ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

1991

ҲАФТАЛИК 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

20 СЕНТЯБРЬ, № 38 (3142) ЖУМА

...ЖУМАГАЧА

●

Бир тўда жиноятчилар томонидан содир этилган давлат тўнтариши билан боғлиқ ишлар юзасидан 14 сентябрь куни Кремлда М. С. Горбачев сўроқ қилинди. Президент икки соат давомида терговчиларнинг саволларига жавоб қайтарди.

●

Ўзбекистон Компартияси фавқулодда XXIII қурултойида мавжуд компартия негизида сифат ва мазмун жиҳатидан парламент шаклидаги янги сиёсий ташкилот — Ўзбекистон Халқ-Демократик партиясини тузишга қарор қилинди. Янги партиянинг таъсис съездини тайёрлаш ташкилий қўмитаси ўз ишини бошлади. Партия Дастури ва Устави лойиҳалари матбуотда эълон қилинади.

●

Республикамиз Президентининг Фармонига биноан давлат ҳокимияти, бошқарув идоралари ва халқ таълими системаси партиядан холи этилди. Бундан буён бу ташкилотларда сиёсий партиялар ва ҳаракатларнинг ташкилотлари тузилишига йўл қўйилмайди.

●

Президентимиз Фармонларига биноан Шаҳло Насимовна Маҳмудова Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазири, Зокиржон Алматов жумҳурият Ички ишлар вазири этиб тайинланди.

●

Покистон Бош Вазири Навоз Шариф мустақил Ўзбекистон Президенти Ислом Каримовни Покистонга ташриф буюришга таклиф этди.

●

Ўзбекистон Республикаси Мудофаа ишлари вазири Рустам Ўрмонович Аҳмедов хизмат вазифасини бошлади. Жумҳуриятимизга меҳмон бўлиб келган Франция республикаси Мудофаа вазири Пьер Жоксни Тошкент аэропортида кутиб олган расмий кишилар қаторида миллий гвардиямизнинг ёш қўмондони ҳам бор эди.

●

Ўтган куни республика Президенти қароргоҳида Ислом Каримовнинг жумҳурият ва марказий рўзномаларнинг вакиллари, оммавий ахборот воситаларининг раҳбарлари билан учрашуви бўлиб ўтди. «Ассоши Эйтед пресс» ахборот бошқармаси томонидан тайёрланган материаллар «Известия» газетасида бузиб талқин этилганлиги жиддий мунозарага сабаб бўлди.

Маълум бўлишича, бундан бир неча кун аввал бўлиб ўтган суҳбат мазмуни «Ассоши Эйтед пресс» мухбирлари томонидан асосан тўғри ёритилган. Аммо «Известия» рўзномаси ходимлари уни ўзбошимчалик билан «таҳрир» этиб, президентнинг кўпгина муҳим фикрларни тушириб қолдирганлар.

«Тушириб қолдирилган» ўринлар асосан Ўзбекистоннинг мустақиллиги, ҳозирги мураккаб ва қийин шароитда у ўз йўлини белгилаб олганлиги, бу йўлдан сира оғишмай олға бориши хусусидаги фикрлар эканлиги инобатга олинадиган бўлса, бу қитмирликнинг башараси янада ойдинлашади. Чунки «Известия»дай бообрў нашр ижодкорлари муаллифлик ҳуқуқи деган қоидани билмайдилар, дейиш ўта соддаликдир.

ТЎЙ ХАЛҚ ДИЛИДАГИДАЙ ЎТАДИ

Алишер Навоий 550 йиллиги тантаналари ўтадиган кунларга ҳам оз қолди. Шу муносабат билан жумҳуриятимиз пойтахти Тошкентда ва барча вилоятларда улкан шодиёна кунларига катта тайёргарлик кўрилмоқда. Маълумки, улуғ бобокалонимиз тўйида қардош жумҳуриятлардан ҳамда хорижий ўлкалардан кўплаб меҳмонлар келиши кутилмоқда. Тўй шодиёналари Тошкентда бошланиб барча вилоятларда давом этади.

Хўш, бу тантаналарга жумҳуриятимиз жамоатчилиги қандай тайёргарлик кўрмоқда? Юбилей комиссиясининг Ўзбекистон жумҳурияти Президент Кенгашининг аъзоси, Президент ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамаси раисининг ўринбосари Э. Самандаров бошчилигидаги ўтган йиғилишларида тайёргарлик ишларининг бориши тўғрисидаги масалалар муҳокама қилинди. Унда, хусусан, олимларимизнинг хорижлик навоийшунослар ҳамкорлигида Навоий ижодига бағишланган илмий сессиясини кенг даврада ўтказиш, китоб савдоси уюштириш, вилоятларда навоийхонликлар ташкил этиш, шоир ижоди ва тўйини матбуотда кенг ёритиш, тўйга эсдалик совғалар тайёрлаш, улуғ адиб номига қўйилган ва янги ташкил этилган маданият масканларида ишнинг бориши ва бошқа шу каби масалалар кўриб чиқилди.

— Шоир тўйидаги энг асосий масалалардан бири бу — Навоий ҳаётини, ижодини тўла маънода мукаммал тадқиқ этишдир. Шу пайтгача уни халқимизга тўлалигича очиб беролмадик, ҳаётини, илмий меросини бор ҳақиқати билан элимизга етказа олмадик. Шу сабабли бу тўй чин маънода Навоийни англаш тўйи бўлиши лозим, — деди Э. Самандаров. — Ана шунда тўй халқ кўнглида орзу қилгандай ўтади!

БЕЛНИ МАҲКАМ БОҒЛАЙЛИК

Жумҳуриятнинг мустақиллиги эълон қилинган кунни фахр-ифтихор туйғулари билан кутиб олдик. Бу байрам Ўзбекистондаги оддий меҳнатчидан давлат раҳбаригача, фаррошдан ёзувчигача, боғча боласидан пенсия ёшидаги онахону отахонларгача дахлдор бўлган умумхалқ шодиёнасидир. Биз бу кунни лаҳзама-лаҳза, соатма-соат яқинлаштириш учун фидокорлик кўрсатганларни, юртимиз ўғлонларининг тарихий ишларини ҳар дақиқа ҳис этиб турибмиз.

Мустақиллик-ку, эълон қилинди. Энди Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси учун уни ҳимоя қилиш ҳам фарз, ҳам қарздир. Давлат тили ҳақидаги Қонунни қабул қилиб, сўнгра лоқайдлик ботқоғига ботганимиз каби яна лоқайд бўлиб қолсак, мустақиллик қоғоздагина бўлади. Бу, энг аввало, иқтисодий ислоҳотларга тааллуқли. Биринчи навбатдаги вазифаларимиздан бири менимча мева-сабзавот сотувчи кичик-кичик дўконларни савдо тармоқлари ихтиёридан олиб хусусий тармоққа айлантиришдир. Шунда бу дўконларга келаётган ноз-неъматларнинг энг сараси бозордаги олиб сотарга эмас, меҳнаткашнинг дастурхонига бориб етарди. Бу тармоқларда ҳозир ҳеч ким олмай, сасиб-чириб қолаётган маҳсулотларнинг ўзи бўлмасди. Негаки, дўконнинг эгаси уларни исроф бўлмасидан аввал сархиллигида сотиб қолишдан манфаат кўрарди. Бундай исрофгарчилик камайса, ноз-неъмат сероблигига, бинобарин, арзончиликка йўл очилади. Маҳсулотларнинг бекорга исроф бўлишидан манфаат кўрадиганлар ҳалол меҳнатнинг йўлини тутса не ажаб. Улардан қанча тез қутулиб, савдо шохобчаларини ҳақиқий ишбилармонлар қўлига топширсак бозор муносабатлари шунча тез кучга киради.

Мустақилликни дадил қадамлар билан мустаҳкамлайлик.

Абдусаттор ИСМОИЛОВ
Тошкент

Навоий. «Хамса»нинг яратилиши — Рассом А. ПЕРОВ

ШУКРУЛЛО, Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ИСТИҚЛОЛ МАШЪАЛИ

ИСТИҚЛОЛ!... МУСТАҚИЛЛИК!.. Кўчаларда жар солиб, уйма-уй суюнчи оладиган замон келди!

Истиқлол! Бунга етишиш орзусида не-не фарзандларимиз жонларини фидо қилиб қурбон бўлиб кетмадилар? Бу қадар жон фидо қилғулик унинг нима сеҳри бор! Не мўъжизаси борки, асрлар бўйи инсоният истиқлол учун, ҳатто бир қулоч қақроқ ери бор халқлар ҳам мустақиллик учун жон олиб, жон бериб курашганлар. Халқимизнинг «қўл билан берганга қуш тўймас» деган ҳикмати албатта бежиз айтилмаган. Буюк Алишер Навоий:

Олтин қафас ичра гар қизил гул битса,
Булбулга тикондек ошён ўлмас эмиш! —

деган эдилар.

Қафасда парвоз бўлмайди! Қафасдаги қушнинг ер эмаклагувчи жониворлан не фарқи бор, ахир!

Бир неча йиллаб, бир неча асрлаб ўзбек халқининг қаноти қайрилди. Халқимнинг жаҳонларга парвоз қиларлик қаноти бор эди.

Дунё илму маърифатининг буюк даҳоларидан бири — Мирзо Улуғбекнинг юлдузларга илкини етказган қанот— ахир, мустақиллик шарофати эмасмиди! Кимнингдир ҳукмига тобе бўлганда Навоий Навоий бўлармиди!

Тобелик юртга вайроналик, илм-маърифатга басирлик, истеъдодлар ривожига кишан бўлмоқдан ўзга нима маҳсулот берган! На фикрда юксаклик, на юртда ободлик!

Самарқанд сайқали рўйи заминаст,
Бухоро қуввати исломи династ.

Бу еру заминнинг кўрки бўлган нилий гумбазли мадрасаларнинг асрлар бўйи айниш билмас нақшлари, зилзилаларга дош берган пойдеворларининг мустаҳкамлиги Истиқлол шарофати эмасми? Асрлар бўйи ўзбек халқининг илму санъатини дунёга машҳур қилган, жаҳоннинг энг маданиятли халқлари сафига тизган истиқлол узоқ йиллар қўлдан бой берилди.

Қасри-олийлар вайронага, илм-маърифат тушкунликка юз тутди. Асл фарзандларимиз умри авахталарда чириди. Номимиз саводсиз, қашшоқ, гадо бўлди. Тавба!.. Биттагина Бухорои шарифнинг ўзида бир неча асрлар муқаддам оламга машҳур юзлаб илм даргоҳлари, масжид мадрасалари бўлган бўлсаю, унда фақат ўзбеклар эмас, ҳатто узоқ-узоқ юртлардан беҳисоб толиби илмлар келиб таҳсил кўриб, савод чиқариб олим бўлиб юртларига қайтган бўлсалару, аммо мадраса қурган, мадраса ёнида яшаган халқ саводсиз, қашшоқ, гадо дейилса, қандай қилиб бунга тилимиз борган! Қайси мантиққа тўғри келади!

Минг афсусларким, шу вақтгача ўзимизни-ўзимиз шунга ишонтирмоқчи бўлдик. Ўзимизни-ўзимиз ерга уришни мақтов деб билдик. Ҳатто бизлар шу даражага етдикки, авлодларимиз ким эканини, ўз қадри қимматимизни унутиш даражасига келиб қолдик. Ахир бизнинг вужудимизда ўзининг буюк инсоний ғамлари билан оламга татигулик ўлмас асарлар яратган буюк Мир Алишер Навоий ҳазратларининг қони бор-ку! Наҳот унутдик! Ахир бизлар дунёнинг ярмига қадами етган Амур Темурнинг авлодлари эмасмизми! Фақат ўз юртида эмас, дунёга машҳур адабий мерос қолдирган буюк шоир ва Ҳиндистондек бир юртга юз йиллаб ҳокимлик қилиб, Тожмаҳалдек тарихий обида қолдирган Муҳаммад Бобурнинг авлодимиз-ку! Ўшаларнинг руҳи бор-ку!

БИЗНИНГ БОБОЛАРИМИЗ Улуғбек, Беруний, Ал-Хоразмийлар ўз илми билан дунёни эгаллаган бўлсалар-у, бизлар эса ўзимизга-ўзимиз эга бўлолмасак, мустақил бўлолмасак, буюк боболаримизга муносиб фарзандлармиз десак бўладими!

Не-не хонлар, не-не ҳоқонлар ўтди, 74 йил ичида не-не раҳбарлар ҳам ўтди, бироқ халқимиз орзу этган истиқлолга эришмади. Аммо бундай хушхабарни айтиш бахти жумҳуриятимиз Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримовга насиб этди. Боболаримиз руҳи ҳаққи буни кўз қорачуғидек сақлаш керак.

Бугун биз яна мустақил давлат бўлдик. Бу кунларга минг карра шукрлар! Ўтган ишга саловат.

Қонни қон билан эмас, сув билан ювилади. Мусулмончиликда улуғ айём кунлари гиналар унутилади. Умр бўйи айём қувончлари насиб этиши, унинг боқий бўлиши ният қилинади. Шу умидда менинг жонажон халқим мустақилликни ният қилган эди. Мана бугун асрий ниятга етдик. Аммо ҳолва деган билан оғиз чучир-му!

Мустақиллик, кимлигимизни, халқимиз истеъдодини борлигича дунёга намойиш этадиган омил бўлмоғи лозим. Мустақиллик ҳар қачонгидан ҳам энди ҳар биримизга ниҳоятда катта масъулият ортади. Тўғри, елкамиздан кечаги ўтмишнинг оғир тоши тушди. Аммо ҳали оғриқлари ариганча йўқ.

Мустақиллик учун курашиб, мана, энди етишдик ҳам. Хўш, кунимиз ўзларимизга қолиб, қўлларимиздан энди нима келаркан, нима ўзгараркан? Кимлардан ўзиб, бурунгидек маданиятимиз юксакликка кўтарилиб, хонадонимизга тўкинлик, боғларимизга қадимий файз, дарёларга жўшқинлик қайтармикан?

Бизлар фақат 74 йил ичида эмас, чор Русияси мустамлакачилиги давридан то шу кунгача фақат иқтисодда эмас, мафкурада ҳам, маданиятда ҳам марказ — Москва амрига бўйсуниб келдик. Ҳаётимизда нима юз берса марказ номи билан боғладик. Ҳатто ўзимиз яратган адабиёт, санъат асарларига ҳам ўзимизча мустақил баҳо беролмасдик. Ғоявийлигини ҳам, бадиийлигини ҳам марказ назарияси билан ўлчашга мажбур эдик. Марказга қарамлик ҳатто шу даражага бориб етдики, ўзбек ёзувчиси ёзган, ўзбек киностудияси чиқарган миллий фильмларни ҳам қай даражада эканини Москва белгилаб бермаса, томошабинлар ихтиёрига ҳавола этиш мушкул эди. Шунинг учун ўзбек киносида чиқариладиган маҳсулотлар аввало рус тилида ёзилиб, кейинчалик ўзбекчага таржима қилиниб экранларга чиқариларди. Фақат кино эмас, адабиёт, санъат маҳсулотлари ҳам битта мафкурага бўйсундирилган эди. Бутун тақдиримиз марказга боғлиқ бўлиб, хаёлимизда бир амаллаб маъқул қилиб олсак бўлди, яхшими ёмонми, увол-чуволи ўшаларга дейдиган бўлиб қолдик. Истеъдодлар бўғилди.

Бугунги бизлар етишган истиқлолнинг қадри-қиммати бекиёс!

Ахир, сир эмас, шу вақтгача мустақил араб давлатлари, Италия, Франция кинофильмларига ҳавас билан қарардик. Жапан, Жанубий Корея, ҳатто Сингапурдек кичик мустақил давлатнинг техникавий тараққиётини, моддий ривожини орзу айлаб келардик. Мана энди, минг шукрларким, ўзимиз орзу қилган мустақилликка эришдик. Жумҳуриятимиз истиқлол эгаси бўлди. Неки ижод қилмоқ бўлсак, ихтиёримиз қўлимизда, имкон бор! Мана энди жаҳон олдида ўзимизнинг кимлигимизни, нимага қобиллигимизни кўрсатиш фурсати етди. Бу энди ҳар биримизнинг қобилиятимиз, жон куйдиришимиз, илмимиз, аҳиллигимизга боғлиқ! Ўз кунинг ўзингга қолиб нима бўлдинг, кўрамиз, деганлар топилмайдими! Энди кимлигимизни кўрсатадиган замон келди. Мустақил жумҳуриятимизнинг энди тақдири, унинг обрў-эътибори, Ўзбекистон номи билан қилинадиган нимаики нарса бор, пахтами, кийим-кечакми, адабиёт, театр, санъатми, кино маҳсулотими, фан-техника соҳасидами, энди бундан буён унинг сифати қай даражада юксаклиги, жаҳон мезонига муносиб бўла олишига боғлиқ.

Истиқлол ҳар бир кишининг ўз қобилияти, истеъдодини баралла кўрсата олиш имкониятини беради. Истеъдодли кишиларга яна ҳам кенг йўл очади. Уларнинг қадрини улуғлайди. Меҳнатини рўёбга чиқаради. Истиқлол Ватанини севган ҳар бир кишига масъулият юклайди.

Етмиш тўрт йиллик қарамлик даврида халқимиз ўзининг қанча-қанча буюк ёзувчи, олимлари, давлат арбобларидан айрилди. Айниқса, Абдулла Қодирий номини билмаган, унинг асарларини ўқимаган киши кам топилади. Шундай буюк, такрорланмас қобилият эгасини навқирон вақтида, бегуноҳдан-бегуноҳ қатл этилишига ачинмаган, юраги эзилмаган одам ҳам йўқ. Агар биз мустақил давлат бўлсак, ўз қонунимиз, ўз ихтиёримизнинг ўзимиз эгаси бўлолсак эди, на Абдулла Қодирий, на Акмал Икромов ва на буюк истеъдод эгаси йигирма тўрт ёшли навқирон Усмон Носирдек шоирни қамоқларда хор бўлиб ўлишига рози бўлармидик!

МУСТАҚИЛЛИК! ИСТИҚЛОЛ! Бу кўзларимизга тўтиё! Бундан буёнги йўлларимизни ёритадиган машъаламиз шу! Бу машъала нури ҳар биримизнинг дилларимизга чуқур кириб боргандагина абадий бўлади. Умри боқий бўлади.

Биз бунга қодир халқмиз!

Шу ўринда мен ўзим гувоҳ бўлиб эшитганим бир ҳақиқатни айтиб ўтмоқчиман. Икки одам ўзаро ҳазиллашибми ёки чин дилданми, улардан бири «Халқимиз жуда мўмин халқ, қўй бўлиб қолган, ким қаёққа судраса юраберади» деди, шунда, иккинчиси дарғазаб бўлиб «Қўйлар дема, шерлар де, ҳа, Амир Темур қадами дунёнинг ярмига етганда, кимларни ёнига олган эди, шу қўйларними? Ёки Бобур авлоди уч юз йил Ҳиндистонга ҳоким бўлганда шу қўйларга суянганмиди?», деб жавоб берди. Шунда биринчиси «У вақтдаги ўзбеклар қўчқорлар эди», деган жавобни қилди. Суҳбатдоши эса «Гап қўзичоқми, қўчқорми, совлиқдами оғайни! Ҳамма нарса уларни бошловчи сен билан менга ўхшаш серкаларида», деган эди.

Булар кимлар? Булар истиқлол нури билан омманинг онгини ёритувчи олимлар, ижод аҳллари, раҳбарлар! Буларнинг ҳамкорлиги, ҳамжиҳатлилигигина мустақил жумҳуриятимизни жаҳоннинг ривожланган илғор мамлакатлари сафига қўшиши шубҳасиз. Бунинг учун ўзбек халқида истеъдод ҳам, моддий бойлик ҳам етарли!

Алишер НАВОИЙ

«ҚИЛҒИЛ УЛУС КЎНГЛИГА МАРҒУБ АНИ...»

«Ҳайрат ул-аброр»дан

Оҳ, менинг ҳолима юз қатла оҳ,
Тутмаса илгим карам айлаб илоҳ,

Келмаю ёдимға замони ҳаёт,
Қилғоним иш келмаган андин уёт.

Борча ишим хома қаро айламак,
Нўги била нома қаро айламак.

Хома тилимдин ҳам ўлуб хирароқ,
Нома юзумдин ҳам ўлуб тийрароқ.

Тушмасалар лужжаи раҳмат аро,
Қайда ююлғай ҳам ўлуб тийрароқ.

Тушмасалар лужжаи раҳмат аро,
Қайда ююлғай бу икидин қаро.

Ёраб, агар бўлди каломим узун,
Мундин ҳам журм қилибмен фузун.

Яхши эса, бер сўруғумдин амон,
Бўлса ямон боштин-аёғим ямон,

Ҳам ямоним лутф била яхши қил,
Бўлди чу ул яхши қабул айлагил.

Жилва бер эл кўзига ҳам хўб ани,
Қилғил улус кўнглига марғуб ани.

Ҳар нечаким, журмум эрур печ-печ,
Лекин эрур раҳматинг олинда ҳеч.

Қамлик ила неча манга бўлса бийм,
Сен карам айлаким, эрурсен карим.

МУШТАРИЙЛАР ДИҚҚАТИГА!

Ўтган сонда хабар қилганимиздек, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги редакцияси ўз обуначилари учун махсус лоторея ўйинини ташкил этди. Лоторея ўйинида ҳафталигимизга 1992 йил учун обуна бўлган муштарийлар иштирок этишлари мумкин.

Бунинг учун энг аввало обунани расмийлаштириш лозим. Сўнг қуйидаги лоторея билетини тўлдириб жўнатиб юборинг. Улар алоҳида дафтарларда қайд этиб борилади.

Обуна мавсуми якунлангач, «Спортлото» ўйини қоидалари асосида 50 та омадли муштарий аниқланади. Улар учун бугунги куннинг энг ноёб буюмлари бўлмиш

ТЕЛЕВИЗОР,
МАГНИТОФОН,
ЧАНГЮТГИЧЛАР,
ҚЎЛ ВА ОСМА
СОАТЛАР,
ДАЗМОЛЛАР

ва бошқа шу каби кўплаб қимматбаҳо ютуқлар ажратилган.

қирқиш чизиғи

«ЎзАС»нинг 1992 йилги обуначилари лотореяси

Исмингиз ва фамилиянгиз ______

Касбингиз ва ёшингиз ______

Турар жойингиз ______

Ҳафталигимизни қачондан бери ўқийсиз? ______

1992 йил учун қачон ва қаерда обуна бўлдингиз? ______

Обунани расмийлаштирган алоқа бўлимининг рақами, пул тўланганлигини қайд этган касса аппаратининг номери (обуна квитанциясидан кўчириб ёзинг) ______

МУСТАҚИЛЛИК МУБОРАК!

Ўзбекистон халқини миллий мустақиллик билан табриклаймиз. Ўзбекистон жумҳурияти том маънода демократик, инсон ҳуқуқлари топталмайдиган илғор давлат бўлиб қолишига ишонамиз. Меҳнатсевар жумҳурият халқи тез орада иқтисодий таназзулдан чиқиб, ўз фаровонлигини ўзи таъминлайди, Ўрта Осиё республикалари ва бошқа Иттифоқдош республикалар халқлари билан тинчлик ва ҳамкорликда дунёдаги илғор давлатлар сафидан ўрин олиб, Шарқда чинакам машъал бўлиб қолади, дея умид билдирамиз.

ЎШ ЎЗБЕК МИЛЛИЙ МАДАНИЙ МАРКАЗИ

ДАВЛАТ ТИЛИ ВА ҲУҚУҚИЙ АТАМАШУНОСЛИК

СЎНГГИ ОЙЛАРДА Давлат тили тўғрисидаги Қонунни амалга оширишда сусткашлик ва лоқайдликка йўл қўйилаётганлиги, изчиллик ва жонкуярлик етишмаётганлиги тўғрисида ташвиш билан гапира бошладик. Бу бежиз эмас. Қонун қабул қилингандан буён ўтган салкам икки йил мобайнида анчагина ишлар қилинган бўлса-да, ҳали нақд натижаларини бергани йўқ. Ўзбек тилини ўқитиш, ўрганиш, ўзлаштириш ҳамда давлат тилида маърузалар қилиш, корхона, муассаса ва идораларда иш юритиш, мажлис ва кенгашлар ўтказиш масаласида тайинли силжиш кўринмаяпти. Айрим ташкилотларда тил ўрганиладиган курслар, тўгараклар тарқатиб юборилган ёки номигагина ташкил қилинган. Баъзи жойларда бу курслар пуллик қилиб қўйилгани натижасида тил ўрганувчилар сони кескин камайиб кетган. Бир жиҳатдан бу ишда кимни айблашни ҳам билмаймиз. Ахир, кўплаб меҳнат жамоаларининг раҳбарлари маҳаллий миллат кишилари-ку? Нега улар давлат тилини ўрганиш учун курс ва тўгараклар очишда беғамлик қилмоқдалар? Бунинг устига ана шу раҳбарлар ўз жамоаларида иш юргизишни ўзбек тилига кўчирганлари йўқ, маърузa, тавсиянома ва бошқа ҳужжатларни рус тилида тузиб, мажлис, кенгаш ва бошқа йиғилиш-анжуманларни ҳам шу тилда ўтказмоқдалар. Гўё ўзбек тилини ўрганишга ҳаётий эҳтиёж йўқдай.

Ҳозир ҳам фалсафа ва ҳуқуқ илмгоҳига юборилаётган Ўзбекистон Олий Шўроси муҳокамасига қўйиладиган қатор қонун лойиҳалари, жумҳурият Олий Суди ва Адлия вазирликларидан келаётган ҳужжатлар фақат рус тилида. Ваҳоланки, бу идоралар қонунларни ижро этишда ўрнак кўрсатишлари лозим. Фанлар академиясига қарашли илмгоҳлар зиммасига, шу жумладан, бизга ҳам ўзбек тилида чиқариладиган илмий ишлар сонини кўпайтириш вазифаси юклатилган. Лекин бунинг учун ҳануз тегишли тайёргарлик ишлари олиб борилмаётир.

Аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларида ишлаётган бошқа миллат вакилларининг аксарияти лоақал иш юритиш доирасида ҳам ўзбек тилини билмайди. Боз устига, ўз миллатдошларимиз бўлмиш айрим мутахассислар ҳамон эскича йўл тутиб, Давлат тили тўғрисидаги қонунни менсимаётирлар.

Соғлиқни сақлаш вазирлигига қарашли илмий муассасадан сафарга борган бир ходим вилоят шифохоналарида бўлиб, ходимлар билан фақат рус тилида гаплашади. Мажлисда ҳам русча сўзлайди. Рус забонли ходимлар уни тўхтатиб, нега ўзбекча гапирмайсиз, дейишса, биз Тошкентда доим шу тилда гапиришга ўрганиб қолганмиз, чунки ўзбекчани кўплар тушунмаслиги мумкин, дейди. Ана сизга ўз она тилимизга, қонунга ҳурмат!

Ҳолбуки, ҳар бир миллий тилни мукаммал билиш замондошларимизнинг юксак маданиятли, саводли, зукко зиёли эканлигини кўрсатувчи мезондир. Соф ўзбек тилида ёки соф рус тилида, уни бузмасдан, бирини бирига аралаштирмасдан гапириш, ёзиш, сўзлаш кишига обрў-эътибор келтиради, қувонч бахш этади. Расмий ҳужжатлар, дастурлар ва қонунлар давлат тилида, гўзал адабий тилда ёзилса, нур устига нур бўлади.

ДАВЛАТ ТИЛИ тўғрисидаги Қонун ўзбек ҳуқуқий атамашунослиги тараққиёти учун ҳам янги имкониятлар ва шарт-шароитларни вужудга келтирди. Ҳуқуқий давлат барпо этиш сари қадам қўйилаётган бир даврда қонун ижодкорлигининг кенг ривожланаётганлиги ишлаб чиқилаётган ва қабул қилинаётган қонунлар ва бошқа ҳужжатлар тилига юқори талаблар қўймоқда. Чунки кўп йиллар мобайнида жумҳуриятимизда қабул қилинган қонунлар асосан Иттифоқ ёки Россия Федерацияси қонунлари асосида, баъзан эса уларнинг номигина «Ўзбекистон» деб ўзгартириб қабул қилинган нусхаси эди. Бундан ташқари, барча қонунлар фақат рус тилида ёзилиб, сўнг ўзбек тилига ўгирилар, устига устак таржима ҳам ўта руслаштирилган бўларди. Хўш, эндиликда бу камчиликлар бартараф этилдими? Афсуски, «Ҳа» дейишга ҳали эрта. Бу соҳадаги муаммоларнинг негизи умуман ўзбек тили атамашунослиги масалаларининг илмий нуқтаи назардан атрофлича ишланмаганлигига бориб тақалади. Аввало, ўзбек тили луғат фонди тартибга солинмаган. Фан, техника, маданият, соғлиқни сақлаш ва халқ хўжалиги соҳаларига оид атамалар мукаммал ишлаб чиқилмаган, борлари ҳам такомиллаштирилмаган. Мавжуд луғатлардаги кўпгина атамалар русча ва бошқа тиллардан олинган бўлиб, ўзбек тилига ўгирилмаган. Ўзбекча атамаларни топиш мумкин ва зарур бўлган кўп ҳолларда русча атамалар олинган ёки улар биринчи ўринга қўйилиб, кейин ўзбекчаси берилган.

Давлат тилида атамалар ишлаб чиқишнинг катта аҳамияти ҳисобга олиниб, жумҳурият Атамашунослик қўмитаси таъсис этилгани жуда ўринли бўлди, албатта. Қўмита ўтган давр ичида анчагина ишларни амалга оширди. Фан ва техника ҳамда ижтимоий-сиёсий соҳалар бўйича вазирликлар, илмий муассасаларда, меҳнат жамоаларида қўмита бўлимлари тузилди. Кўплаб соҳаларга доир зарур атамалар ишлаб чиқилиб, қўмитанинг тавсиясига кўра, матбуотда, радио, телевидение ва расмий ҳужжатларда ишлатила бошланди. Аммо рўзнома ва ойномаларда айрим сўз, ибора ва атамаларни ишлатишда ҳар хиллик ҳаддан ташқари кўпайиб кетаяпти. Бу демак, қўмита турли соҳа атамалари бўйича муайян тавсияларни тезроқ нашр этмоғи керак. Бунда кундалик матбуотда қўлланиладиган атамалар ва маъмурий-бошқарув номларини бир хилда ёзиш, ўзбек тили қоидаларига тўғри келмайдиган сунъий атамаларни ишлатишга чек қўйиш, янги атамалар қўлланганда у истеъмолга кириб кетгунга қадар муодилини қавс ичида бериб бориш мақсадга мувофиқдир. Атамашунослик қўмитаси худди шундай тавсия берган эди. Лекин биз Атамақўмни терминком деб аташ тўғрисидаги фикрга мутлақо қўшила олмаймиз. Атамани термин дейишимиз жуда ноқулай ва халққа тушунарли бўлмайди.

Масаланинг мураккаблиги шундан ҳам кўринадики, қўмита муқобил (эквивалент, синоним) деб ишлатадиган сўзни адабиётшунос олим Алибек Рустамов муодил деб талқин қилади. Манбаларга асослансак, олим бу ўринда ҳақ бўлиб чиқади. Ёки бошқа бир мисол: қонуншуносликда «законодательство» деган сўз икки хил маънода — «қонунлар» ва «қонун чиқарувчилик» маъносида ишлатилади. Бошқалар-ку, майли, ҳуқуқшуносларимиз ҳам бу сўзни баъзан «қонунчилик» сўзи билан адаштириб юборадилар. Буни кейинги йилларда чиқарилган «Меҳнат қонунчилиги», «Оила ва никоҳ қонунчилиги» рисолалари мисолида ҳам кўриш мумкин. Ваҳоланки, қонунчиликнинг русча таржимаси «законность» бўлади. Юқорида тилга олинган рисолалар муаллифлари эса меҳнат, оила ва никоҳ тўғрисидаги қонунлар ҳақида гап юритадилар. Бундай англашилмовчилик ва чалкашликларга яна кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Бинобарин, ҳуқуқий-маъмурий атамаларни тартибга солиш, ўзбек тилида янги атамалар ишлаб чиқиш ҳозирги пайтда энг долзарб муаммолардандир. Ҳаёт ҳуқуқий атамаларни зудлик билан такомиллаштиришни, луғат тайёрлаб, уни зудлик билан нашр қилишни ҳамда кенг жамоатчилик эътиборига ҳавола этишни тақозо қилмоқда. Ўзбекистон давлати жумҳуриятимизнинг асосий қонуни — Конституция тузишга киришган ҳозирги кунда бу жуда зарур ишдир.

Конституция давлатнинг Асосий қонуни бўлгани туфайли, у асосий ҳуқуқий атамалар манбаи ҳисобланади, ўзида жуда кўп ҳуқуқий ва маъмурий атамаларни мужассамлаштиради. Конституция тили аниқлиги, оммага тушунарли ва бир хиллиги билан ҳуқуқий тилнинг намунаси бўлмоғи керак. Конституция олий қонун эканлиги принципига амал қилиб, барча қонунларда турли атамаларни ишлатишда ана шу Конституция матнида ишлатилган атамалардан фойдаланиш, уларни тил ва атамалар намунаси деб қабул қилиш лозим. Мабодо, турли тушунча ва атамаларда хилма-хиллик, тафовутлар учраса, Асосий қонунда ишлатилганлари биринчи ўринга қўйилади, яъни Конституцияда белгиланган атама ва тушунчалар ишлатилади.

Умуман, жумҳуриятимиз Конституцияси ишлаб чиқилиб, қабул қилингандан сўнг, барча ҳуқуқий атамалар ана шу Асосий қонунга мосланиши, ундаги атамалар бошқа қонунлар тили учун асос қилиб олиниши зарур бўлади. Аниқроғи, Конституцияда қўлланилган ҳуқуқий-маъмурий атамалар ўз-ўзидан қонуний тус олади. Шундан сўнг чиқариладиган қонунларда ҳам Конституция тили ва атамалари айнан қўлланилмоғи зарурдир.

БУГУНГИ КУНДА жумҳуриятимиз матбуотида атамалар турлича—бир жойда жумҳурият, ноҳия, халқ ноиби, мажлис баёни (қайднома), қурултой, раёсат, мухторият деб олинса, иккинчи жойда республика, район, туман, депутат, протокол, съезд, президиум, автономия деб ёзилмоқда. Шунга кўра, биз турмуш ва ҳуқуқий атамалар устида олиб борилаётган ишлар тажрибасига суяниб ҳамда атамашунослик қўмитаси ишлаб чиққан дастурга амал қилиб, қуйидаги мулоҳазаларимизни баён қилмоқчимиз:

Атамаларни қўллашда тезроқ бир тўхтамга келиш учун аввало байналмилал сўзлар, илмга, техникага, тиббиётга, ҳуқуқшуносликка оид азалдан таниш ва тилимизга сингиб кетган атамаларни ўзгаришсиз қабул қилмоқ лозим. Масалан, суд экспертизаси, криминология, криминалистика, дактилоскопия, нотариус, нотариат, арбитраж, адвокат ва ҳоказолар.

— Халқ тилига чуқур ўрнашиб қолган русча суд, прокурор, присяжний ва шу каби бошқа сўзларни «қози», «давлат муддаийси», «қасамхўр» сўзлари билан алмаштирмасдан русчасини қабул қилиш маъқулроқдир.

— 1959—60 йиллари профессор Ф. Бакиров томонидан жиноят процессуал қонунларига киритилган «кўрсатув» (показание), «суриштирув» (дознание), «бошқарув мажлиси» (распорядительное заседание) каби атамалар шунча йиллар ўтса-да, амалиётга кирмади. Масалан, «кўрсатув» деган сўзни юздан бир терговчи ёки судья ишлатади. Кўпчилик уни бузиб, «кўргазма» (виставка) ёки «кўрсатма» (указание) деб ишлатади. Шунинг учун аввалги тажрибага қайтиб, бу сўзни «гувоҳлик», «сўроқ», яъни гувоҳнинг берган гувоҳлиги, айбдор ёки гумон қилинаётган шахснинг берган сўроғи деб ишлатиш дуруст бўлса керак.

«Суриштирув» сўзи ва «бошқарув мажлиси» масаласида амалий ишдаги ходимларнинг фикрларини ҳисобга олиб, «дознание»ми ёки «тергаб-текшириш»ми, шунингдек, «фармойиш мажлиси», деб юритилса, тушунарлироқ бўлар эди. Негаки, бундай мажлисда суд ҳеч қандай ишни бошқармайди, балки ишни мазмунан кўриб чиқишга тайёргарлик тадбирларини муҳокама қилади ва уни кўриш ёки терговга қайтариш, унга гувоҳлардан кимларни чақириш, қайси кунга тайинлаш, прокурор, адвокат қатнашиши каби масалаларни ҳал қилади, шулар ҳақида фармойиш беради. Булар ҳақида шу фармойиш мажлисининг қайдномасига ёзилади.

ТИЛ ВА ТАРАҚҚИЁТ

Самарқанд давлат дорулфунуни ҳуқуқшунослик факультетининг декани З. Муқимов «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг 1991 йил 24 май сонида эълон қилинган «Ҳуқуқий атамалар зарур» деган мақоласида анча ўринли фикрларни ўртага ташлади. Масалан, матбуотда эътиборсиз ишлатилаётган ҳар хил атама ва иборалар: «ўтириб чиққач», «қамалиб чиққач», «ҳуқуқ ҳайъати» каби сўзлар ўрнига ҳуқуқий тил нуқтаи назаридан тўғри сўзларни ишлатиб, «жазони ўтаб чиққач», «озодликда маҳрум қилиш жазосини ўтагач», «суд ҳайъати» деган сўзларни ишлатишни таклиф қилди. Фан ва амалиёт ходимлари бу каби бошқа атамалар, сўзлар тўғрисидаги ўз фикрларини матбуот саҳифаларида айтсалар ёки Фанлар академиясининг фалсафа ва ҳуқуқ илмгоҳига ёзиб юборсалар, амалий ишимизга катта ёрдам берган бўлардилар.

Ҳуқуқшуносликка бевосита таaллуқли баъзи атамаларнинг ҳозиргача ноаниқ, мавҳум кўринишлари ишлатилиб келинганлиги кишини таажжублантиради. Масалан, «жиноят кодекси», «гумондор» деган атамаларни олайлик. Улар аслида жиноят ва жазо ҳақидаги қонунлар мажмуи, жиноятчи деб гумон қилинувчи шахс тарзида қўлланиши лозим. Афсуски, туб маъносига қарамасдан пала-партиш ишлатилаётган сўзлар, иборалар ва атамалар кўплаб учрайди. Ҳуқуқшуносликда эса бундай ҳолларга йўл қўйиш анча хатарлидир. Чунки бу соҳа ҳар қадамда инсон манфаатларини муҳофаза қилади. Шунинг учун Атамақўм қошидаги ҳуқуқий атамашунослик бўлими жумҳуриятимиздаги барча қонун ижодкорлик идоралари учун амалий ёрдам кўрсатиш марказига айланмоғи даркор. У қонун ва ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқишда, ҳуқуқий атамаларни қўллаш ва талқин этиш масалаларида тегишли маслаҳатлар бериб туриши керак. Бу ҳуқуқий ҳужжатларни тайёрловчи ходимлар тайёрлаш муаммосини келтириб чиқаради. Мақсадга эришиш учун Тошкент ҳуқуқшунослик билимгоҳида «Ўзбек ҳуқуқий тили ва атамашунослик» бўйича алоҳида сабоқлар бериб борилса, айни муддао бўларди.

ДАВЛАТ ТИЛИ тўғрисидаги қонунни амалга ошириш учун барча давлат идоралари, мансабдор шахслар, жамоат ташкилотлари, тилшунос олимлар, амалиёт ходимлари, ўқув юртлари, матбуот, телевидение, радио ходимлари, педагоглар, таржимонлар ҳормай-толмай самарали иш олиб боришлари керак бўлади. Яқинда ташкил топган ўзбек тили жамиятидан умидимиз катта. Ўйлаймизки, ўзбек тилини такомиллаштириш, фан ва техника соҳасидаги атамаларни тартибга солишда бу жамият катта хизмат қилади. Ҳуқуқий-маъмурий атамаларга келсак, Ўзбекистон Фанлар академиясининг фалсафа ва ҳуқуқ илмгоҳи Тошкент ҳуқуқшунослик билимгоҳи билан ҳамкорликда алоҳида луғат тайёрламоқда. Уни Ўзбекистон Совет энциклопедияси бош таҳририяти ёрдамида шу йил нашр этиш мўлжалланмоқда.

Ғулом АҲМЕДОВ,
Ўзбекистон ФА Фалсафа ва ҳуқуқ илмгоҳининг етакчи илмий ходими, ҳуқуқшунослик фанлари доктори, профессор

Акмал САИДОВ,
шу илмгоҳ директори, ҳуқуқшунослик фанлари доктори

КУЛФАТГА ҚАРШИ БИРГАМИЗ

«СЎНГГИ ҚИЙНАЛГАН ЁМОНДИР» МАҚОЛАСИНИ ЎҚИБ

НАВОИЙ КОН-МЕТАЛЛУРГИЯ комбинати раҳбарияти «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигининг шу йилги 19 июль сонида эълон қилинган «Сўнгги қийналган ёмондир» мақоласи муаллифи А. Жўраевнинг ҳақли ташвишларига қўшилади.

Мақолада Навоий регионида шу ҳудудда жойлашган саноат корхоналарининг фаолияти оқибатида ҳаддан ташқари ноқулай экологик вазият вужудга келганлиги ҳақида фикр юритилади. Муаллифнинг корхоналарнинг табиатга салбий таъсирини камайтириш юзасидан шошилинч чоралар кўриш лозимлиги тўғрисидаги фикр-мулоҳазаларига қўшилмаслик мумкин эмас. Бу борада комбинат сўнгги йилларда катта ишларни амалга оширмоқда.

Мақолада, чунончи, Навоий регионида худди Чернобиль атом электр станциясида рўй берган ҳалокат оқибатидаги янглиғ ачинарли вазият вужудга келган, деб таъкидланади. Биз бутун масъулиятни ўз зиммамизга олиб баён қиламизки, Навоий регионида иккинчи Чернобиль йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас, чунки заводда табиий уран маъданини технологик жиҳатдан қайта ишлаш жараёнида Чернобилдаги сингари сунъий учар радиоизотоплар ва бошқа кимёвий элементлар ҳосил бўлмайди. Қайта ишлаш жараёнида ҳосил бўладиган радиоактив чиқиндилар эса (уларнинг радиация даражаси жуда суст) фақат хизмат кўрсатувчи ходимларнинггина кириши рухсат этиладиган қуйи омборхонага жойлаштирилади.

Комбинат, Давлат санитария назорати, Давлат табиатни муҳофаза қилиш қўмиталари ва мамлакат илмий-тадқиқот ташкилотларининг радиация ҳолатини текшириш бўйича ўтказган кўплаб тадқиқотлари якунлари заводнинг санитария-муҳофаза ҳудудлари юзасида, шаҳар ва қишлоқ қўрғонларининг турар-жой даҳаларида гамма-фаоллик 15—20 мкр/соатни ташкил этмоқда, деган хулосага келиш имконини беради. Радиациянинг бундай даражаси табиий ҳолат ҳисобланади ва у аҳоли саломатлигига путур етказиши мумкин эмас.

Ичимлик сувларда ва қуйи омборхона ён-атрофидаги жойлар ерости сувларида ҳам радионуклидларнинг тўпланиши йўл қўйилиши мумкин бўлган миқдор даражасидан кўп эмас. Буни қуйи омборхона таъсир этиши эҳтимоли бўлган майдонда лойиҳага мувофиқ бурғуланган назорат қудуқларидан олинган сувларни кўп йиллар давомида тадқиқот қилиш натижалари ҳам тасдиқлайди.

Қуйи омборхонага бевосита яқин жойдаги завод ёрдамчи қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган озиқ-овқат маҳсулотлари таркибида ҳам радионуклидлар меъёрдагидан ортиқ эмас. Етиштирилган сабзавотларда радионуклидлар бор-йўқлиги завод лабораториясида текширилади ва шундан сўнггина сотувга чиқарилади.

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, уран маъданини қайта ишлаш жараёнида атроф-муҳит радионуклидлар билан ифлослантирилмайди (ишлаб чиқариш майдончалари ва қуйи омборхона бундан мустасно), аҳоли саломатлиги учун хавф туғилмайди ва бундай бўлмайди ҳам. 1-гидрометаллургия заводи меҳнаткашларидан ҳеч ким корхонанинг кўпйиллик фаолияти давомида (завод 1964 йилдан буён ишлаб турибди) радиация билан алоқадор касб касаллигига дучор бўлмагани фикримизнинг исботидир.

Хуллас, заводга туташ майдонда мўътадил радиация вазияти сақланмоқда. Бироқ шу атрофда жойлашган қишлоқ меҳнаткашлари илгари ишлаб чиқаришда асқотган ҳамда радионуклид моддалари билан ифлосланган эски нарсаларни, масалан, қувурларни, занглaмайдиган пўлат тўрлар ва бошқаларни олиб, ҳовли ва уйларида улардан ўз эҳтиёжлари йўлида фойдаланмоқдалар. Мақолада бу ҳақда рўй-рост ва одилона ёзилган.

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

Кон-металлургия комбинати, туман санитария-эпидемиология станцияси, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси қишлоқ Шўролари вакиллари билан ҳамкорликда 1990 йилнинг ноябридан то ҳозирга қадар корхона яқинида жойлашган қишлоқлардаги барча хонадонларни текширишдан ўтказдилар. Ана шу жараёнларда радионуклидлари радиоактив меъёрга нисбатан ошиқроқ бўлган нарсалар аниқланди ҳамда мусодара қилиниб, кўмиш жойига қайтарилди. Шундан сўнг табиий ҳолат тикланди.

Биз бу ўринда иккала томоннинг ҳам айби бор деб ҳисоблаймиз. Завод ходимлари ўз ишлаб чиқариш чиқиндиларини мустаҳкам сақлашни таъминламаганликлари учун, қишлоқ-қўрғонлар аҳолиси эса радионуклидлар билан заҳарланган айрим темир-терсаклардан оқибатини ўйламай фойдаланганликлари учун айбдордирлар. Келгусида бундай ҳолларнинг олдини олиш мақсадида қуйи омборхонага қўшимча соқчилар қўйилди, яроқсиз чиқиндиларни ўғирлаб кетиш имкониятлари камайди. Бундан ташқари, завод мутахассислари маҳаллий рўзномалар орқали ўзбек ва рус тилларида қишлоқлар аҳолисига мурожаат қилиб, уларни умумий кулфатга қарши биргаликда курашишга даъват этдилар.

Ўрни келганда яна бир гапни эслатиб ўтиш лозим: ҳовлиларидан радиоактив нарсалар топилган аҳолининг барчаси тиббий текширишдан ўтказилди, бу жараёнда радиоактив нарсалар туфайли соғлигига путур етган кишилар учрамади.

Энди Навоий тумани санитария-эпидемиология станцияси ходимлари ўртага қўйган ва мақолада ўз ифодасини топган таклифлар ҳақидаги мулоҳазаларимизни билдирмоқчимиз. Улардан бири Навоий кон-металлургия комбинатининг зарарли чиқиндиларини сақлашни тўхтатиш, иккинчиси Туркман ва Хончарвоқ қишлоқлари аҳолисини хавфсиз жойга кўчириш хусусидаги таклифдир. Дастлабки таклиф юзасидан шуни айтиш мумкинки, комбинат конверсия дастури доирасида уран чиқаришни анча қисқартириш ва корхонани халқ истеъмоли буюмлари ишлаб чиқаришга қайта ихтисослаштириш бўйича режали иш олиб бормоқда. Шунга кўра, 1992 йили уран ишлаб чиқариш 1988 йилдагига нисбатан 58 фоизни, 1996—2005 йилларда эса атиги 20 фоизни ташкил этади. Уран чиқаришни камайтириш билан бирга гидрометаллургия заводи қуйи омборхонасини вақтинча тўхтатиб қўйиш ҳамда қишлоқ хўжалиги учун яроқли ҳолга келтириш юзасидан муттасил иш юритилади.

1992 ЙИЛДАЁҚ қуйи омборхонадаги радиоактив чиқиндиларни таркибида олтин бўлган маъданларни қайта ишлаш жараёнида олинадиган суст тоғ жинслари билан аралаштириш бўйича ишларни бошлаб юбориш кўзда тутилмоқда. 1-гидрометаллургия заводи қуйи омборхонасини экин экишга яроқли ҳолга келтиришга доир барча масалалар Москвадаги «ВНИПИпромтехнология» бош лойиҳалаш илмгоҳида ишлаб чиқилмоқда. Айни чоғда шу илмгоҳда Туркман қўрғонини кўчириш лойиҳаси ҳам тайёрланмоқда. Унинг икки тури кўриб чиқилаяпти. Биринчи лойиҳа қуйи омборхонанинг санитария-муҳофаза майдонини 800 метргача кенгайтиришни, иккинчиси комбинат маблағлари ҳисобига қўрғонни бошқа жойга кўчиришни назарда тутади.

Комбинат раҳбарияти Туркман қўрғони аҳолисининг уларни бошқа ерга кўчириш ҳақидаги истакларини (бу ҳақда жамоа мактуби бор) қўллаб-қувватлайди ва 1991 йил 21 июлда халқ депутатлари туман кенгаши ҳамда қишлоқ Шўроси раисларига хат билан мурожаат қилиб, янги қўрғон қурилиши учун ер ажратиш масаласини ҳал этишни тезлаштиришни илтимос қилди. Аммо улардан ҳозирга қадар жавоб олганимиз йўқ.

Биз мақола муаллифи Навоий тумани қишлоқларидаги боғ-роғларнинг қуриб қолиши сабаблари тўғрисидаги масалани бир ёқлама талқин қилган, деб ҳисоблаймиз. Тўғри, саноат корхоналари томонидан атроф-муҳитнинг бўлғаниши яқин жойлардаги қўрғонлар экинзорларига салбий таъсир кўрсатади. Лекин шахсий боғи қуриб қолган ҳар бир мутахассис, ҳар бир деҳқон бу ҳолнинг туб сабаби, энг аввало, айниқса, пахта майдонларини суғориш даврида ерости сувларининг кўтарилиши (Туркман қўрғонида ер сатҳидан 20—25 сантиметр пастда), тупроқнинг шўрланиши, ернинг захини қочирувчи иншоотлар тизимининг йўқлиги ёки ночорлиги билан боғлиқ эканлигини билади.

Комбинат Навоий туманидаги «Қизил Ўзбекистон» жамоа хўжалигида ерни мелиорациялаш иншоотларини барпо этишга ўз ҳиссасини қўшиши мумкин, лекин бунинг учун ҳаракат дастури, суғориладиган ерларни қайта тиклаш лойиҳаси йўқ. Халқ депутатлари вилоят Кенгаши раёсатининг 1991 йил 21 майдаги қарорига кўра, бу лойиҳани ишлаб чиқиш вазифаси «Узгипроводхоз»нинг «Бухороремвод» ташкилотига топширилган.

Соф ҳаво кушандаси — В. ТЎРАЕВ суратга олган

КОМБИНАТ регион саноат корхоналари орасида биринчи бўлиб «Навоий туманига ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал этишда оталиқ ёрдами кўрсатиш» яхлит дастурини қабул қилди. Кенг кўламли бу дастурда мактаблар, касалхоналар, мактабгача ёшдаги болалар муассасалари, автомобиль йўллари қуриш ва уларни таъмирлашда, аҳоли яшаш жойларига сув келадиган иншоотлар ётқизишда ҳамда газлаштиришда хўжаликларга баҳоли қудрат кўмаклашиш, қишлоқ меҳнаткашларига корхона санаторийси, дам олиш уйига жойлашишлари, болаларнинг соғломлаштириш оромгоҳларига боришлари учун йўлланмалар бериш назарда тутилган. Ана шу мақсадлар учун биргина шу йилнинг ўзида корхона фойдасидаги маблағдан салкам бир миллион сўм пул ажратилди.

Н. КУЧЕРСКИЙ,
Навоий кон-металлургия комбинати директори, СССР халқ депутати

ЭКОЛОГИК ФАЛОКАТГА ЙЎЛ ЙЎҚ!

ЖУМҲУРИЯТИМИЗНИНГ саноат гигантлари жойлашган шаҳарларидаги экологик вазият матбуот ва радио-телевидение орқали мунтазам ёритилмоқда. Бу нарса фақат табиат ва атроф-муҳитни нечоғлик заҳарлаётганлигинигина эмас, тирик табиатга ёвузларча муносабатда бўлаётган айрим саноат корхоналари, маҳаллий советлар раҳбарларининг ҳақиқий башарасини кенг жамоатчиликка ошкор қилмоқда. Ўзбекистон табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳам журналистлар чиқишларини тўла қўллаб-қувватлаб, бало-қазодек ёпирилиб келаётган экологик фожиаларнинг олдини олиш учун тинимсиз курашмоқда.

Бироқ биз ҳозир узоқ йиллар мобайнида тўпланиб қолган, томирлари бир бирига туташиб кетган муаммолар қаршисида турибмиз. Вазиятни ўнглаб олиш учун жуда катта пул маблағлари ва вақт зарур.

Табиатни муҳофаза қилишга маблағ ажратиш ҳозиргача қолдиқ принципи асосида шаклланган эди. Шу боис табиатни ҳимоя қилиш халқ хўжалиги тараққиётидан ортда қолиб келди. Жумҳуриятимиз бўйича сўнгги пайтда экологик муҳитни яхшилаш учун талай ишлар қилинаётган бўлса-да, саноат корхоналари ва автотранспорт идораларининг айби билан бу борадаги салбий жараёнлар тобора кучайиб бормоқда. Биринчи галда Чирчиқ, Олмалиқ, Оҳангарон, Фарғона ва Навоий саноат зоналари атроф-муҳит учун жиддий хавф солмоқда.

Маълумки, 60-йилларда Кармана шаҳридан унча узоқ бўлмаган Қизилқум саҳросида Навоий шаҳри қад ростлади. Афсуски, мазкур шаҳарда қурилган кон-металлургия комбинати, «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси, Навоий ГРЭСи, электрохимия ва цемент заводларидан биринчи навбатда Иттифоқ органларининг тор иқтисодий ва идоравий манфаатлари кўзланди. Ушбу корхоналарнинг ишлаб чиқариш қувватлари йил сайин оширилди, ўз-ўзидан улардан чиқаётган заҳарли чанг, тутун ва чиқиндилар миқдори ҳам кўз кўриб, қулоқ эшитмаган даражада ошди. Бу ҳақда А. Жўраевнинг куюниб ёзган барча танқидий мулоҳазаларига қўшилмай иложимиз йўқ. Ҳақиқатан ҳам, муаллиф қаламга олганидек, шаҳарда ва унга туташ ҳудудларда саноат корхоналари чиқиндиларидан иборат «тоғ»лар пайдо бўлди, кимёвий заҳарлар тўпланган ҳовузлар ва азот, аммиак, цемент чанги ва бошқа заҳарли газлардан иборат сунъий булутлар воҳадаги ҳаётга даҳшатли тарзда хавф сола бошлади.

ВОҲАНИНГ АСОСИЙ қон томири бўлган — Зарафшон дарёси суви Самарқанд вилояти ҳудудидаёқ буткул ифлосланмоқда. Дарёнинг нормал санитар ҳолатини таъминлаш учун 30—35 метр куб сув оқиши лозим бўлган бир пайтда, Навоий шаҳри атрофида у бор-йўғи 20 метр кубни ташкил қилмоқда. Навоий саноат зонасида ва дарё ўзани қирғоқларида қурилган кўплаб хўжалик ва чорвачилик комплексларидан чиқаётган чиқиндилар, оқава сувлар Зарафшонни ҳалокат чоҳига итармоқда. Бунинг оқибатида кўҳна Бухоро шаҳрини тоза ичимлик сув манбаи бўлган Харҳўр ва Шоҳруд каналлари ер-ости сувлари таркиби бутунлай ўзгариб, истеъмол учун яроқсиз ҳолга келиб қолди.

Зарафшон воҳасида вужудга келган мураккаб экологик вазиятни яхшилаш учун 1986—90 йилларда ҳукумат миқёсида бир қанча қарорлар қабул қилинди. Афсуски, мазкур қарорларнинг аксарияти қоғозларда қолиб кетди. Масалан, 1991 йилгача оқава сувларни дарёга келиб қўшилишининг олдини олиш ҳақида лойиҳа тайёрлашни жумҳурият Сув хўжалиги вазирлиги барбод қилди. Натижада дарё сувининг кимёвий ва бактериал ифлосланиши тоқат қилиб бўлмас даражага етди. Навоий шаҳри, Қизилтепа ва Навбаҳор райони аҳолисини ичимлик суви билан таъминлаш иложсиз муаммога айланиб қолди.

Сув хўжалиги вазирлиги Навоий ГРЭСини сувни қайта ишлаш маромига ўтказишни таклиф қилмоқда ва бу нарса сувни иқтисод қилишга ёрдам беради деб, ўз фикрини исботлашга уринмоқда. Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси йирик корхоналарда сувни қайта ишлаб фойдаланишга қарши эмас. Бироқ Навоий ГРЭСида сувдан асосан трубиналарни совутиш учун фойдаланилмоқда, бу эса уни бактериал ва кимёвий ифлосланишга (чунки трубиналар кислоталар билан тозаланади) олиб келмоқда. Демак, қайта ишлаш ГРЭСдан дарё ўзанига тушаётган сувни икки марта ифлосланишга олиб келади.

Акс садо

Ҳозирги вақтда Бухоро вилояти томон оқаётган сув 2—3 марта кўпроқ ифлосланган. ГРЭСдан кейин сувнинг таркибида нормадагига нисбатан сульфатлар 6 марта, магний 2 марта, нефть маҳсулотлари 5,3 марта, темир 4 марта, хром 5 марта, мис 26 марта, фенол 4 марта кўп. Сувнинг минераллашуви умуман 2 маротаба юқори, шу боис Навоий шаҳридан кейин Зарафшон сувини истеъмол қилиш мутлақо мумкин эмас.

Шаҳар ва шаҳарга туташ ҳудудларнинг ҳаво муҳити ҳам кучли ифлосланган. 1987—90 йилларда атмосферага чиқарилаётган заҳарли чиқиндилар 130 минг тоннадан 92 минг тоннагача камайган бўлса-да, ҳали аҳвол жуда оғир. Ҳозирги пайтда шаҳар ҳавоси нормадагига нисбатан оксидли азот чанглари билан 2 марта кўп заҳарланган. Шаҳар атрофида жойлашган Кармана шаҳри, Тинчлик посёлкаси, Туркман ва Дўрмон қишлоқлари ҳавоси юқоридаги кўрсаткичдан ҳам кўпроқ заҳарланган. Атроф-муҳитни булғаётган асосий манбалар — «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси, кон-металлургия комбинати, электрохимия ва цемент заводлари ҳисобланади. Ушбу корхоналарнинг қаттиқ ва ярим суюқ ҳолдаги чиқиндилари тўпланган ҳовузлари ер усти ва ерости сувларини, ҳаво ва ер таркибини бузаётган асосий манбадир. Чиқинди тўпланган бунақанги ўзига хос «омбор»лар жумҳуриятимизнинг бошқа ҳеч бир жойида йўқ. Навоий шаҳри худди шу жиҳати билан бошқа шаҳарлардан ажралиб турадиl!

Чиқиндилар тўплами юз миллион тоннани ташкил қилади. Улар жуда катта майдондаги қишлоқ хўжалик учун яроқли ерларни буткул ишдан чиқарди.

Масалан, электрохимия заводи чиқинди тўпланадиган «омбори»да 7 миллион тонна (майдони 125 гектар), кон-металлургия комбинатида 1,4 миллион тонна (майдони 170 гектар, ушбу корхона чиқиндилари эгаллаган майдоннинг умумий ҳажми 6170 гектар) II даражали хавфли қаттиқ ва ярим суюқ ҳолдаги моддалар сақланмоқда. «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмаси чиқиндиларининг умумий ҳажмини аниқлаш қийин. Фақат ушбу сунъий «тоғ» 42 гектар майдонни эгаллаганини таъкидлаб ўтмоқчимиз.

ЮҚОРИДАГИ ФАКТЛАРДАН кўриниб турибдики, Навоий шаҳри ва шаҳар атрофида ўта хавфли экологик вазият вужудга келган. Бу одамларда қаттиқ ташвиш уйғотмоқда ва уларнинг ҳақли эътирозларига сабаб бўлмоқда. Мақола муаллифи ёзганидек: «Иккинчи Чернобиль фожиаси рўй бермайди, деб ким кафолат беради?»

Айни вақтда кўрилаётган чоралар атроф-муҳитни соғломлаштириш учун етарли эмас. Бажариш муддатлари аниқ кўрсатилган йирик экологик дастур ишлаб чиқиб, тезда ишга кириш зарур. Ўзбекистон Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Бухоро вилоят Совети ва Навоий шаҳар Совети ҳамкорлигида ана шундай дастурни ишлаб чиқди ва у шу йилнинг май ойида Бухоро вилояти Совети раёсатида муҳокама қилинди. Қўмита томонидан «Навоий шаҳри ва унга туташ районларда ижтимоий-иқтисодий ва экологик вазиятни яхшилаш бўйича зарур чораларни кўриш» ҳақидаги тадбирлар хусусида таклифлар тайёрланиб, Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси муҳокамасига киритилди.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси экологик фалокатлар ўчоқларини тезроқ тугатиш учун ва табиат-борлиққа зуғум қилаётган, уни топтаб, аёвсиз зарар етказаётган масъул раҳбарлар ва корхоналар билан қонун асосида аёвсиз кураш олиб бормоқда. Ўз навбатида биз бу борада журналистларнинг ҳалол ва дадил чиқишларига умид қиламиз.

В. КОНЮХОВ,
Ўзбекистон Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси раисининг ўринбосари

„...Меҳр аро бир чашмаи жондур ниҳон“

ҲУСАЙНИЙ ИЖОДИ НАВОИЙ ТАҲЛИЛИДА

БИЗ ҲАР ГАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ ижодига назар ташлар эканмиз, ундан янгидан-янги фазилатларни дарк этамиз, улуғ адибнинг сеҳрангез маҳоратига қойил қоламиз.

Алишер Навоий барча асарларида ўз даврининг шоҳи, болалик дўсти, давр шоири Ҳусайн Бойқарога ижобий баҳо берган, унинг эҳтиромини тутиб, фикр билдирган. Ҳатто Навоий «Мажолис ун-нафоис» тазкирасининг саккизинчи мажлисини махсус Ҳусайн Бойқарога (шоирлик тахаллуси Ҳусайний) бағишлагани фикримиз далилидир.

Адабиётшуносликда Навоийнинг Ҳусайний тўғрисидаги фикрлари бир оз ўрганиляган. Биз мазкур мақолани ёзишга киришар эканмиз, улуғ адибнинг ўз шоҳи ижодига бўлган муносабати орқали Навоийнинг адабиётшунослиги, нозик эстетик тафаккури, давр ғазалчилигига бўлган муносабатини ойдинлаштиришни мақсад этдик.

Навоий даври адабий танқидчилиги ва Навоийнинг адабий қарашларидаги умумий хусусиятлардан бири, бу — ғазал моҳияти, бадиияти, мазмуни, шеърий талабларни (радиф, қофия, ғазалнинг қайси ҳарф билан тугалланиши ва бошқалар) умумий тарзда фақат баён, таърифлаш услубида таҳлил этишдан иборат бўлган. Навоий ҳам Ҳусайний ижодини таҳлил қилар экан, асосан шу йўлни тутади, яъни анъанага мувофиқ шоир ғазалларидан матлаънигина олиб бутун ғазал сюжетига ёки умуман шу матлаъ мазмуни билан ғазалга баҳо бера қолади. Навоийнинг бу таҳлил услубини бутун «Мажолис ун-нафоис»да, «Хамсат ул-мутаҳаййирин», «Муҳокамат ул-луғатайн», «Насоим ул-муҳаббат» ва бошқа асарларида кузатиш мумкин.

Нима учун классик адабиётшунослар ғазал ёки бошқа шеърий асарларни баҳолашда бадиият мезонини унинг матлаига юклашган? Бизнингча, бу энг аввало шу билан изоҳланадики, ғазалда матлаъ бошқа байтлардан кўра комил, ўзига эргашадиган мисраларга мазмун жиҳатидан йўл бошловчи вазифасини ўташи лозим. Бундан ташқари, матлаъ билан ғазалнинг вазн, қофия, радиф, баҳр ва бошқа хусусиятлари бошланади ва бу кейин келадиган байтлар учун бажарилиши қонун бўлган ҳукмни чиқаради. Ана шу хусусиятлари туфайли классик адабиётда, жумладан, Навоий ижодида ҳам ғазал, қасида намуналарининг таҳлили шу шеърий асарнинг матлаи билан аниқланган ва матлаъ адиб маҳоратининг мезони вазифаларининг бирини ўтаган.

Навоий Ҳусайний ғазалларидаги матлаъни таҳлил қилар экан, кўпинча матлаъдаги мазмуннинг баёни билан чекланади. Масалан: «Ишқ ошуби ва бедоди ҳикоятида ва ҳажр зулм ва тааддиси шикоятида бу матлаъ асру дардмандона ва бағоят ниёзмандона тушубтур:

Неча ул ой ҳажрида кўнглум бузулғай ғам била,
Неча жисмим умри ёрилғай ғаму мотам била».

Ёки: «Ёрни ағёр била кўра олмаслиғидин кўз қони деб айни рашкдин матлаъ хуб адо топибдур:

Қани кўзким сени кўргайман даме ағёр ила,
Ё таммул қилғаймен ағёр ила гуфтор ила».

Лекин Навоий ҳамиша ҳам Ҳусайний ғазал матлаъларига шунга ўхшаш баён услубини қўлламайди. Бизнингча, Навоий Ҳусайний ижодини уч асосий томони: ғазалдаги мазмун, бадиият, ғазалчиликдаги мушкилликларга аҳамият берган ҳолда таҳлил этади.

Мазмун. Навоий бадиий адабиётда шакл ва мазмун яхлитлигини ёқлаб гоҳида мазмунга эътиборни кўпроқ қаратар экан, Ҳусайний ижодига ёндашганда ҳам худди шу йўлни тутади. Агарчи унинг таҳлили юқоридагидек матлаъ мазмунини баён этса-да, лекин матлаъ мазмунига берилган баҳодан ғазал мазмунининг қимматини аниқлаш имкони туғилади. Бунга Навоийнинг ифода воситалари баҳо вазифасини ўтайди. Бу баҳолар кўпинча сифатнинг орттирма даражаларини билдирувчи сўзлар: «яхши», «ажаб ўтлуқ», «басе хуб», «бағоят» ва бошқа иборалар билан ифодаланган. Бу сўзлар шундай қараганда синонимга ўхшаса-да, лекин мазмунининг турли даражадаги бадиияти, шоир маҳоратининг қиёсий баҳоси келиб чиқади. Фикримиз далили учун қуйидаги икки мисолни олиб кўрайлик:

«Мусофир ёри ҳажридин кўнглининг хароблиғини хуброқ важҳ бирла ажаб яхши адо қилубдурким:

Бир мусофир ой хаёли қилди кўнглимни хароб,
Қолмади жонимға онсиз ваҳки не тоқат не тоб».

Иккинчиси:

«Ҳар барқдин шабистониға ўт тушганининг ифшоси ва учқунидин байтулэҳзонининг куйганининг адоси ажаб ўтлуқ матлаъ тушубтурким:

Ваҳки ҳижрон барқидин тушти шабистонимға ўт,

Учқуни бирла туташти байтулэҳзонимға ўт».

Биринчи матлаъ мазмунига эътибор берайлик. Байтда ғазалчиликда кўпроқ қарор топган мазмун — ҳижрон азоби баён этилган. Иккинчи матлаънинг мавзуси ҳам шу, аммо бунда мазмун баёни чуқурроқ. Муаллиф мазмун бойлиги учун нозик ифодани топган. Ёр ҳижрони аввалги байтдаги йўлаки, номаълум ёрнинг оддий ҳажри эмас. Бу ҳажр барқи (яшини) лирик ошиқнинг қоронғи шабистонига ўт ёққан, ана шу ўтнинг учқунигина унинг бор бисоти — уйига, хуллас, борлиғига олов пуркаб куйдирган. Ана шу мазмун фарқиятини кўзда тутган Навоий аввалги байтни умуман ижобий баҳолаб «ажаб яхши адо қилибтур», деса, иккинчи матлаъни «ажаб ўтлиқ матлаъ тушубтур», деб нисбий юксаклик баҳосини беради.

Навоийнинг Ҳусайний ижодига нисбатан берган юқоридаги баҳоларига ўхшаш мисолларни жуда кўп келтириш мумкин. Масалан, унинг Ҳусайнийнинг:

Маҳваше йўқ сўргали бу зору ҳайрондин хабар,

Ғамкаше йўқ топқали бу зори пинҳондин хабар

матлаининг нисбатан ожиз, ғазалчиликдаги умумий мазмунни баён этганлиги туфайли «басе хуб воқеъ бўлубтур» деб баҳоласа,

Қон кўруб ашкимни кўнглум ёрасини сўрмангиз,

Чок ўлуб кўксум, жигар паргорасини сўрмангиз

матлаининг мазмунини юқоридаги байтдан андак устун билади. Шунинг учун унга «бағоят ошиқона воқеъ бўлубтур» дер экан, иккинчи матлаънинг тематикаси — ошиқоналигини билдиради ва ғоятда юксаклигини (мазмунан) айтади. Ҳақиқатда иккинчи байтдаги мазмун чуқурлиги, бадиий тасвирнинг кенглиги биринчи матлаъдан баланддир. Навоийнинг «мундоқ матлаъ оз воқеъ бўлубтур», «басе муассир тушибтур», «бағоят дилнавоз ва жонгудоз бўлубтур» каби эстетик баҳоларида ҳам юқоридаги мазмун нисбиятини кўришимиз мумкин.

НАВОИЙ ҲУСАЙНИЙ ИЖОДИГА фақат ижобий қарар экан, ана шу. баҳоларидаги нисбий фарқ уни жуда нозиклик билан мазмунан пастроқ байтларни устун байтлардан ажратиб, танқиднамо оҳангда баҳолаганини кўрамиз.

Навоий Ҳусайний ғазалларини баҳолашда фақатгина унинг ўз матлаъларини изоҳлаш ва бадиий баҳолаш билан муаллиф маҳоратини белгиламайди. У гоҳида бошқа адибларга қўл келмаган, яратилмаган ва ёки яратилганда ҳам бунчалик юксакликка эришилмаганлиги ҳақида мисоллар келтириб, таъкидлаб Ҳусайний ижодини уларнинг асарлари билан қиёсий таҳлил қилади. Масалан, «Малик ул-калом мавлоно Лутфийнинг машҳур матлаи жавобида дебтур:

Эй қадинг тубию жаннат ҳадди гулгун устина.

Бу матлаъ воқеъ бўлубтурким:

Ҳаттининг тори тушубтур лаъли майгун устина,

Уйлаким, жон риштаси бир қатраи хун устина».

Мисолни қиёсий таҳлил тарзида келтирган Навоий Лутфий ғазалининг бир матлаига қиёслаш учун Ҳусайнийнинг уч ғазалидан уч матлаъни келтиради. Худди ана шу мисолда Алишер Навоийнинг нозик диди, бадиий асар бутунлигига оид эстетик қараши яққол намоён бўлади.

Биринчидан, Лутфий ғазалидаги ёр юзини жаннатга ўхшатишни маъқуллаган Навоий фикрида Ҳусайний ғазалидаги ҳаётийлик, май пиёласи узра ёрнинг бир тола лаб тукининг соясининг тушишини олқишлаш оҳанги мавжуд.

Иккинчидан, Навоий Лутфий ғазалининг шуҳратини, унинг мантиқ кучини, мисралардаги оҳангдорлик ва дилрабо, сеҳрли сўз ўйинини қалбан сезади. Бироқ, Лутфийнинг бир матлаига Ҳусайнийнинг уч матлаи рақобат курашига тушади. Тўғри, Навоийнинг асл нияти ёр қиёфасини бор гўзаллиги билан акс эттиришни кўра билишдир. Ҳусайний икки ғазалида Лутфийга эргашиб, жавобия яратиб ёрнинг «хатти»ни таърифлайди. Бироқ, Навоий фикрича, чиройли ёр юзида лойиқ ўрнашган «хол» бўлмаса, у мукаммал эмас. Ана шу мукаммалликни Навоий Ҳусайнийнинг учинчи ғазалидан қидиради ва

Нуқтаи холинг ажаб йўқ лаъли хандон устина,

Ким, бўлур бир қатра доим оби ҳайвон устина

матлаини келтириб ана шу «кемтик»ликни тўлдиради ва «мундин назм таврида ғоят қувват маълум бўлур», дейди. Бу қувват ғазалда «хатти» билан «хол»ни яқранг ишлатиш маҳоратидир.

Учинчидан, шоир асарларини таҳлил этишнинг бу услуби бизга Навоийнинг бадиий асарга бўлган муносабати орқали бир янгиликни ҳадя этади. У ҳам бўлса, Навоийнинг адабиётшунос сифатида ўзига хос услубидир. Бунда Навоий Ҳусайнийнинг уч ғазали орқали шоир ижодида унинг ғазалларининг яратилишида аниқ мантиқий занжир мавжудлиги, ҳар бир яратилган ғазал алоҳида бадиий асар бўлгани қатори ҳамма вақт бир-бирини тўлдиргани, муаллиф дунёқарашини биргаликда амалга оширгани, бир ғазалда айтолмай, дилида қолган ният-армонини ўзга бир ғазалда ифода этганини кўрамиз. Юқоридаги мисолда Навоий мукаммал ёр образидаги зарур деталларни Ҳусайнийнинг уч ғазалидан топади ва уни назмда «ғоят қувват» зоҳир этилганлиги сифатида баҳолайди. Демак, мантиқий изчиллик, бир бутунлик, ҳаётийликни Навоий ғазалчиликдаги ютуқ, қувват ва зарурат деб билган.

ДАЛИЛ ВА ФИКРИМИЗ ёлғиз қолмаслиги учун Навоийнинг Ҳусайн Бойқаро ижодига берган худди шунга ўхшаш баҳосини кўриб чиқамиз. Бунда қиёсий таҳлил йўқ, мисолларнинг барчаси Ҳусайний ижодидан. Бунда гап «манзурнинг хатт ва зулфи» устида кетмоқда. «Бу уч матлаъ бир-бирига жавоб воқеъ бўлиб» Навоий ана шу «жавоб»да оддий жавобни эмас, ғазалдан ғазалга ўтиб мантиқнинг сайқал топишини, бадиият қарор топишини ва, қолаверса, ёр таърифининг тўлиқ бўлишини кўрган. Бунинг устига ғазалларнинг қофия ва радифи «ул ҳазратнинг (яъни Ҳусайнийнинг — Ҳ. Қ.) бу фанда (яъни ғазал яратишда — Ҳ. Қ.) мужтаҳид табъининг ихтироидур».

«Манзурнинг хатт ва зулфида бу уч матлаъдурким, бир-бирига жавоб воқеъ бўлибтур. Қофия ва радиф ул ҳазратнинг бу фанда мужтаҳид табъининг ихтироидур. Аввалғи матлаъ будирким:

Сабзаи хаттин ичинда ўйлаким жондур ниҳон,

Ҳуққаи лаъли аро ҳам дурри ғалтондур ниҳон.

Иккинчи матлаъ будирким:

Зулфи ичра бел, хат ичра лаъли хандондур ниҳон,

Ўйлаким жондур ниҳон, ҳам риштаи жондур ниҳон.

Учинчи матлаъ будирким:

Зулфи ичра гул, гул ичра лаъли хандондур ниҳон,

Тунда меҳру меҳр аро бир чашмаи жондур ниҳон».

Лекин Навоий Ҳусайний ижодини қиёсий баҳолашда ҳамиша шу йўлни тутмайди. Кўпинча унинг Ҳусайнийга нисбатан баҳоси эҳтиром ва ҳурмат юзасидан эканлигини тушуниш қийин эмас. Масалан, Навоий Ҳусайнийнинг

Тушгали ҳажрингга эй сарви гуландомим менинг,

Не кўзимда уйқу бор, не жонда оромим менинг

матлаи билан бошланадиган ғазалига «бу фақирнинг бир ғазалига бу ғазал жавоб воқеъ бўлубтурким, ўзим инсоф юзидин мутаарифманким, андин юз мартаба ортиқроқ тушубдур», дейди. Агар биз ҳар иккала муаллиф ғазалларини ҳам мазмунан ва ҳам бадиатан солиштирсак, Навоий Ҳусайнийнинг юқоридаги жавобия ғазалини мазмун устунлиги ва бадиий юксаклиги агарчи «инсоф юзидин мутаарифман» деса ҳам бу «инсоф» унинг ўз шоҳи, Ҳусайний ижодига бўлган юксак ҳурмати туфайли билдирилганини кўрамиз.

Ғазал жанри мушкилликлари орқали Ҳусайний маҳоратини баҳолаши билан Навоийнинг ғазалчиликка бўлган муносабати ва қарашини англаш мумкин. Классик адабиёт тарихидан маълумки, шоирлар анчагина ғазаллар яратган бўлсалар ҳам, девон туза олмаганлар. Бунинг сабаби девон тузишнинг оғир шартларидан бири — араб алифбосининг барча ҳарфлари билан тугалланувчи сўзларга ғазал ёзиш эди. Навоий Ҳусайнийнинг ғазалчиликдаги маҳорати ҳақида сўзлаганда, энг аввало, мушкил бўлган ҳарфлар билан ғазал байтини тугатишини алоҳида кўрсатади. Масалан, «се» ҳарфи: «Бу ҳарфда турк шуаросининг маликулкаломлари шеър айтмайдурлар, то анга не етгайки, бу муқобалада киши они келтургай, ё нисбат бергай. Бу матлаъ таърифида мунча басдур:

Ер куйидин ўтарда кўргузур бу зор макс,

Сўз деса доғи жавобида қилур бисёр макс».

«Зод» ҳарфи: «Туркигўй балоғатосолар бу ҳарфнинг ҳам таркин тутубтурлар ва ҳеч навъ назмда жилваи зуҳур бермай ўтубтурлар:

Ишқдин то қилмишам пайдо мени шайдо мараз,

Қилгудекдур заъфлик жисмимни нопайдо мараз».

Худди шу мазмундаги мисолларни «ҳе», «зо», «хе» ва бошқа ҳарфлар билан тугалланган Ҳусайний ғазаллари матлаълари баҳоларида ҳам кўриш мумкин.

Навоий нима учун Ҳусайний ижодидаги ғазал таҳлилида бу масалага алоҳида эътибор беради? Бу, шубҳасиз, ғазал муаллифининг шу борадаги ютуғини кўрсатиш, унинг маҳоратини таъкидлаш учундир. Лекин, шу билан бирга, Навоийнинг мақсади Ҳусайнийдек туркигўй шоир ижоди мисолида эски ўзбек тилининг ғазалчиликдаги имкониятлари, шу тилда ҳам бемалол девонлар тузиш мумкинлигини кўрсатиш бўлган. Агар юқоридаги мисолларда Навоий умуман туркигўй шоирлар мушкил ҳарфларда ғазал битмаганлиги ва Ҳусайнийнинг бу борадаги ютуғини таъкидласа, «зол» ҳарфи билан тугалланган ғазал матлаини келтириб бу маҳорат ҳаттоки Лутфий ва Саккокийга ҳам даст бермаганлигини таъкидлайди: «Бу ҳарфда дағи муқаддам туркигўй шуародин, хоҳ мавлоно Лутфий ва хоҳ мавлоно Саккокийким, Мовароуннаҳрда маликулкалом эрдилар, назарға келмайдур, ҳамоно йўқтур:

Қилди руҳафзо лабинг кулмак била жонимни ахз,

Йиғлатиб кофир кўзунг ҳам нақди иймонимни ахз».

Ана шунинг учун бўлса керак, кейинроқ, Навоий «Муҳокамат ул-луғатайн» асарида замонасининг туркигўй шоирларини ўзбек тилида шеър ёзишга чақирар экан, Ҳусайнийнинг турк шеъриятидаги маҳоратини ибрат мисоли қилиб кўрсатганлигини «Мажолис ун-нафоис»даги Ҳусайний маҳорати борасидаги фикрининг қуввати деб ҳисоблаш мумкин.

Ғазалчиликдаги мушкил масалалардан бири айнан бир мавзуда, бир деталь воситасида бир неча ғазал битишдир. Бунинг учун муаллиф олдинги ғазалларида баён этган фикрни қайтармаслиги, имкони борича янгича тасвир воситаларини ахтариши, мисралардаги мантиқий уйғунликни сақлай билиши лозим.

Навоийча, ана шу мушкилликлардан яна бири — бутун бир ғазал давомида бир мазмун доирасидан чиқмаган ҳолда фикр юритиш, байтлар орасида мантиқий боғлиқликни таъминлаш ёки адабиётшунослик тили билан айтганда, сюжетли ғазал яратиш масаласидир. Ҳусайний ғазалидаги лирик қаҳрамоннинг ёр жабридан куйинишини оддий ҳол билган Навоий, «яна бир мазлуми зор ишқи билан ҳам куймак ва матлаъдан шеърнинг охириғача бу маънини ҳар байтда изҳор қилибдуркими, назм элидан ҳеч кимга даст бермайдур:

Бас эмас эрди манга ҳам ўз ўтим ҳам ёр ўти,

Ким анга афзун дағи бўлмиш яна бир зор ўти»

деб ғазал матлаини келтириши эътиборлидир. Мазкур ғазални тўлалигича кўриб чиқсак, ҳақиқатда бир байтда «яна бир зор» ёр ўтининг ҳижрони тўғрисида фикр юритилиб, ғазал мақтаи юқоридаги фикрларнинг умумлашмаси сифатида намоён бўлади. Ҳусайний мазкур ғазалда «яна бир зор» ёр деб Навоийни назарда тутган бўлиши эҳтимол. Балким, бу ғазал Навоийнинг Ҳусайн Бойқародан узоқлашган, Ҳусайн Бойқаро Навоий маслаҳати ва дийдорига муштоқ бўлган пайтида яратилгандир.

Бадиият. Навоий бошқа адибларда шеърий санъатларни моҳирона ишлатишни олқишлар экан, Ҳусайнийнинг бу борадаги ютуғига алоҳида тўхталади. Натижада Ҳусайний шеърларида ташбиҳ, таржеҳ, тажнис, тажоҳил ул-ориф каби шеърий санъатларнинг ишлатилганлиги ва шеър муаллифининг бу борадаги ютуғи таъкидланади.

Навоий даврида ғазалда янги детални қўшиш ихтиро ҳисобланганини назарда тутсак, Ҳусайнийнинг бу ютуғига Навоийнинг берган баҳосини одатдаги орттирма эмас, балки объектив баҳо десак бўлади. Масалан: «бу қофия ва радиф ҳазрат Султон Соҳибқироннинг ихтироидуркими, ҳеч назм айтилмайдур ва ҳеч девонда битилмайдур:

Оҳким ҳижрон ўтидин куйди жоним ўзга навъ,

Ўртади офоқни ўтлуқ фиғоним ўзга навъ».

Агар алоҳида матлаъда муаллифнинг радиф ва қофиядаги ихтироoти қайд этилса, қуйидаги ғазал матлаи шу баҳо қатори муаллифнинг юксак бадиий баркамоллиги исботи сифатида «бағоят ширин ва рангин тушубтур» баҳоси билан намоён бўлади:

Ҳажр шоми ой чиқиб мен йиғлар эрдим дард ила,

Сайрлар қилдим сени истаб маҳи шабгард ила.

Ҳусайний маҳоратини баҳолаётган Навоий унинг санъатини татаббуъда ҳам таъкидлайди. Ҳусайний ғазалда кўпинча Навоийга тақлид қилса-да, Навоийнинг таъкидлашича, унинг ихлоси форс-тожик адабиётининг классиги Ҳофиз Шерозийга ҳам юксак бўлган. Навоий Ҳусайнийнинг баён услуби, ғазаллари таркибида Ҳофиз шеъриятининг таъсирини кўради. Бу бир томондан, Ҳусайнийнинг маҳоратини белгиласа, иккинчидан, Навоийнинг қиёсий таҳлил услуби, қарашларини белгилайди: «Ишқу муҳаббат ҳавосининг ҳумойи баландпарвози Хожа Ҳофизи Шерозий каломи таврида тушубтур ва салосат ва таркибида анга ёвишубтур:

Ғам сипаҳ қасдиға чекти, соқиё тут жоми соф,

Ким бўлур жоми май ичгандин далер аҳли масоф».

Навоий мазкур ғазалда Ҳусайнийнинг қарийб бошқа ғазалларида учрамайдиган мавзу — соқий, жом, май, махмур, майкада аҳлининг кечинмаларини берган. Ҳақиқатда Ҳофиз ғазалларида бу мавзу жуда юксак ўрин тутади ва Навоий ҳам худди шу мавзу туфайли Ҳусайнийни Ҳофизга пайрав билади. Мана бу матлаъ пайравлигида эса, Навоий, бевосита ғазалдаги мазмун ва шеърнинг ифода услубини («ғазал таврида марсияомиз») таъкидлайди: «...ғазал таврида марсияомиз Хожа Ҳофиз Шерозийға бўлғон йўсин била ул ҳазратқа (яъни, Ҳусайнийга — Ҳ. Қ.) дағи воқеъ бўлубтур ва бағоят нодирдур:

Вой, юз минг войким, сарви равоним бордило,

Сабру ҳушим мулкидин ороми жоним бордило».

МИСОЛДАН КЎРИНИБ ТУРИБДИКИ, Навоий Ҳусайний ижодига, унинг шеъриятдаги маҳоратига шароит тақозаси билан орттириб баҳо беради, унинг ижодидаги салбийлик, камчиликлардан иложи борича кўз юмади. Лекин Навоийнинг нозик ифодаларида Ҳусайний ғазаллари ўртасидаги фарқият — бадиий сустлик ёки юксакликни сезиш мумкин. Таъкидлаганимиздек, Навоийнинг бу қараши ўзбек классик адабиётида ғазал таҳлили, Навоийнинг таҳлил услуби, адабиётга бўлган эстетик муносабатини аниқлаш учун зарур.

Ҳусайний ижодига Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам баҳо берган: «Табъи назми бор эди. Девон ҳам тартиб қилиб эрди. Туркий айтур эрди. Тахаллуси «Ҳусайний» эрди. Баъзи байтлари ёмон эмастур, вале Мирзонинг девони тамом бир вазндадур».

Бобурнинг бу баҳосида Навоий қарашларида унча кўзга ташланмайдиган танқидий ёндашиш мавжуд.

Ҳасан ҚУДРАТУЛЛАЕВ,
филология фанлари номзоди

АРМУҒОН

Ҳозир фақат Ўзбекистондагина эмас, Иттифоқимизда, ҳатто чет элларда Алишер Навоий ҳаёти ва ижодини жиддий ўрганиш, бебаҳо меросини тарғиб-ташвиқ қилиш тобора кенгайиб бормоқда. Бу борада 2500 йиллик тарихга эга бўлган қадим Хўжанд олимлари ҳам астойдил ғайрат кўрсатмоқдалар. Фикримизнинг бир далили яқиндагина хўжандликлар нашр этган «Алишер Навоий» мажмуасидир. Хўжанд давлат дорулфунунининг профессори, филология фанлари доктори Эргашали Шодиев таҳрири остида чиққан мазкур мажмуа Навоий йилида бобокалон адибимиз тўйига яхши тортиқ бўлди.

Ўрни келганда айтиб ўтиш лозимки, Хўжанд дорулфунунида шу йилдан бошлаб ўзбек филологияси факультети мустақил тарзда иш бошлади. Бу Навоий йилидаги хайрли қадамдир. «Алишер Навоий» тўплами ана шу мустақил факультетнинг дастлабки алоҳида иши сифатида тақдим этилган.

Ўзбек адабиёти кафедрасининг мудири, филология фанлари номзоди, доцент Абдусалом Абдуқодировнинг айтишича, Навоий йили муносабати билан ўтказилган тадбирлар фақат Хўжанд ёки жумҳурият пойтахти Душанба ва бошқа йирик шаҳарлардагина эмас, балки ҳар бир туман, мактаб, маданият уйлари, кўплаб ишлаб чиқариш корхоналарида ҳам қизиқарли тус олди. Шимолий Тожикистонда Навоийнинг 550 йиллигини кенг нишонламаган бирорта ҳам туман қолгани йўқ. Айниқса, Ашт, Нов, Конибодом туманларидаги учрашувлар, адабий кечалар мазмунли ўтди. Хусусан, қадим Панжакент шаҳри ва туманидаги навоийхонликда Хўжанд олимлари билан бир қаторда буюк Алишернинг муқаддас қадамжоларидан бўлган гўзал Самарқанд шаҳри олимлари ҳам маъруза ва илмий ахборотлари билан иштирок этдилар. Тўпламдаги «Алишер Навоийнинг жаҳоний шуҳрати» (профессор Б. Валихўжаев), «Навоий сабоқлари» (профессор Н. Шукуров), «Навоий ва ўзбек адабиётида мусамматчилик» (профессор Р. Орзибеков), «Адабиётда Навоий образи» (профессор С. Мирзаев) сингари мақолалар ана шундай ҳамкорликнинг натижаси сифатида юзага келган.

Ушбу мажмуадаги мақолаларнинг барчаси Навоий ижодининг бирор жиҳатига бағишланган бўлса-да, улар ўз мақсад ва вазифалари, ҳажм ва шакли, табиийки, илмий савиясига кўра ранг-баранг. Жумладан, профессор А. Бердалиев Алишер Навоий насрий асарлари тилига оид ўзига хос хусусиятлар борасида баҳс очса, профессор Р. Қўнғиров тилнинг ижтимоий вазифаси ҳақидаги адиб қарашларига диққатни тортади. Тўпламдаги яна икки мақола тилшунослик йўналишини давом эттирган. Булар «Сўзларнинг семантик структурасидаги маъно уйғунлиги» (Ҳ. Мамадов) ҳамда «Навоий ва ўзбек тилининг ижтимоий-бадиий мақоми»дир (Т. Мирзоқулов).

Алишер Навоий, дастлаб, сўз санъатининг мумтоз ижодкоридир. Шунинг учун ҳам тўпламдаги мақолаларнинг катта қисми аллома шоирнинг бадиий маҳорати масалалари тадқиқига бағишланган. Филология фанлари номзоди Ҳ. Мирҳайдаров «Наводир уш-шабоб» мисолида Навоийда «қуёш рамзи тадрижи»ни кузатса, А. Абдураҳмонов Навоий поэтикасининг айрим жиҳатларига эътиборни тортади. Э. Мавлонбердиев қизиқишлари эса «Фарҳод ва Ширин» достонида характер яратиш ва бадиий маҳорат билан алоқадор.

Маълумки, яқин-яқинларгача ҳам Алишер Навоийнинг дунёқараши, умуман, унинг ижодига оид айрим жиҳатлар бир томонлама ёритилиб келинди. Хусусан, Навоийнинг дин ва тасаввуфга муносабати масалалари ё эътибордан четда қолдирилар, ёки адиб маънавий оламининг бу томонлари тамомила бирёқлама, баъзан эса атайлаб бузиб талқин қилинар эди. Бу жиҳатдан тўпламдаги «Навоийнинг тасаввуфга муносабати» мақоласи эътиборга моликдир. У истеъдодли ёш олим А. Абдуқодиров қаламига мансуб. Ушбу мақолани мажмуадаги энг янги ва энг яхши мақолалардан бири деб айтиш мумкин.

Китобда Навоий ижодини мактабда ўрганиш (Х. Эшонқулов), аллома адибнинг ахлоқий-маънавий қарашлари (Т. Абдуқулов), тарихий асарлари (С. Эркаев) борасида ҳам мақолалар мавжуд.

Хўжанд қадим маданий-адабий ва илмий анъаналар макони. Тўпламда ёш олимларнинг дастлабки илмий қайдларига ҳам ўрин берилганлиги ушбу анъаналарнинг то ҳануз собит тарзда давом этаётганини кўрсатиб турибди.

Қардош Тожикистоннинг кўҳна Хўжандида бунёдга келган бу тўплам Алишер Навоийнинг 550 йиллик тўйи учун ҳозирланаётган улкан дастурхондаги яхши неъматлардан бири бўлди.

Боқижон ТЎХЛИЕВ

ЎЗБЕК ДИЁРИНИНГ ИЛК МАДҲИЯСИ

ЯҚИНДА Ўзбекистон давлат Мадҳиясининг шоир Абдулла Орипов қаламига мансуб янги матни жумҳурият Олий Кенгаши томонидан маъқулланиб, бастакорлар эътиборига ҳавола этилди. Бу — жумҳуриятимизнинг совет давридаги учинчи расмий Мадҳияси ҳисобланади. Тўғри, 1947 йили Ўзбекистон давлат Мадҳияси мақомини олган Темур Фаттоҳ шеъри 70-йилларга келиб мутлақо эскирган бўлса-да, ўша даврдаги сиёсий вазият туфайли янгиланмай, фақат таҳрир қилинган. Аммо шунга қарамай, аслида бу таҳрир этилган матн ҳам жумҳуриятнинг янги Мадҳияси бўлган.

Сўнгги йилларда олиб борилган изланишлардан маълум бўлишича, ўзбек диёрининг Мадҳиясини яратиш тарихи 1917 йилга бориб тақалади.

Маълумки, 1917 йил Октябрь ўзгаришидан кейин чоризм зулми остида эзилган ўзбек зиёлилари маҳаллий буржуазия синфининг тараққийпарвар вакиллари билан ҳамкорликда Туркистон халқларини миллий мустақилликка эришмай туриб маданий тараққиёт ва фаровонлик босқичига олиб чиқиш мумкин эмас, деган фикрга келганлар. Туркистонда Октябрь тўнтаришини амалга оширган рус большевикларининг шовинистик сиёсати уларни шундай хулосага келишга мажбур этган. Натижада ўша йилнинг 26—29 ноябрида Қўқонда бўлиб ўтган Умуммусулмонлар қурултойи Туркистон мухторияти ташкил этилганлиги тўғрисида қарор қабул қилган.

Узоқ асрлар мобайнида феодал тарқоқлик ва мустамлака шароитида яшаган ва шу туфайли хонавайрон бўлган ўлкада мухтор давлатнинг ташкил топиши маҳаллий халқ томонидан қизғин кутиб олинди. Шоирлар бу тарихий воқеа муносабати билан шеърлар ёздилар. Ҳидоятулло Алиев «Туркистонга» ва «Мухторият шодлиги» деган шеърлари билан ўзбек халқи тарихида рўй берган воқеага муносабатини билдирди. Ҳамза «Туркистон мухториятина» шеърини ёзиб, уни «Улуғ Туркистон» газетасининг 1918 йил 11 январь сонида эълон қилди. Чўлпон эса «Оллоҳу акбар» ва «Озод турк байрами» шеърларини янги мухтор давлатнинг ташкил топганига бағишлади.

Туркистон мухториятининг ғоявий раҳбарлари орасида Убайдулла Хўжаев, Мунавварқори Абдурашидхон ўғли, Саидносир Миржалил ўғли сингари таниқли маърифатпарварлар бор бўлиб, улар Ҳамза билан ҳам, Чўлпон билан ҳам яқин ва ҳаммаслак эдилар. Мухторият эълон қилинган кунларда Ҳамза Туркистон шаҳрида яшамоқда эди. Шунга қарамай у, тахминимизга кўра, Саидносир Миржалил ўғлининг мухторият раҳбарияти номидан йўллаган илтимосига жавобан мухторият учун қўшиқ, аниқроғи, мадҳия матнини ёзиб юборган. Афтидан, шундай таклиф билан Чўлпонга ҳам мурожаат этишган ва ўша кунлари эндигина йигирма ёшга тўлган шоир «Озод турк байрами» шеърини ёзган. Ҳамид Олимжоннинг «Ҳарбий коммунизм даврида ўзбек буржуазия поэзияси» мақоласида айтилишича, бу шеър «Эл байроғи» газетасининг 1917 йил 13-сонида ўқувчилар эътиборига ҳавола қилинган.

Гарчанд тилга олинган мақолада мазкур шеърнинг икки банди келтирилган бўлса-да, «Озод турк байрами» тўла ҳолда бизга номаълум бўлиб келар эди. Яқинда қўқонлик адабиётшунос, ўзбек классик адабиётининг жонкуяр тарғиботчиси Аҳмаджон Мадаминов шеърнинг 1917 йилда Қўқонда И. И. Вейнер типо-литографиясида варақа тарзида босиб чиқарилган тўла нусхасини топиб, бизга лутфан тақдим этди. Ушбу варақа Чўлпон шеърини мухторият мадҳияси сифатида мактаблар ва бошқа жамоаларда куйлаш учун чиқарилган. Гарчанд мадҳиянинг болалар томонидан ижро қилиниши ноширлар томонидан таъкидланган бўлса-да, варақадаги «Мухториятимиз фойдасиға сотилур. Баҳоси 50 тийин» деган сўзлар унинг барча туркистонликлар томонидан сотилиб олиниши ва куйланиши мумкинлигидан шаҳодат беради.

МАДҲИЯ ўша даврда Туркистон ёшлари ўртасида ҳам машҳур бўлган «Ашта ўрду гелиюр, ватанини суеюр» сатрлари билан бошланувчи «Ўрду марши» оҳангида ёзилган. Кези келганда шуни қайд этиш ўринлики, инқилобий ўзгариш йилларида ўзбек ёшлари ўртасида халқни сафарбарликка чорловчи жўшқин турк маршлари айниқса кенг тарқалган эди. Урушдан кейинги дастлабки йиллари Ўзбекистон давлат Мадҳиясини яратиш масаласи кун тартибига қўйилганида, ўша пайтларда ЎзКомпартия Марказий Қўмитасининг котиби Сулаймон Азимов мазкур Мадҳия учун турк маршлари оҳанги мусиқий асос бўлиши лозим, деган таклифни киритган ва, жумладан, шу таклифи учун қатағон этилган эди. Шу маънода Чўлпоннинг мухторият мадҳияси учун «Ўрду марши» оҳангларини асос қилиб олгани бежиз эмас.

Шеърни турк марши оҳангига туширган номаълум бастакорнинг фикр-мулоҳазасига кўра, мадҳиянинг дастлабки банди 3 ё 4 бола томонидан тантанали руҳда ўқилиши, шу банднинг сўнгги икки мисраси эса такроран айтилиши лозим эди.

Мазкур варақа сўнгида шеър муаллифи «Абдулҳамид Сулаймон», у истиқомат қилган манзил эса «Ўш», деб қайд этилган.

Ушбу мадҳия биринчи марта муштарийлар эътиборига ҳавола қилинмоқда.

Наим КАРИМОВ

ЧЎЛПОН

ОЗОД ТУРК БАЙРАМИ

Кўз очинг, боқинг ҳар ён!
Қардошлар, қандай замон!
Шодликка тўлди жаҳон!
Фидо бу кунларга жон!

НАҚОРАТ

Туркистонли — шонимиз, туронли — унвонимиз,
Ватан — бизим жонимиз, фидо ўлсун қонимиз!

Бизлар темир жонлимиз!
Шавкатлимиз, шонлимиз!
Номусли, виждонлимиз!
Қайнаган турк қонлимиз!

НАҚОРАТ

Бўлди кенглик, зўрлик йўқ;
Берилди бизга ҳуқуқ!
Тараққийга йўл очуқ!
Жаҳонлатга йўл ёпуқ!

НАҚОРАТ

Мухторият олинди,
Ишлар йўлга солинди,
Миллий маршлар чолинди,
Душман ўртансун энди!

НАҚОРАТ

Шодлик, хурсандлик чоғлар,
Кетсун юракдан доғлар,
Ватан боғиндан зоғлар!
Селкилласун байроғлар!

НАҚОРАТ

Ҳуррият — байроғимиз,
Адолат — ўртоғимиз,
Хурсанд бўлган чоғимиз
Мевалансун боғимиз!

НАҚОРАТ

Турк бешиги — Туркистон!
Ери олтун, тоғлари кон!
Болалари қаҳрамон!
Ватан учун берур жон!

НАҚОРАТ

Туркистонли — шонимиз, туронли — унвонимиз,
Ватан — бизим жонимиз, фидо ўлсун қонимиз!

НАВОИЙ ҲАМ ТАҲРИР ҚИЛГАНМИ?

Алишер Навоий ижодида ғазал ҳам етакчи жанр. Унинг «Хазойин ул-маоний» девонларида ўзбекча 2600 ва «Девони Фоний»да форсча ёзилган 554 ғазали тўпланган. Зуллисонайн шоир 60 йиллик умри давомида икки тилда 3154 ғазал яратган. У ўн олти жанрда ижод этган ўзбек адабиёти классигидир. Шоир ҳаётлигида ўзбекча ғазаллари тўрт марта ва форсча назмиёти бир марта девон қилинган. Йигирма беш ёшгача ёзган ўзбекча 400 тача ғазал, бир қанча таржебанд ва рубоийларини Навоийнинг ихлосмандлари 1466 йили девон ҳолида тўплаганлар. Бу девон навоийшуносликда «Илк девон» номи билан маълум. Шоир Ҳусайн Бойқаро, яна бошқа дўсту яқинларнинг таклифи билан 1470-йиллари 800 тача ғазал ва назмиётнинг ўн жанридаги асарларини ўзи «Бадойиъ ул-бидоя» («Бошланғич ижодлар») номи билан девон тартиб берган...

Шарқ адабиётида ғазаллар беш байтдан ўн уч байтгача бўлгани аён. Алишер Навоийнинг «Чор девон»даги ғазалларининг кўпчилигини эса етти байтли (1759 ғазал), сўнгра тўққиз байтли (695) ғазаллар ташкил қилади. Шулар орасида бешта ўн уч байтли ғазал бор, холос.

Табиатан жуда талантли, 6—7 ёшларида Қуръон сураларини тўла ёд билгани билан машҳур тарихчи Али Яздийни лол қолдирган Алишер Навоийнинг деярли барча асарлари катта маҳорат билан ёзилганлиги табиий. Хўш, шоир ўз асарларини таҳрир қилганми? Биз бу муаммони ойдинлаштириш учун учала девонда ҳам учровчи ўн уч байтли ғазаллардан бирининг («анго» радифли) матнини ўзаро қиёслаймиз.

«Ғаройиб ус-сиғар»дан:

Ҳар гадоким бўрёйин фақир эрур кисват анго,
Салтанат зарбафтидин ҳожат эмас хилъат анго.

Ким фано туфроғига ётиб қўяр тош узра бош,
Тахт уза эрмас, музаҳҳаб муттако ҳожат анго.

Шаҳ юруб олам очар, дарвиш оламдин қочар,
Ҳам ўзинг инсоф бергилким, бу не нисбат анго.

Ҳар не шаҳ мақсудидур, дарвишнинг мардудидур,
Кўр не ҳимматдур мунга, не навъ эрур ҳолат анго.

Фақир кўйи туфроғин шаҳ мулкига бермас фақир,
Мулк кўрким, тенг эмас туфроғ ила қиймат анго.

Шаҳ сипаҳ чекса фақир аҳволига етмас футур,
Бу вале чеккоч нафас, барбод ўлур ҳашмат анго.

Шаҳ эмастур бир нафас осуда дўзах ваҳмидин,
Эй хушо дарвишким, мардуд эрур жаннат анго.

Шаҳға сидқ аҳли дамидин машъали давлат ёрур,
Меҳрдекким субҳ анфоси очар талъат анго.

Шоҳға шаҳлиғ мусалламдур, агар бўлғай мудом,
Шоҳлиғ таркин қилиб, дарвиш ўлур ният анго.

Мумкин эрмас шаҳлар ичра бўйла ниятлиғ магар
Шоҳи Ғозийким, муяссар бўлди бу давлат анго.

Шоҳлар дарвишию дарвишлар шоҳики бор,
Шоҳлиғ сурат анго, дарвишлик сийрат анго.

Тош шаҳу дарвиш бўлғай айлагил, ёраб, аён,
Шоҳдин хизмат мунга, дарвишдин ҳиммат анго.

Гар Навоий сўз узатти фақирдин эрмас деманг,
Бўлмағунча ҳукм шаҳдин қайда бу журъат анго.

Бу ғазалнинг «Бадойиъ ул-бидоя»даги қўлёзмаси ҳам, асосан, «Ғаройиб ус-сиғар»дагидек. Фақат тўртинчи байтнинг иккинчи мисраси:

Кўр, **недур ҳиммат** мунга,
не навъ эрур ҳолат анго

ва ўн иккинчи байтнинг иккинчи мисрасида:

Шоҳдин хизмат анга,
дарвишдин ҳиммат анго

каби шоир таҳририга учраган икки мисра бор. Алишер Навоий нигоҳига тушган мана шу икки мисрадаги таҳрир қилинган ўринлар ғазалнинг мазмунига жиддий ўзгаришлар киритмасдан, фақат мисраларнинг мусиқийлигини оширган. Бироқ, шоир сўзларнинг ўринсиз такроридан қочиб «анга» сўзини «мунга» билан алмаштирган. Лекин мазкур ғазалнинг «Илк девон» нусхасида сўз қўллашда жиддий фарқлар бор. Иккинчи байтда:

Ким фано туфроғиға
тобса қўяр **бош** узра бош.

Яна учинчи байтнинг биринчи мисрасида:

Шаҳ юруб олам очар,
дарвишдин олам қочар.

Алишер Навоий тўртинчи байтда поэтик санъат — товушларнинг оҳангдошлигига амал қилиб, «д» товуши уйғунлиги, шу товуш қатнашган морфологик унсур «-дур» етакчи ўрин тутганидан унинг фонетик варианти «-тур» билан алмаштирилган. Олтинчи байтдаги «бу не»ни шоир «бу вале», еттинчи байтдаги «шоҳ»ни «шаҳ», саккизинчи байтдаги «эрур»ни «ёрур», «тўққизинчи байтдаги «шаҳлиқ»ни «шаҳлиғ» ва «шоҳлиқ»ни «шоҳлиғ» шаклида таҳрир қилган. Саккизинчи байтдаги «хилъат»ни эса «талъат» сўзи билан алмаштирган. Шу тарзда шоир байтлар маъносини кучайтиришга эришган. Тўққизинчи байтнинг иккинчи мисрасидаги «...ўтур зийнат...»ни Алишер Навоий «...ўлур ният...», ўн иккинчи байтдаги «инон»ни «аён», «хидмат»ни «хизмат» ва, ниҳоят, ўн учинчи байтдаги «эмонг»ни «демонг» шаклида тузатган.

Алишер Навоийнинг ўзи тузган «Бадойиъ ул-бидоя» ва «Наводир ун-ниҳоя» девонларидаги ғазалларини тўрт девонли «Хазойин ул-маоний» таркибига киритганида ҳар бир ғазалда жуда кам сўз ўзгартишлари қилгани юқоридаги ҳамда бошқа кўплаб ғазалларни кузатганда маълум бўлди.

Баҳром БАФОЕВ,
филология фанлари доктори

МУСТАҚИЛЛИК МАЙДОНИДАГИ ЎЙЛАР

ҚАЙДАСАН, ҚЎШИҒИМ?

Ё, ХУДО! Нетай?! Не деб талпинай, не деб сиғинайки, бир қўшиқ бергин! У чашма жимиридан, ирмоқ инграшидан, сой сасидан, дарё дувуридан, уммон увлашидан садаф терган янглиғ садо жамласин. У офтоб тиғидан нурни, булоқ тубидан дурни, эл тўпидан ҳурни оҳангларига эвирган бўлсин! У «Авесто»дан шиддатни, «Алла»дан қудратни, «Чўли ироқ»дан Қайсу фурсатни, «Муножот»дан дарду қимматни, мозийдан боқийликни, фонийдан зоқийликни, келажакдан илинжни, истиқлолдан соғинчни индириб олсин найларига.

Қўлларимни дарахт айлаб кўкка чўзайми?! Кўзларимни нурга бериб ундай ўзайми? Етим мисол зор-зор йиғлаб, ўкраб, бўзлайми? Дил тубидан зардоб олиб, фиғон ила ёниб сўзлайми? Айт, нетай, тиз чўкайми? Замин ўпайми? Нетайки, бир қўшиқ бер менга! У ўлмасдан ўлганга жон бағишласин, кулмасдан кулганга имон ийласин, юртини сотмаган ўғлонни сийласин, дўстини топтаган илонни қийласин. У забонсизга тил бўлсин, қалби сўқирга дил бўлсин, беватанга эл бўлсин, харсанг гавдаларга сел бўлсин, ёнар муҳаббатга ел бўлсин! У мадорсизга қувват, орсизга қақшат, зорсизга ваҳшат, дорсизга даҳшат борлиғини эслатгувчи бонг бўлсин! Онг бўлсин тафаккури занжирланган зотга, тонг бўлсин зулматдан отилиб чиққан саманим — отга!

Ё, МУҲАММАД! Расуллоллоҳ алайҳис салом, Бобогинам дейинми?

Бош уриб Каъбаи мукаррамга борайми? Мадинадан мадад олайми? Истанбулда қолган дастхатингга разм солайми? Фарёдлар чекайми, ё додлаб чўкайми ғам ботқоғига! Балки қонталаш уфққа қараб чоп дерсан, елкангдаги сўнгги чопонни унга ёп дерсан, умид бўстонини ўзинг топ дерсан, бобогинам, бобокалоним! Бир қўшиқ бер! Уни ёлғиз айтмасин биров, уни ёдлай олмасин қаҳрли ёв! Ё кўкдан, ё кўпдан, ё дилдан, ё элдан, билмадим, бу ёғи ўзингга аён, менга бир қўшиқ бер уни айта бошласам, ҳамма қўшилсин. Қўшилсин, ер, осмон! Қўшилиб айтсин улус, эшилиб айтсин улус, гоҳ ёниб, гоҳ қониб, ўз-ўзига инониб, ишониб айтсин улус!

Сен ҳабашга бердинг шундай қўшиқни. Билол бошлаб берди айтишни: «Аллоҳу акбар» деганида силкиниб кетди юрт, силкиниб кетди вужуд! Сен озорга бердинг шундай қўшиқни, сен қозоққа бердинг шундай қўшиқни. Сен... Улар кўплашиб, тўплашиб айтишганда ҳасадмас ҳавасдан ловуллаб ёнаман. Бир қўшиқ излаб гирёнаман...

Ё, АЛИ! Карболодан Мозори шарифгача самонида сакраган паҳлавоним, курашларда тиз чўкмаган довоним, қадди букилмаган жаҳоним, етти юртда етти қабри қолган жоним, деб нолалар қилайми? Не деб сенга сиғинай ақли идроким, фикри донишим, илму урфоним, қалби тўфоним, айт не десам менга бир қўшиқ берасан?! У зулфиқор бўлиб ғанимнинг кўксидан қора доғни юлиб ташласин, у дулдул от бўлиб саркардани ҳаракатга бошласин, у руҳ бўлиб улуғларни умид билан ошласин, у туғ бўлиб қуруқларни оташларга ташласин, у куч бўлиб онаизор қаддини тикласин, у ўч бўлиб гўдакларга келган ажал оёғини тиғласин, у бева қолган келинчакнинг дардин олиб йиғласин... Бир қўшиқ бер!

Ё, ХУДО! Не деб сиғинай?! Балки нажот нигоҳларини оёқларинг остидаги заминга қада, заминга қара дерсиз?! Оҳ, она замин, табаррук тупроқ, сенинг ҳам борлиғинг, дийданг, сийнанг қўшиққа зор. Ахир, не-не улуғлар қўшиқлари билан бирга сенга қўшилдилар. Бугун уларнинг қайсисидан қарз олай, балки фарз олай қўшиқни! Форобий фалсафаси, Беруний қомуси, Сино синоатини куйга солайми? Хоразмий рақамларин, Муҳаммад Тарағайнинг кўкдаги ҳакамларин сўзга солайми?

Балки соҳибқироним Темур Кураганийдан мадад сўрайми? Етмиш йил номи, жоми кўмилган, етмиш йил ҳақоратлар қарғаси тобути узра фарёд солган бобогинам, сендан мадад сўрашга тилим лол. Ахир, Сиз «Нечун менинг қўшиқларимни куйламаяпсан?» дея савол билан кул қиласиз, бизни бир пул қиласиз, аламларга қул қиласиз. Тўрт яшар болакайдек, эндигина Боғидилкушо дея мушкулим кушод бўлмоқда, Боғиферуза дея феълимизга феруз осмон кирмоқда, Боғи жаҳонаро дея жаҳонимизга оро бераяпмиз, Боғишамол дея кўксимизга эпкин урмоқда...

Не қилайки, қўшиқсизликдан Улуғбек мадрасаси — азал илмгоҳининг муқарнасларидан кошинлар ғойиб бўлмоқда, миноралар «тиззаси» ерга ботмоқда... Тиллакори нақшлари, тиллолари, тангаларидан ажралган ёҳу... Шердор ўз шеридан қўрққан каби бош эгган нечун? Шу алпозда қай юз билан, қай кўз билан, қай сўз билан Сизга боқайин, Сизга ёқайин бобо! Сиз бағри кенг, феъли олам, мушоҳадаси мўл, тенгга тенг, бечорага енг улуғ Амирсиз! Бир қўшиқ тиланг менга, бобо!

Уни куйласак биз Зарафшондан зар ва шон оқаётгандек Чўпонотанинг қалби жунбушга келсин. Уни куйлаганимизда Хўжа Аҳрори Валининг нидолари, йигит ёшида йиқилган Ғиёсиддин Жаҳонгир валиаҳдингизнинг ўтли овози, Шоҳрух мирзонинг қарийб ярим аср шоҳлик қилиб шоҳдек яшамагани боис айтган ўша дил рози, чеварангиз Абулғози Султон Ҳусайн Бойқаронинг сатрларда қолган сози эшитилиб турсин, бобо!

Ё, ХУДО! Айт, кимдан сўрай қўшиқни! Мир Алишернинг нурли бўстонига бош суқайми, Лутфий, Огаҳийнинг оламидан олам уқайми? Фурқатда фурқат, муқимликда Муқимий бўлган сулолали шажараси Машрабдан йироқ, зуволаи дил сараси Машрабдек фироқ бўлган зотларга талпинайми?

Эй, улуғлар, эй, умри шеърлар, умри дарозлар, бир қўшиқ беринг менга! Уни тили калимага келган гўдак куйласин, уни ишқи салимага келган ошиқ куйласин, уни бахтсизликдан нолимаган ризқи фароқлар куйласинлар, уни тахтсизликдан нолимаган қалби тароқлар куйласинлар, уни аҳдсизликдан нолимаган сийми яроқлар куйласинлар, уни адолатга зорлар, ҳақиқатга ташналар, ёруғ кунга илҳақлар, қуёшга интиққанлар куйласинлар, уни оталар, онаизорлар, момолар, боболар, қадди доллар, лаби оллар, бахти шоллар, хуллас, мен нафас олган пайтда худога банда, Муҳаммадга уммат бўлиб юрган ҳамма-ҳамма куйласин. Бир қўшиқ бер, ё, Худо!

Шундай қўшиқ бўлсин дея Чўлпон кўкдан узиб олди ўз номини, қора қонга тўлдирди юрак-жомини, умри тўкилди сатрларига, қадди букилди сатрларида, лек биз айтолмадик ўша қўшиқни ҳатто улуғларнинг қатларида! Тилимиз айланмадими, дилимиз шайланмадими? Билмам не ҳол, биз лол?!

«Ўзбегим» деб пайдо бўлди бир куни қўшиқ! Куйлаш, яйраш, сайраш эмас, бизни тортиб кетди Эркин Воҳидов ҳақидаги гаплар, миш-мишлар... Тағин қўшиқсиз қолдик. «Ўзбекистон» дея ловуллади Абдулла! «Ўзбекистон» дея ёнолмадик биз!

Вақт қилич, кесиб кетаётир бошларни, кесиб кетаётир ёшларни, кесиб кетаётир тошларни... Биз эса қўшиқсиз...

Мустақиллик деб калима айтганларнинг, бўйсунишдан, зулмдан қайтганларнинг қанчасини беватан қилдинг, ё худо, кўксини тилдинг ва билдинг: бу юракда чўғ бор! Қанча-қанча ўғлонлар мустақиллик дея бошларини кундага қўйдилар, куйдилар!

Бугун сунбула саҳарида бошимиздан нур ёғилди, дур ёғилди. Ким сездию, ким сезмади? Ким унинг майдонида кездию, ким кезмади? Ахир, юз қирқ йил давомида қўлимизга кишан солинди, йўлимизга кишан солинди, фикримиз занжирланди, ақлимиз қулфланди, тафаккуримиз илдизига заҳар солинди, журъат кўкрак қафасидан юлиб олинди. Қўрқув ва хавф уруғлари сочилди дилларимизга, элларимизга...

Ҳали узоқ мустақиллик серманзиллари...

Агар тузоқ мустақиллик — гап, мазмунлари...

Енгмоқ керак етмиш йилнинг кучли зарбини, енгмоқ керак вужуддаги қўрқув ҳарбини... Бунинг учун қўшиқ зарур, шиддатли қўшиқ! Озодлик қўшиғи!

ЎЗБЕКИСТОН! МУСТАҚИЛГИНАМ! Нега етим бола каби бош эгиб, ўз мустақиллигингни англолмай турибсан, нега? Ахир, ўзинг онасан, ўзинг отасан! Қўй ўша «етимбоқар» қаллоб онани, кеч ўша «етимсевар» улуғ отадан! Кеч унинг қўшиқларидан... Ўзинг куйлай бошла, Ўзбекистоним!

Ё, худо! Ё, Муҳаммад! Ё, Али! Бир қўшиқ беринг бағри зардоб, куйлаш тўлғоғида ётган Ўзбекистонга! Бир қўшиқ беринг қалби хун, саодат таъмини тотган халққа! Бир қўшиқ беринг... Ҳаққа, илҳаққа! Мустақиллик майдони уйғониб кетсин уни тинглаганида, дунё қалқиб кетсин бу қўшиқни Ўзбекистон куйлаганида...

Жаҳонгир МУҲАММАД,
Ўзбекистон халқ депутати

Бахтиёр САЙИИД

●

Чирсиллаб ёнади қаҳрим қонимда,
Букилди юрагим,
Чўкаверди тиз.
Наҳот, наҳот йўқсан менинг ёнимда,
Ойнинг оғушидан олис кетдик биз...
Сени қанча кутдим соғиниб,
Қушлар қанотидай умидим юлуқ.
Йўлларингга чиқдим кўзларим тиниб
Сендан эса ҳамон дарак йўқ...
Англадим:
бу сабрим тошни йиғлатар,
Бир юрак эзилиб тутади мотам.
Ойдин чеҳраларинг тонгдай муаттар,
Сочларинг остида қораяди шом.
Қонимда ёнади қаҳрим чирсиллаб,
Ёнингга қайтмоқлик — энг ёмон ўлим.
Севгим,
Отеллонинг рашкини қўмсаб
Бўғиб ўлдирмоққа етмайди қўлим...

ОҚ САРОЙ

Сен нега маъюссан, қаддинг букилган,
Булутлар елканга чўкдимикин ё?
Устингдан юлдузлар оғир тўкилган,
Балки қаритгандир бу кўҳна дунё?
Саволларим тинглаб тил тишлайди ой,
Биламан, дардларнинг ранглари сариқ.
Жавобсиз турибди, маъюс Оқ сарой
Авлодлар кўзига суқилган тарих.

ЁНАЁТГАН АЁЛ

Қий-чувлаб ҳавога урилди бир зарб —
Тўхтамайди
одам шаклида гулхан.
Ҳамма шоша бошлар ҳар ёққа қараб
Билишмас:
ким у —
чирсиллаб ёнаётган?
Улгуролмас ҳеч ким
тополмай кигиз
Лапанглаб чопади эркак бечора.
Ўкириб йиғлайди ёшгина бир қиз:
— Она, дардингизга йўқмиди чора!?
О, ҳаёт!
Қовжираб куйсин қисматинг!
Нега шерикмассан аёл дардига?
Ахир, кўрсат менга,
борми журъатинг,
Наҳот ҳеч тўймайсан ғамнинг ҳидига?
Йиғласам бўлади оловни қучиб,
Қўшилиб ёнсам ҳам бўлар бемалол...
Қаранг, дўстлар,
дарди танига кўчиб
Ловиллаб ёнди-ю, кул бўлди аёл!

Исмоил ТЎЛАКОВ

БОЛАМ ЙЎҚОТМАСИН ИЗИМНИ...

Фитратни,
Чўлпонни,
Усмон Носирни
сиртмоққа элтганлар,
бадном этганлар,
англаб етишдими
ногоҳ бир сирни,

Покланишнинг
қутлуғ остонасида,
покланмас гуноҳин
покламоқ учун,
«Устоз...» деб
хотира ёзишар бугун.

Агар Садоқатга
бўлса шу жавоб,
шоирлар кўтариб,
чалиб сибизға,
хоки туробини
этгали тавоб,
пиёда боришга тайёр
Сибирга...

Уларни чўчитган
арвоҳлар эмас,
Ва ё юракдаги
Ҳақнинг тўлғоғи.
Билиб орттирилган
гуноҳлар эмас,
...ногаҳон бошланган
юрак ўйноғи.

Усмон Носирлару
Фитрат,
Чўлпонлар
мардона қадам-ла
кириб келаркан,
муқаддас шеърият
майдонларига;
ўзни турфа рангга
солаверади,
либослар кийдириб
виждонларига,
қўрқоқ қалб,
хоин дўст,
чирик имонлар...

МЕН ЖИМ КЕТАЯПМАН

Мен жим кетаяпман...
Оёғим сўзлашар сўқмоқлар билан.
Излар қолар маъюс сўроқлар билан...
Ложувард осмоним чиқар йўлимга
қўлида турфа хил чироқлар билан.

Мен жим кетаяпман...
Дарахтлар сўроққа тутмоқ бўлади,
Шамоллар кўксимни титмоқ бўлади.
Зулмат-чи комига ютмоқ бўлади.
Печакгул йўлимда сиртмоқ бўлади.

Мен жим кетаяпман...
Нур каби чийирилган садолар билан,
бир инжа, бир мунис имолар билан,
кўзларим илоҳий каломлар билан,
сўзлаша боради самолар билан...

Мен жим кетаяпман...
Кўзимнинг тилида куйлаша олсанг,
изимнинг дилида ўйлаша олсанг,
мен сенга ҳамкорман, ҳамдардман, дўстман,
ўзимнинг тилимда сўйлаша олсанг.

Мен жим кетаяпман. Тинчимни бузма.
Изим — гулларимни топтама, узма.
Мен-ку йўқотганман аждодим изин,
болам йўқотмасин изимни... Эзма.
Мен жим кетаяпман...

Аъзам УКТАМ

ҚЎРҚУВ

Чап кўксимда турган қафасда
Булбул бор, деб қилардим гумон.
Уйғонаман совуқ нафасдан,
Сескантириб вишиллар илон.
Руҳни қисиб бормоқда танам,
Кўзни кундан тўсар киприклар.
Қай томонга босмайин қадам,
Дуч келади бузуқ кўприклар.
Асл дардим қолди ичимда,
Хато қилдим гапирган сайин.
Бўлолмадим кўнгли пок чиндан,
Ҳали ёлғон кўплиги тайин.
Бир кун келса,
(Чиндан-да келар).
Қандоқ жавоб берурман ул он:
Қаламларга тил битса агар,
Битса агар қоғозларга жон?

НАЗОРАТ

Суриштирмай — недир асли тиниқлик,
Дилимга бир боқмай оқ либос кийдим.
Миийғда кулмакни билдим синиқлик,
Ўйимни яшириб, тилимни тийдим.
Наҳот шулар этса жазодан халос,
Бир умр шу тахлит кетарман наҳот —
Машаққат деганим — оч юрмак холос,
Дуойим-касбимга сўрганим кушод.
Қай ишим чиндандир, қай сўзим ёлғон,
Мен қайда, менинг чин йўлим
қайдадир?
Эътиқод йўлинда тўкким келур қон,
Жанггоҳ қай ердадир, ўлим
қайдадир?..
Ўйлар келаверар босиб пайдар-пай,
Ўзимдан ўтганин билурман ўзим.
Қарахтман то саҳар. Тун бўйи тинмай
Қалбимга уқтирар ақл ўз сўзин:
«Диллар йўлдан чиқар бир хаёл билан,
Эрлар йўлдан чиқар бир аёл билан.
Қўйгин, дам урмагин тақдиру ғайбдан,
Тиллар йўлдан чиқар бир савол билан!»

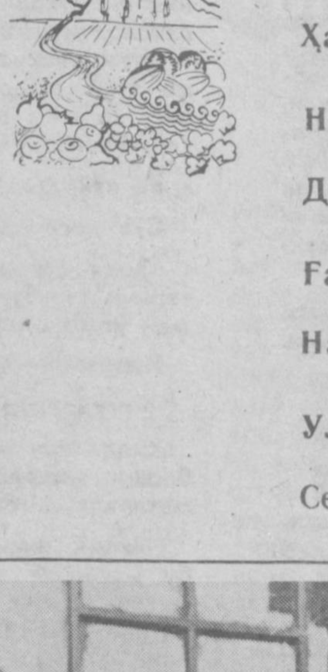

●

Чекиб оҳ, тинмайин уфлаб ғазаб қилсам-да
бўрон йўқ,
Сўзим тобора кескиндир, қилар коримда
сурон йўқ.
Зиёда бағри кенгликдан ичимга сиғмагай қил ҳам,
Бу тупроқда саноқсиз эл бору, шавкатли
Турон йўқ.
Инонсам сўзларига — бу жаҳонда қолмаган
кофир,
Ҳама элнинг қўлида бор, дилида воҳки,
Қуръон йўқ.
Нақ ўттиз йил қадам қўйдим ажал сори,
яқинлашдим,
Дилим равшанлигин кўрсам, деярман,
бундайин он йўқ.
Ғаним рафторли дўстлар бор, ғанимлар дўстга
ўхшайдир,
Надур ҳолинг, демоқликка ғаразсиз бир
мусулмон йўқ.
Улуғ Кунда улуғворлик билан ҳолингни
сўрмасми?
Сенингдек бу заиф халқдан меҳр кутгувчи
нодон йўқ.

Вафо ФАЙЗУЛЛО

Мен телба. Ўзимдан енгилган телба,
Дилимни ёндирар ишқнинг чўғлари.
Кимни излаганман, кимгаман эга,
Руҳимни руҳимнинг ўзи бўғади.
Кўчаларда дайди, ишқнинг гадоси,
Ёлвориб қараса, қонайди яра.
Лола нигоҳида кўрнинг нидоси,
Дилим сенга ташна, фақат қарама.
Бўлдим ожиз, ҳатто қолдим ишончсиз,
Овораман ғамни кўз-кўз қилолмай.
Биров худосиз дер, биров меҳрсиз,
Яшамоғим шартми, ўзни билолмай.
Мен телба. Менга ҳеч ўхшамас телба.
Аллалаб ухлатсам, ухламас хотир.
Қулман — орзулари қолган беэга,
Қўрқоқ қўнғироғим сизни уйғотар.

МИРКАРИМ ОСИМ

Танимадим сизни йигирма бир йил,
Широққа ўн ёшда дуч келган ёдим.
Тўмарис-юрагимга қўр ташлаган гул,
Борингизга шукур, Миркарим Осим.
Дарё десам, қатра дилим тўлмади,
Ҳайратимга Турон макон бўлмади.
Куйимга Ибн Сино салом йўллади,
Борингизга шукур, Миркарим Осим.
Қуёш ол шафақни ҳар кун кияди,
Сўнгра нигоҳларга ташлайди одим.
Алишерга кимнинг кўзи тегади,
Борингизга шукур, Миркарим Осим.
Камтар дуторларнинг умри ортида,
Руҳи булоқ бўлган оғалар тилсим.
Карвон йўлларида баҳор ортади,
Борингизга шукур, Миркарим Осим.
Мана, кеч англадим, таланган карвон,
Юрак мозорида кўмилган осмон.
Ўлгунимча мени ўлдирар армон,
Куйингиз-ай, азим, Миркарим Осим,
Руҳингизга таъзим, Миркарим Осим.

ҚУЛ

Оёғим ит, тилим тўти,
Кунлар йўлак, тунлар минбар.
Қон ортилган гардан хўтик,
Дили маймун мен пайғамбар.
Шижоатим майда тошча,
Тепкиланса ташлар қадам.
Сарғаймоқда яшил қувонч,
Одам бўлмай бўлдим одам.
Ортга қайтмас ожиз ғунча,
Рангларига таслим олам.
Хокисор шом тўшалгунча,
Чучмал лабим санайди таъм.
Қулоқларим оҳангга кар,
Ғийбатларга эса яғмо.
Тушларимнинг султони зар,
Йўлбошловчи — қорним — худо.

Доимо халқ орасида эдилар. Суратда: таниқли ижодкорлар Абдулла Қаҳҳор, Ойбек, Уйғун ва Ғафур Ғулом. 60-йиллар. С. МАҲКАМОВ суратга олган

МАҲАЛЛАДИН БОШЛАНУР ВАТАН

Шаҳрлар отини маҳаллот этиб,
Бўлди чу юз шаҳр Ҳири от этиб.

«Маҳалла» атамасининг таърифтавсифига ҳазрат Мир Алишер Навоий Валиуллоҳнинг «Ҳайрат ул-аброр» асарларидаги ушбу байтдан пухтароқ, тўлароқ, мухтасарроқ таъбир топмадик, илло, маҳалла ўзи бир шаҳарча бўлиб, уларнинг иттифоқи ва ўзаро муносабатлари йирик шаҳарларни вужудга келтирган.

Маҳалла — бир неча кўчани бирлаштирувчи маъмурий-ижтимоий-иқтисодий бирликдир. Кўчалар кесишган ёки туташган жойда маҳалла маркази — гузар ўрнашган. Ўлканинг кўҳна кентларидан Хўқанди Латифдаги энг машҳур маҳаллалардан бўлмиш Исфара гузари тимсолида маҳалланинг таъриф-тавсифини яққолроқ кўриш мумкин.

Исфара гузари буюк Ипак йўлининг икки тармоғи — «Қоратегин — Шош» ҳамда «Хўжанд — Кошғар» йўллари кесишган чорраҳада вужудга келган. Қўқон хонлигида энг узоқ ҳукм сурган Норбўтабий ибни Абдураҳмонхон даврида (1766—1798 йиллар) Фарғона вилоятида бир неча йил сурункасига ҳосил мўл-кўл бўлиб, бунинг овозаси бошқа ерларга ҳам тарқалган. Арзончилик шу даражага етганки, муомалага энг майда чақа пул — «қора фулус» чиқаришга мажбур бўлганлар. Натижада бу ерга турли вилоят ва мамлакатлардан халқ ва элатлар кўчиб келиб турғун бўлиб қолганлар. Исфара шаҳридан келганлар мазкур маҳаллага ўрнашганлар ва шу тариқа жойнинг номи Исфара гузари деб атала бошланган.

Гузарда аҳоли учун энг зарур бўлган маданий-маиший ҳамда хўжалик масканлари: масжид, мактаб, чойхона, меҳмонхона, нонвойлик, қассоблик, баққоллик, ямоқчилик дўконлари, сартарошхона, карвонсарой, Рамазон ойида «Бозори шаб», бошқа вақтларда «Бозори субҳ» деб аталган мўъжазгина бозорча, маҳалла элликбошисининг маҳкамаси мавжуд эди. Гузарга Каттасой ва Қорасув наҳрларидан келадиган ариқлар суви гузарнинг қоқ ўртасига жойлашган ҳовузга ҳам қуйилган. Ҳовуз «даҳи-дардаҳ», яъни 10Х10 газли мурабба шаклида бўлган. Бир топишмоқнинг жавобида «Ҳовузнинг қопқоғи йўқ» дейилади, аммо ушбу ҳовузга арча ёғочидан қопқоқ қилинган экан.

Маҳалла аҳлининг, кўп ҳолларда шаҳар марказига ва бозорга тушишларига ҳожат бўлмаган. Аҳён-аҳёнда масаллиқ ғамлаб олгани ва истеъмол моллари харид қилиш учун, бирор юмуш билан марказий маҳкамаларга, жума намозини адо этиш учун Жомеъ масжидига тушиб турганлар. Кундалик харид, майда юмушлар ва маъмуриятга алоқадор ишларнинг барчаси гузарнинг ўзида ҳал бўлган. Ҳунармандларнинг ишлаб чиқарган маҳсулотлари «вофуруш» деб айтиладиган махсус савдогарлар томонидан савдога чиқарилган. Маҳаллама-маҳалла юриб савдо қиладиган атторлар маҳалла хонадонлари эҳтиёжларидан хабардор бўлиб, уларга зарур бўлган кийим-кечак, уй-рўзғор буюмларини хонадоннинг ўзига келтириб берганлар. Вофуруш ва атторнинг хизмат ҳақлари арзон бўлганлигидан кўпчилик уларнинг хизматидан кенг фойдаланган ва шу тариқа ўзларининг вақтларини тежаб қолган.

Маҳаллани бошқариш қатъий тартиб асосида олиб борилган ва унга халқ томонидан сайланадиган амин раҳбарлик қилган. Хонлик замонида аминга катта ҳуқуқ ва ваколатлар берилган. Чунончи: айрим солиқларни йиғиш; мулкий ва оилавий низоларни ҳал этиш; қозининг баъзи ҳукмларини ижро этиш; маҳаллада бўшаб қолган ер ва ҳовлиларни расамад этиш; сув ҳавзалари, маҳалла озодалигини таъминлаш ва назорат қилиш; маҳалла осойишталиги ва хавфсизлигини таъминлаш; шаҳар доирасида ҳал этиладиган масалаларга муносабат билдириш; маҳалла ҳудудидаги савдо муассасалари ишини назорат этиш ва бошқалар.

Амин хазинадан маош олган, унинг иш вақти чегараланмаган. Маҳалла маҳкамасида Мирза (котиб), қоровулбоши, мироб каби кичик даражали мансабдорлар хизмат қилганлар. Маҳалла аҳамиятига эга бўлган масалалар ҳар бир кўчадан сайланган ўнбошилар билан бамаслаҳат ҳал этилган.

Давлат солиқларидан «Жузъя» (жон солиғи) маҳалла тасарруфига олиб қолинган. Ушбу маблағ маҳалла ободончилигига сарфланган. Хайрия ишлари маҳалла масжиди билан ҳамкорликда олиб борилган. Хайрия пули, асосан, маҳалла бойлари, ўзига тўқ ишфуруш (кичик корхона эгаси)лардан тўпланган. Амин ва масжид мутаваллиси маҳалладаги етим-есирлар, тулбевалар, ишсизлар, мажруҳлар ва серфарзанд кишилар рўйхатини олиб, ҳайитларда уларга ҳайитлик (пул, кийим-кечак, буғдой) тарқатганлар, мол-қўй сўйиб хомталашга қўйганлар (сўйилган мол гузарда бирор жойга осиб қўйилган, муҳтожлар ўз эҳтиёжларига яраша гўштни кесиб олганлар). Ҳайит ва жума кунлари дошқозонларда таом (шовла, шулон, гўжа, атала, буламиқ) пишириб тарқатганлар. Шунингдек, қашшоқларнинг дафн маросимлари ҳам маҳалла жамғармасидан таъминланган.

Маҳаллани бошқаришда амин касаба оқсоқоли билан биргаликда иш юритган. Маҳалладаги ҳунармандлар касабаларга (Оврупода «цех» дейилади) уюшган, касабага оқсоқол бошчилик қилган. Ҳар бир касабанинг ўзига хос низоми, рисоласи ва жамғармаси бўлган. Жамғарма маблағи, касаба эҳтиёжидан ташқари, маҳалла эҳтиёжи, хайрия иши учун ҳам сарфланган.

Кўриб турганингиздек, маҳалланинг подшоҳликка деярли оғирлиги тушмаган. У ўзини-ўзи бошқарган, ўзини-ўзи таъминлаган. Муҳими, ўз-ўзини бошқариш ва таъминлаш тартиботи аҳолининг вақтини тежаш ва сарсонликдан қутқаришда катта аҳамият касб этган.

Маҳалланинг ижтимоий-маданий ҳаёти ҳам ибрат бўларли даражада. Масжид, мактаб, чойхона, меҳмонхона каби муассасалар ўзларининг асосий вазифаларидан ташқари, таълим-тарбия соҳасида катта амалларни бажарганлар.

Исфара гузари — Саид Муҳаммад Умархон жаннатмаконнинг назарлари тушган жой эди. У киши бу ердан ҳовли-жой қилган эдилар, ҳамда гузарда муҳташам мадраса бунёд этишни ният қилган эдилар. Ушбу эзгу ниятни қариндошлари — Муҳаммад Аминбек бинни Юсуф Митон амалга оширди. Муҳаммад Аминбек, мадраса қурилган йили (ҳижрий 1243 — милодий 1827 й.) зинбардор мансабида эди. Шу туфайли мадраса номи «Зинбардор» деб номланган. Мадраса мударрислари ва толиби илмлари маҳалла аҳлининг саводини чиқариш, уларни маърифат сари йўналтириш бобида улкан ишларни амалга оширганлар.

Чойхона хожалари машҳур ҳофизлар, воизлар, алломалар, аскиячи ва қизиқчиларни чойхонага таклиф қилиб турганлар. Воизлар диёнат, таълим-тарбия, инсоннинг бурч ва вазифалари ҳақида ваъзлар айтиб, кишиларни имонга чорласалар, ҳофизлар қўшиқ куйлаб эл кайфиятини хушнуд этганлар, ибратли ҳикояларни қуйига солиб, ёшлар учун маърифат сирини очганлар; аскиячилар ва қизиқчилар ўша даврга хос иллатларни ҳажв ўқи ила уриб, кишиларни инсофга чорлаганлар. Маҳалла меҳмонхоналари мусофирларга бошпана беришдан ташқари, маҳалла аҳли учун бўш вақтни ўтказиш маскани ҳам эди. Меҳмонхонанинг бир неча бўлмаси бўлиб, маҳалла аҳли ёшига, мавқеига, савиясига қараб, жойларга бўлиниб ўтирганлар. Меҳмонхона мавсуми куз, қиш ва баҳорда давом этган. Улфатлар халфана ёки навбат билан бериладиган гап зиёфати баҳонасида бу ерда ҳам илм-маърифат булоғидан баҳраманд бўлганлар, ахлоқ-одоб ҳақида суҳбатлар ўтказганлар, навоийхонлик, бедилхонлик, фузулийхонлик маҳаллий «қўлбола» шоирлар мушоирасига уланиб кетган. «Або Муслим», «Паҳлавон Аҳмад Замчи», «Жамшид», «Қаҳрамони Қотил», «Жангномаи Амир Темур Кўрагон Соҳибқирон», «Жангномаи Худоёрхон» каби жангнома ва асотирларни ўқиб, тарихимиздан фахрланганлар, чистон, топишмоқлар топиб, зеҳнларини чархлаганлар.

Хотин-қизлар учун махсус тўпланиш жойлари бўлмаса-да, улар ҳам бирор-бир хонадонга тўпланиб, дўппи-қийиқ тикиш, жияк тўқиш, чарх йигириш асносида отинбибилардан ибратли қиссалар тинглаганлар, шеърхонлик қилганлар, эртак айтишганлар, ўйин-кулги билан турмуш заҳматларини енгиллатганлар.

Шу тарздаги ҳаёт, ана шундай маданий-маърифий тадбирлар туфайли маҳалла аҳлида инсоф, шарм-ҳаё, ҳалоллик, саховат каби юксак фазилатлар кучли бўлган. Ўғрилик, қабоҳат, разолат, фаҳш каби қусурлар ғайри табиий ҳол эди.

Октябрь тўнтаришидан сўнг оврупоча бошқарув услуби жорий этилгач, маҳалла институтларининг аҳамияти пасайтириб юборилди. Номигагина таъсис этилган маҳалла қўмиталарининг вазифалари маълумотнома ёзиб бериш ва оила низоларини кўриб чиқишдангина иборат бўлиб қолди. Хайриятки, сўнгги пайтларда анъанавий бошқарув услубларига эътибор бериш бошланди. Жумҳуриятимиз президентидан тортиб вилояту шаҳар раҳбарларигача маҳалла тақдири, аҳамияти ҳақида чинлаб ўйлай бошладилар. Айниқса, шаҳримизда бу борада амалга оширилаётган ишлар бутун жумҳуриятга намуна бўладиган даражада.

Яқин-яқингача Исфара гузари (13-маҳалла) қиёфаси, ҳолати, руҳияти 80-йиллардагидан фарқ қилмас эди. Шу йил баҳорда шаҳримизнинг нуфузли кишиларидан бўлмиш Нуриллохон Ҳожи Абдуллоҳ ўғли маҳаллага амин бўлиб сайланганларидан сўнг аҳвол буткул ўзгарди. У киши тарихий маълумотларни, мавжуд имкониятларни ўрганиб чиқиб, Исфара гузарининг қадимий қиёфаси, нуфузи ва мавқеини тиклаш йўлида катта савобга қўл урдилар. Гузарда, маҳалла аҳлида, таъбир жоиз бўлса, завқли, хушёқар бир жонланиш бошланди. Гузар қиёфасини қайта тиклаш лойиҳаси тузилди. Ярим вайрона ҳолига келиб қолган «Зинбардор» мадрасасини тиклаш ва таъмирлаш ишлари қисқа вақт ичида кўзга кўриниб қолди; қассоблар учун миллий меъморчилик услубида кошинкор дўкон қурилди. Чойхона ва озиқ-овқат дўконларини янгидан қуриш учун ҳозирлик кўрилмоқда. Мақсад гузарнинг бир аср аввалги қиёфасини тиклаш. Маҳалла аҳлини иш билан таъминлаш ҳамда қадимий касб-ҳунарларни тиклаш мақсадида «Кўҳинур» кичик корхонаси таъсис этилди. Корхонада кулолчилик буюмлари, нафис матоҳлар, муҳими — кошин ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Қассоблик дўкони ҳам мазкур корхона кошинлари билан безатилди. Шаҳар маҳаллалари ичида биринчи бўлиб «Бозори шаб» ишга тушди.

Ижтимоий жабҳада ҳам маҳалла олдинги маррада бормоқда. Хорижий Шарқ мамлакатларидан келган меҳмонлар шаҳар билан танишувни Исфара гузаридан бошлайдилар. Боиси — хориждаги ватандошлар билан алоқа ўрнатиш «Дийдор» жамияти идораси ҳам ушбу гузардадир. Маҳалла аҳли қўшни шаҳар ва қишлоқлар, қўшни жумҳуриятлар билан алоқа ўрнатиб, борди-келди қилмоқдалар.

Маҳалладаги бундай покланиш ва саъй-ҳаракат шаҳар, корхона раҳбарларида самимий ҳурмат уйғотди. Маҳаллани тиклаш жамғармасига шаҳар ҳукумати ва корхоналардан маблағ ўтказиш бошланди. Айниқса, Ўрта Осиё темир йўли Фарғона бўлимининг хайрияси салмоқли бўлди.

Нафақат Исфара гузарида, балки бутун жумҳуриятимизда ушбу хайрли ишлар давом эттирилиб, маҳалланинг қадимий нуфузи, мавқеи ва қиёфаси тикланса, одамларнинг вақти, нақди, ҳукуматнинг қоғоз ва маблағи, нақлиёт воситалари тежалган, ижроқўмларнинг «юки» енгиллаган бўлур эди.

Ҳаётнинг барча жабҳасида бўлиши шарт бўлганлиги каби маҳалла нуфузини тиклашда аввало тарихга таянишимиз зарур, илло, тарихни ўрганмай туриб, асл ватанимиз — маҳаллага йўл топиб боришимиз мушкулдир. Шуни унутмайликки, Ватан маҳалладан бошланади.

Муҳаммад ЯҲЁХОН,
Қўқон ўлкани ўрганиш дорулосори илмий ходими

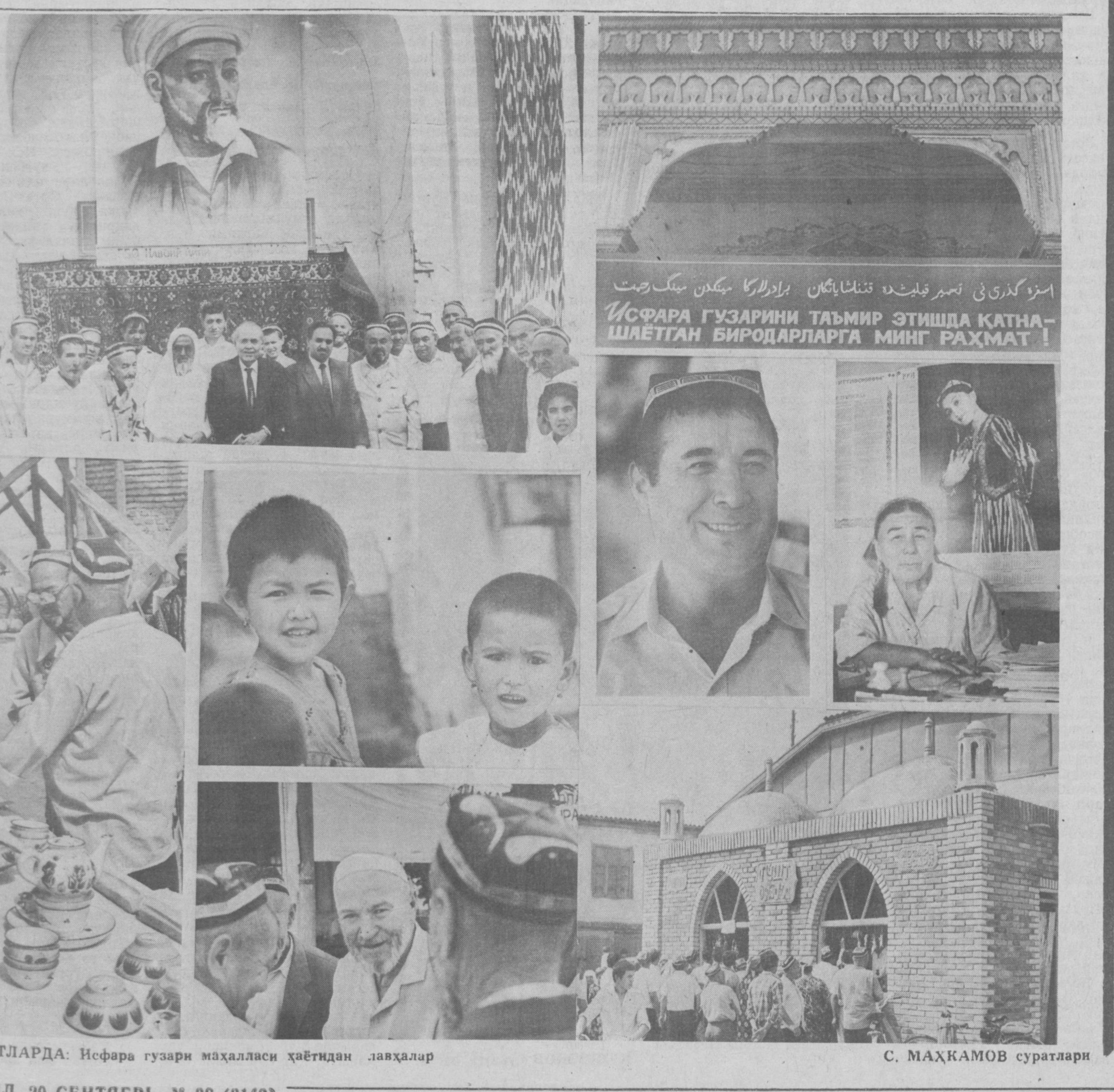

СУРАТЛАРДА: Исфара гузари маҳалласи ҳаётидан лавҳалар

С. МАҲКАМОВ суратлари

АСКАРНИНГ АЙБИ НИМА?

ИНСОН, АХЛОҚ ВА ҚОНУН

АВВАЛ ЭШИК ТАҚИЛЛАДИ, сўнгра остонада полвонсифат киши кўриниб, кириш учун рухсат сўради. Ҳол-аҳвол сўрашгач, «Мени чақиртирган эккансизлар», дея қўлимга икки букланган хат тутқазди. 1991 йилнинг 19 феврали санаси қўйилган ҳамда ўзим имзо чеккан ушбу мактубда қуйидаги жумлалар битилган эди:

Ўртоқ Н. Муҳаммедов!

ССЖИ халқ депутати О. Ёқубов номига йўллаган аризангизни ўқиб чиқдик. Ёзилган тафсилотлар чалакамчатти. Воқеа қаерда бўлган, қачон бўлган? Ариза муаллифи қайси қисмда хизмат қилган? У ўзи ким?

Хуллас, саволлар жуда кўп. Шу боис Сизни Ёзувчилар Уюшмасига таклиф этамиз...

Масала бироз ойдинлашди. Ғаладонимдан у кишининг аризасини қидириб топдим.

— Мен сизни тушундим, ака, — суҳбатдошим бирдан дардчил овозда гапира кетди. — Аввало ўзимни таништирай: исмим Наби, фамилиям Муҳаммедов. Тошкент туманидаги Навоий номидаги жамоа хўжалиги, «Чилонзор» кўчасида яшайман. Худога шукр, ўн фарзандим бор. Тўқ-фаровон турмуш кечираман. Деҳқончилик билан шуғулланаман. Болаларни ҳам шу ишга солганман. Кутилмаганда бошимизга мусибат тушиб қолди.

— Наби аканинг овози бирдан титраб кетди. — Бу болам жуда яхши эди, — деди-ю, ўпкасини босолмай, йиғлаб юборди. Анчадан сўнг ўзига келиб, олдимга бир даста ҳужжатларни қўйди. — Аввал мана шулар билан танишиб чиқинг. Кейин мен ҳаммасини бир бошидан айтиб бераман...

Маълум бўлишича, унинг ўғли Комилжон акаларига нисбатан анча бўш-баёв бўлиб ўсади. Лекин жуда софдил, ўта ишонувчан. Ўқишга рағбати бўлмагани боис мактабни битиргач, отасининг ёнида ишлай бошлайди. Унинг битта жиддий камчилиги бор эди: рус тилини яхши билмасди. Ана шу камчилиги ва софдиллиги ўз бошига бало бўлди...

Комилжон 1987 йил кўкламида Совет Армияси сафига чақирилади. Хизматни тугаллашига бир неча ой қолганида — 1989 йилнинг февралида Наби акага Комилжон хизмат қилаётган ҳарбий қисм командиридан хат келади. Унда ўғлингиз қисмдан қочиб кетди, дейилганди. Эсхонаси чиқиб кетган ота катта ўғлини ёнига олиб, Хабаровскка боради. Борса, ўғли соғ-саломат юрибди. Ҳайрон бўлиб, унинг командири капитан Максимов билан учрашади. Капитан бирдан ўдағайлаб, «Я посажу твоего сына!» дейди. Шу аснода унвони кичикроқ бир зобит келиб: «Бўлди, ҳаммаси, яхши бўлиб кетди. Энди бир ресторанда ўтирсак, олам гулистон» дейди. Наби ака улар айтганидан ҳам зиёда қилиб зиёфат беради. Кейин уйига қайтади. Бироқ орадан икки ой ўтса ҳам Комилжондан хат келмайди. Хавотирга тушган ота бу сафар танҳо ўзи яна Хабаровск шаҳрига йўл олади. Аммо ўғлини ҳарбий қисмдан тополмайди. Командирлар эса у билан учрашишдан қочишади. Комилжоннинг сафдошлари пайт пойлаб уни бир сирдан воқиф этишади: «Ўғлингизни кесиб юборишган. Ҳозир у Хабаровск қамоқхонасида».

Бечора ота ҳибсхонага югуради. Ит азобида бир амаллаб ўғли билан учрашади. Комилжон унинг бўйнига осилиб, «Адажон, мен бу ишни қилмаганман!» деб зор-зор йиғлайди. Уни уриб, мўматалоғини чиқариб юборишибди, иккита тишини синдиришибди. Бу ҳолни кўрган ота кимга дардини айтишни билмайди. Ўзбекистонга қайтгач, тўғри бизга мурожаат қилади.

— Фикрим шуки, — дейди у кўзида ёш билан, — аввалига ўғлимни алдаб, ёлғон протоколларга қўл қўйдириб олишган, сўнгра зўравонлик йўлига ўтишган.

НАБИ АКА БИЗГА ТАҚДИМ ЭТГАН ҳужжатлар орасида Хабаровск гарнизони ҳарбий трибунали 1989 йил 6 майда чиқарган ҳукм нусхаси ҳам бор. Унда ёзилишича, 1988 йил 14 декабрь куни соат 14 лар атрофида Файзиев, Муҳамедов ва Дадамуҳамедовлар Хабаровск — Волочаевка йўналишидаги поезднинг умумий вагонида илгари мутлақо таниш бўлмаган фуқаро Черепанова деган аёлни учратиб қоладилар ва унинг номусига тажовуз қилишга аҳд қиладилар. Файзиев Черепанова билан кўнгилхушлик қилади. Шу маҳал Муҳамедов киради, Черепанованинг сумкасидан ҳамёнини чиқариб ундан саккиз сўм олади ва купени тарк этади...

Муҳтарам ўқувчи, шу ҳолатни аслаб қолинг: Муҳамедов Черепанованинг ҳамёнидан саккиз сўмини олган. Буни у терговда ҳам, судда ҳам очиқ-ойдин тан олган. «Қорнимиз оч, пулимиз йўқ эди», деган. Аммо ҳарбий трибунал бу важга бошқача тус берган.

Пала-партиш ва мантиқсиз ёзилган ҳукмни ўқиб чиқсангиз, бошингиз айланиб кетади. Қандай йўл билан бўлмасин, айбсиз бўлган йигитни гуноҳкор қилишга ҳаракат қилишганини илғаб оласиз.

Воқеа эса аслида бундай бўлган:

Муҳамедов Комил хизмат қилган ҳарбий қисмдан 1988 йилнинг 12 декабрь куни икки аскар қочиб кетади. Рота командирининг сиёсий ишлар бўйича ўринбосари В. Гавриленко Муҳамедов Комилга ва яна бир ўзбек йигитига қочоқларни топиб келтиришни буюради. Ҳарбий қисмдан чиқишаётган чоғларида уларга яна бир ўзбек йигити қўшилади. Учаласи Хабаровск ўлкасининг Амур вилоятини қарийб уч кун қидиришади. Лекин қочоқларни топишолмайди... Ниҳоят, Хабаровск-Волочаевка йўналишида ҳаракат қилаётган пассажирлар поездига чиқишади... Комил йўлда ухлаб қолади. Бир маҳал ўртоқлари уни уйғотиб, «Бир қиз топдик», дейишади. Комил «Э-э, қўйсаларинг-чи», деб бошқа ёнига ўгирилиб ётаверади. Лекин кечадан бери қорни очлиги безовта қилавергач, ўрнидан туради. Вагоннинг охиридаги купеда оғайниси билан ошиқ-машуқлик қилаётган «топилган қиз»нинг ҳамёнидан саккиз сўм олади. Кейинчалик биргаликда ана шу пулга станцияда овқатланишади. Сўнгра Приамурск вокзалига бориб, яна поездга ўтиришади.

Ҳалиги нафсини қондирган «қиз», мўлжаллаган пулни ололмаганиданми ёки бошқа сабабданми, буниси бизга қоронғи, милиция органларига бориб, йигитларни сотади. Қарабсизки, орадан кўп ўтмай милиция ходимлари уларни қўлга оладилар. 16 декабрь куни йигитларнинг иши ҳарбий трибуналга тушади...

Эксперт-биологнинг кўргазмасидан:

«Текшириш чоғида шу нарса аниқландики, Комил Муҳамедовга оид суюқлик модда мутлақо топилмади».

Демак, Комил гуноҳ ишда иштирок этмаган. Аммо ҳарбий трибунал барибир уни айбдор деб топган. Терговчилар ўзбек йигитининг соддалигидан ниҳоятда усталик билан фойдаланганлар, протоколларга алдов йўли билан қўл қўйдириб олганлар.

Комилжоннинг ёзишича, бир куни терговчи зобит унга «Сен ўша «қиз» билан жинсий алоқада бўлмагансан. Фақат ҳамёнидан саккиз сўмини олгансан. Мана шуни ҳозир тасдиқлаб қўямиз. Юр, хонага!» дейди. Аввал Комилнинг қўлига темир чизғич ушлатиб, суратга туширади. Кейин хонага олиб кирилган аёл манекенини кўрсатиб, уни кўтаришни буюради. Комил кўтаради. Яна фотоаппарат «шиқ» этади. Пировардида Комилга, манекенни ётқиз, дейди. У командирининг сўзини икки қилмайди. Манекенни ётқизиб, ёнига ўзи ҳам ёнбошлайди. Терговчи уни гўёки аёлни қучоқлаётган ҳолатда суратга олади. Тамом-вассалом!

Ўша суратлар Комилни жиноятчилар сафига қўшади. Кўз-ёшлари, дод-фарёдлар фойда бермайди. Уни РСФСР жиноят кодексининг 117-моддаси 3-қисми ҳамда 146-моддасининг 2-қисми бўйича айбдор деб топиб саккиз йил муддатга озодликдан маҳрум этишади. Қўлларини кишанлаб, уриб-тепкилаб қамоққа олиб кетадилар.

Энг ажабланарлиси шундаки, тергов жараёнида ҳам, судда ҳам адвокат ва таржимон қатнашмайди. Шунга қарамай; ёлғон ҳужжатлар тўлдирилади. Мана, у:

«Хабаровск ўлкаси адвокатлар коллегияси ҳайъати. 1989 йил 11 май.

Ҳарбий қисм командирига.

Хабаровск ўлкаси адвокатлар коллегияси ҳайъати Сизга 1969 йил 12 мартда туғилган ва Тошкент вилояти Карл Маркс жамоа хўжалигида яшаб келган Муҳамедов Комилжон Набиевич устидан ижро варақасини жўнатмоқда. Ушбуга кўра адвокат Обрядина Н. И. суд жараёнида иштирок этгани учун Хабаровск ўлка адвокатлар коллегиясининг ҳайъатига К. Муҳамедов ҳисобидан 455 сўм пул ўтказилсин...

Ҳибсга маҳкум этилганнинг ҳисоб дафтарида 600 сўмдан зиёд маблағ бор. Шу боис ижрони биринчи галда амалга оширишингизни сўраймиз.

Ҳисобчи: Э. Чебакова

Изоҳ: 1989 йил 19 майда К. Муҳамедов ҳисобидан адвокатлар коллегиясига 455 сўм ўтказилди.

Штаб бошлиғи: майор Максимов».

Тавба, «Ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир» деганлари шу бўлса керак. Ишда бирор марта ҳам иштирок этмаган адвокат қаердан пайдо бўлиб қолди экан?

Бу`юлғичлик, ўлганнинг устига чиқиб тепиш эмасми?

Яна бир ҳужжат:

Ҳарбий қисм командирига.

Волочаевка-1 станцияси, Октябрь кўчаси, 4-уй, 2-квартирада истиқомат қилувчи Черепанова Нина Валерьяновна моддий зарар кўргани муносабати билан Муҳамедов Комилжон Набиевич ҳисобидаги пулдан 48 сўм 00 тийин олинсин ва кўрсатилган адресга жўнатилсин.

Хабаровск гарнизони терговчиси лейтенант Ю. Черников.

Изоҳ: 1989 йил 3 апрелда Черепанова адресига 48 сўм 96 тийин юборилди.

Штаб бошлиғи: майор Максимов».

Қизиқ, Комилжон Муҳамедов Черепанованинг ҳамёнидан бор-йўғи 8 сўм олган, бу ҳамма жойда қайд этилганди-ку? Нега энди 48 сўм 96 тийин тўлаши керак?

ХУЛЛАС, ишда бунга ўхшаш ноаниқликлар ва мавҳумликлар жуда кўп. Мен бу ҳақда Одил Ёқубовга батафсил сўзлаб бердим.

Бир фикрга келгач, 1991 йилнинг 25 мартида ССЖИ ҳарбий прокурори, адлия генерал-лейтенанти А. Катусевга бўлган воқеани баён этиб Одил аканинг номидан хат жўнатдик. Ишни қайта кўриб, адолатли ҳукм чиқаришни илтимос қилдик. Бир ойлардан сўнг Бош ҳарбий прокурор муовини, адлия генерал-майори В. Смирновдан тубандаги жавоб келди:

«30 апрель, 1991 йил. № 1999—91.

Хабаровск гарнизони ҳарбий трибунали томонидан РСФСР ЖКнинг 117-моддаси 3-қисм ҳамда 146-моддасининг 2-қисмига асосан ҳукм этилган К. Н. Муҳамедовнинг шикояти бўйича қилган талабномангиз Бош Ҳарбий прокуратурага келиб тушди ва кўриб чиқилди.

Қонун талабларига мувофиқ Сизнинг талабномангиз, маҳкум этилган шахснинг мулоҳазаларини инобатга олган ҳолда, Узоқ Шарқ ҳарбий округининг ҳарбий прокуратурасига назорат тартибида юборилди. У ердан Сизга ва К. Н. Муҳамедовга натижасини маълум қилишади.

Масалани ҳал этиш бўйича Бош Ҳарбий прокуратура талабномани ўз назоратига олди».

Мана, сизга инсон тақдирини ҳал қиладиган идоралардан келган расмий хат...

Очиғи, биз ҳали ишга солмаган воситалар кўп. Олий суд, бош прокурор бор! Адолат юзага чиқмагунча хотиржам турмоқчи эмасмиз. Ҳозирча эса Узоқ Шарқ ҳарбий округидан жавоб кутяпмиз.

Тиконли симлар ортидан мўлтираб турган аскар укагинам, бардам бўл, бардошли бўл, ёруғ кунлар албатта келади!

Мирвали АЪЗАМ

МУҲАРРИРГА мактублар

ИНСОН ТАҚДИРИ ЎЙИНЧОҚ ЭМАС

Ҳурматли редакция! Мен 35 йилдан бери Сирдарё районидаги «Малиқ» тажриба-намуна давлат хўжалигига қарашли 11-ўрта мактабда ишлайман. Укам Хушвақт Кўчаров ҳам 25 йилдан зиёд ўқитувчилик қилди. Унга 1980 йилда «Ўзбекистон ССР халқ маорифи аълочиси» фахрий унвони берилган эди. Оиласи тинч, олти фарзандини меҳр-муҳаббат билан тарбиялаётганди. Афсуски, бахтсиз тасодиф туфайли унинг умри хазон бўлди.

Укам Хушвақтни ўз машинасида Бахт шаҳридан Сирдарё райони томонга келаётганида йўлда номери йўқ, кузовсиз «КамАЗ» маркали автомашина уриб юборди. Ҳайдовчи эса ёрдам кўрсатиш ўрнига қочиб кетди. Мен 27 октябрь куни касалхонада гаплашганимда у номери йўқ, кузовсиз «КамАЗ» машинаси уриб кетганини айтди. Лекин Бахт шаҳар милицияси шошилинч чора кўриш ўрнига жиноятчини қидирмади. Ваҳоланки, Бахт шаҳридаги 16-автохўжалик шофери М. Давлатов воқеа содир бўлган куни номери йўқ, кузовсиз «КамАЗ» машинасини катта тезликда ўтиб кетганини кўрган.

Далиллар етарли бўлишига қарамай, милиция ходимлари ишни чўзишмоқда. Биз ўзимиз 8 ноябрь куни кечқурун «КамАЗ» машинаси ҳайдовчисини Охунбобоев номидаги колхоздаги уйидан топдик. Аммо ҳеч қандай натижа бўлмаяпти. Ёрдамингизга муҳтожмиз.

Амакбой КУЧАРОВ

ДОРБОЗЛИК: АРҚОНЛАР МУСТАҲКАММИ?

Халқимиз азалдан миллий санъатни севиб, ардоқлаб келади. Шу боис унинг қадим-қадимдан мавжуд бўлиб келган халқ ўйинлари — кураш, чавандозлик, масхарабозлик, дорбозлик шу кунгача йўқолмай етиб келган бўлса ажаб эмас. Лекин дорбозлик санъатининг айни пайтдаги аҳволи қандай? Бу санъат турининг муаммолари қандай ҳал этилмоқда? Келажак авлодга мукаммал етиб бормоғи учун нималар қилмоғимиз лозим бўлади? Шу каби саволлар муносабати билан ҳафталигимиз муҳарририятида таниқли дорбозлар, санъатшунослар, мутахассислар иштирокида давра суҳбати бўлиб ўтди. Унда Ҳамза номидаги санъатшунослик институти директори, филология фанлари доктори Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, санъатшунослик доктори Тўлқин ОБИДОВ, Тошканбой Эгамбердиев номидаги Тошкент Давлат цирки директори ўринбосари Григорий ХАБАК, жумҳурият Маданият вазирлиги бош мутахассиси Насима РАҲМАТОВА, машҳур дорбоз Обиджон ТОШКАНБОЕВ, Тошкент «Саҳнадаги цирк» коллективининг директори Эркин ТОШКАНБОЕВ, СССРда хизмат кўрсатган тренер ва спорт устаси Николай ЛАКИЗА, Ўзбекистон жумҳурияти цирк ва эстрада санъати студияси раҳбари Баҳодир БИЛОЛОВ иштирок этдилар.

Давра суҳбатини ҳафталик бош муҳаррири Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ бошлаб берди.

— Бозор иқтисодига ўтиб, ҳамма нарса нарх-наво билан ўлчанадиган бир даврга келиб, ўзбекни дунёга танитган ва бундан кейин ҳам танитиши шарт бўлган дорбозлик санъатимиз довруғи анча сусайиб кетди. 40—50-йилларда машҳур бўлган дорбозлар довруғи сўнгги йилларда анча сўниб қолди. Очиғини айтганда, парокандаликка учради. Бу ачинарли ҳолнинг асосий сабаблари нимада? Мутасадди ташкилотларнинг дорбозлик санъатига эътиборсизлигиданми ёки машҳур дорбозлар сулолаларининг камайиб кетганлигиданми? Ёки санъатшунослар, мутахассисларнинг етишмаслигиданми?

Бугунги давра суҳбатимизда кўпроқ ана шу саволларга жавоб изласак. Дорбозликнинг ечим кутаётган муаммолари ҳақида суҳбатлашсак.

Ҳ. АБДУСАМАТОВ: — Дарҳақиқат, кейинги йилларда дорбозлик санъати маълум маънода сусайди. Бу ерда ўтириб, болалигимда кўрган дор ўйинларини эсладим. Масалан, машҳур дорбоз Тошканбой отанинг дор ўйинларига ҳамма қойил қолар, ҳавас билан боқишарди. У пайтларда ўзбек санъатининг кўпчилик турлари каби дорбозлик жаҳон миқёсида донг таратган эди. Шу ўринда бир мисол эсимга тушди. Бир неча йил муқаддам жумҳуриятимизга меҳмон бўлиб келган индонезиялик ҳурматли меҳмон Тамарахоним билан учрашиш нияти борлигини айтади. Бунинг боисини сўраганимизда у шундай дейди: Тамарахоним мамлакатимизга ижодий сафари чоғида Индонезия халқига мансуб бўлган миллий қўшиқ куйлаб берган. Бу қўшиқни индонезияликлар ҳозиргача севиб куйлашади... Кейин маълум бўлишича, бу қўшиқ Тамарахоним куйлагунга қадар унутилиб кетган экан. Қаранг, санъатнинг кучини...

Энди барча миллий санъат турлари бўйича дадил ишлайдиган вақт келди. Миллий мустақилликдан кейин миллий санъатга ҳам эътибор кучайиши керак. Жумладан, дорбозлик санъатига ҳам. Бу соҳада Тўлқин Обидов қилаётган ишлар таҳсинга сазовор. Лекин бу ҳали етарли эмас. Биринчи галда дорбозлар алломаси Тошканбой Эгамбердиев мактабини тиклаш зарур. Унинг ниҳоятда ибратли ишларини давом эттириб, дорбозликни юқори даража кўтармас эканмиз, миллий санъатимизда жиддий юксалиш бўлиши қийин. Ҳамма гап миллий кадрларни тайёрлашга боғлиқ.

Т. ОБИДОВ: — Шу ерда бир нарсани айтиб ўтмоқчи эдим. Яқинда СССРда биринчилардан бўлиб цирк санъати бўйича докторлик ишини ёқладим. Бунга ҳозирнинг ўзида жаҳоннинг 26 мамлакатидан реферат сўрашди. Кўраяпсизми, ўзимизда цирк санъатига эътибор кам бўлса-да, жаҳонда қизиқиш катта. Ҳафиз ака айтганларидек, дунёга чиқиш йўлларини излаш керак. Шу мақсадда жумҳурият Маданият жамғармаси қошида Тошканбой Эгамбердиев номидаги жамғарма ташкил қилдик. Бунинг ҳисобидан ҳар уч йилда бир марта ўзбек цирк санъати кўригини ўтказиш ниятимиз бор. Иложи бўлса уни Иттифоқ ва жаҳон миқёсида ўтказмоқчимиз. Яна ногирон бўлиб қолган цирк ходимларига ёрдам берилади. Жумҳуриятимизда цирк ва эстрада санъати студияси бор. Эндиги навбат эса студиянинг ишини яхши йўлга қўйиш. Бу учун ҳам жамғарма фондидан фойдаланиш мумкин.

А. МЕЛИБОЕВ: — Шароит бир қадар яхшиланаётган экан. Бу — яхши. Лекин нима учун миллий цирк санъати анъаналари йўқолиб бораётир? Масалан, ҳозир кўрсатилаётган томошаларнинг аксарияти Оврупо цирки руҳида шаклланган. Вилоятлардаги дорбозлар гуруҳининг репертуарини ким тасдиқлайди? Уларнинг бачкана қилиқларини кўриб афсусланиб кетасан, киши. Эҳтимол, шундай ноxуш ҳоллар учун ҳам одамларнинг дорбозлардан меҳри совуётгандир. Шу масалалар ҳақида ҳам фикр-мулоҳазаларингизни билмоқчи эдик.

Э. ТОШКАНБОЕВ: — Сиз айтаётган бундай ҳунук воқеаларни мен ҳам кўп кузатганман. Бунинг бош сабабларидан бири уларнинг устоз кўрмаганлиги. Халқ мақолида айтилганидек, устоз кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалаши аниқ. Уларнинг репертуарлари масаласига мутасадди ташкилотлар жиддий эътибор беришлари керак. Халқ ўртасида бачкана қилиқлар кўрсатиш, бойлик орттириш учун турли беҳаёликдан қайтмаслик — дорбозлик санъатига доғ туширади.

Апрель ойида бизнинг труппамиз Бошқирдистонга ижодий сафар қилиши керак эди. Бироқ биз Асакага бордик. Мана уч ойдирки, Андижоннинг ўзида юздан ортиқ турли тадбирлар ўтказдик. Асакадаги боғга Тошканбой ота Эгамбердиев номи берилди. Худди ўша куни томошага ўн етти минг киши йиғилди. Нега бундай дейилса, айтиш мумкинки, пул кетидан қувмасдан фақат халқ учун хизмат қилиш керак. Шу йўлдан кетсак адашмаймиз. Бунинг учун дорбозлар мактабини очиш зарур. Ўшанда енгил-елпи йўлдан борадиганлар сафи қисқарар эди.

Н. РАҲМАТОВА: — Дорбозларнинг майдалашиб кетганлигига вилоят маданият бошқармаларининг улар устидан назорат ўрнатмаганлиги ҳам сабаб бўлаётир. Аслида дорбоз коллективини тузишнинг ўзи машаққат. Бунинг учун аввало маблағ керак бўлади, кейин талантларни топиш зарур. Масалан, Наврўз байрами қайта тиклангандан кейин халқ орасида дорбозларга эътибор, талаб янада кучайди. Мана шуни ҳисобга олиб, вазирлик ҳар икки йилда бир марта дорбозлик коллективларини аттестациядан ўтказишни мўлжаллади. Шу билан бир қаторда биз репертуарларни ҳам тасдиқлаймиз. Хуллас, вазирлик бундан кейин дорбозларга эътиборни кучайтиради. Махсус мактаб очиш масаласини ҳам кўриб чиқамиз. Шунингдек, бу ерда айтилаётган айрим муаммоларни студияда ҳал этса бўлади. Чунки, студияда шундай имкониятлар етарли.

Н. ЛАКИЗА: — Битта студияда ҳамма жанрлар бўйича мутахассис тайёрлаш менимча шарт эмас. Хўп, тайёрлаш мумкиндир, лекин буларнинг сарф-харажати учун кетадиган маблағни қаердан топамиз? Кийим тиколмасак, реквизит тайёрлай олмасак? Бунақа студиялар Чирчиқ, Олмалиқ, Ангрен, Янгийўлда ҳам бор эди. Хўжалик ҳисобига ўтилгач, ҳаммаси ўз-ўзидан тарқалиб кетди. Студия тўғрисида яхшиси, Баҳодир батафсил гапириб берсин.

Б. БИЛОЛОВ: — Жумҳурият цирк ва эстрада санъати студияси 1978 йилда ташкил топган бўлса, шу вақт ичида 140 нафар талаба ўқиб тугатди. Ҳозир шулардан 120 таси катта циркда ишламоқда. Студияда аҳвол шу даражага етганки, ўқувчилар ётоқхона йўқлигидан ҳатто тўғри келган жойда тунаб юришади. Айниқса, кейинги икки йил ичида студияга эътибор жуда ҳам сусайиб кетди. Буни бу йилги қабул учун 12 та ўрин ажратилганлигидан билиш мумкин. Бориб-бориб буларнинг ярми ўқишни ташлаб кетишига кўзим етади. Нима учун? Кўпроқ моддий тарафдан қийналишади. Масалан, стипендия бор-йўғи 20 сўмни ташкил қилади. Ўқишни ташлаб кетаётганларнинг асосий қисми ўзбеклар. Бу қандай гап ахир?

Мустақиллик даврида миллий кадрлар тайёрлашни йўлга қўймасак, шу заминда яшаб туриб, нонимизни оқламаган бўламиз. Бор имкониятларни ишга солиш керак.

Г. ХАБАК: — Цирк санъатини янада ривожлантириш учун ҳозир имконият бор. Фақатгина моддий база йўқлиги ишларимизга бир оз тўсиқ бўлиб турибди. Хўжалик ҳисобига ўтгандан кейин коллективлар ўз-ўзини қоплайдиган маблағ топиш керак бўлади. Бунинг учун коллективларга йўл-йўриқлар кўрсатиб туриш зарур. Бошқа жумҳурият цирк коллективлари билан шартномалар тузайлик. «Маблағ йўқ» деб ўтирган билан иш битмайди. Имкониятларни қидирайлик. Муаммоларни ечиш учун барчамиз биргаликда изланишимиз, ҳаракат қилишимиз лозим.

О. ТОШКАНБОЕВ: — Ачинарлиси шундаки, 1941 йилда тузилган коллективимиз аллақачон тарқалиб кетди. Ўша даврларда ўзбек циркига ҳамма ҳавас билан қараган бўлса, энди ачинишмоқда. Бу — фожиа! Коллективни яна йиғиш учун барча имкониятларни ишга солиб студияни сақлаб қолайлик. Яна бир гап; жумҳуриятимизда 28 дорбозлар гуруҳи бор. Нега энди буларни ҳамманинг ҳаваси келадиган қилиб, мукаммаллаштириб қисқартириш мумкин эмас? Агар ёш дорбозларга биздан йўл-йўриқлар, маслаҳатлар лозим бўлса, марҳамат. Ҳамиша ва ҳар қачон тайёрмиз.

Т. ОБИДОВ: — Жумҳуриятимизда айни пайтда цирк санъати бўйича миллий кадрлар жуда кам тайёрланмоқда. Ваҳоланки, биргина Тошкент шаҳрида кўплаб мусиқа билим юртлари мавжуд бўлгани ҳолда нима учун жумҳурият цирк ва эстрада санъати студиясини махсус билим юртига айлантириш мумкин эмас?! Вақт келди. Бу ишни тез амалга ошириш давр талабидир.

Цирк санъатини юксалтириш ҳақида махсус қарорлар чиқди. Ҳатто маблағлар ажратилди. Лекин бу алоқадор ташкилотлар, масъул кишиларнинг бефарқлиги оқибатида ҳаммаси қоғозларда қолиб кетмоқда. Аниқлик учун айтиб ўтиш керак, студия — бу ижодий устахона, ўқув юрти эмас. Агар студияга кўпроқ эътибор берилиб, шароит яхшиланса, талабалар ҳар ярим йилда моҳир дорбозлар олдида имтиҳон топшириб турисша, икки йилда миллий цирк учун бир гуруҳ ажойиб ворислар тайёрлаш мумкин. Шунда миллий дорнинг арқонлари мустаҳкам бўларди.

Ҳафталик тарихида биринчи маротаба дорбозлар муаммоси кўтариб чиқилмоқда. Бундан хурсанд бўлган ҳолда, бу даврада айтилган гаплар шу ерда қолиб кетмай, келгусида миллий цирк равнақи учун озми-кўпми ҳисса бўлиб қўшилса, деб умид қиламиз. Бу фикримга кўпчилик қўшилса керак.

А. МЕЛИБОЕВ: — Тўғри айтдингиз, Тўлқин ака. Биз ҳам қўшиламиз. Ҳамма жабҳада бўлгани каби, бугунги давра суҳбатидан ҳам кўриниб турибдики, миллий санъатимиз, хусусан, дорбозлик санъати муаммолари талайгина йиғилиб қолган экан. Аён бўлишича, миллий фахримиз бўлган дорбозларни тайёрлаш, ўқитиш ишлари ҳамон ўлда-жўлда.

Тошканбоевлар сулоласини эсланг. Уларни дунё танирди, ҳавас билан боқарди. Нега энди халқимиз орасидан уларга тенглашадиган, бас бойлашадиган дорбозлар сулоласи етишиб чиқмаяпти? Бу саволга давра суҳбати қатнашчилари озми-кўпми жавоб топишга ҳаракат қилишди. Бу жуда муҳим мавзу. Агар бу ерда айтилган муаммолар ҳал этилмаса, редакция унга янада жиддийроқ ёндашади. Чунки ўзбек дорбозлари йўқолмаслиги керак. Улар ҳали жаҳон саҳналарини забт этишларига ишонамиз.

**Давра суҳбатини
А. ЖЎРАЕВ ва
Б. НОРБОЕВ ёзиб олди**

УНУТИЛГАН САРЧАШМА

МИЛЛИЙ ХОР КЕРАКМИ?

МУҲОКАМА УЧУН МАВЗУ

МИЛЛИЙ МУСИҚАМИЗ МУАММОЛАРИ маданий ҳаётимизнинг долзарб масалаларига айланди. Бу матбуот саҳифаларида эълон қилинаётган қатор мақолалар мазмунида ҳам кўринмоқда. Уларда кўпроқ миллий хор масалаларининг жиддий қўйилаётгани қизғин фикр-мулоҳазалар уйғотди.

Аввало хор санъати ҳақида гапирадиган бўлсак, илгарилари мусиқамиз амалиётида миллий хор шакли бўлганми, деган савол бўлиши табиийдир. Миллий хор шакли ва услублари азалдан мавжуд, деб жавоб беришга қатор ҳаётий далиллар мавжуд. Бу саволга жавоб бериш учун аввало жамоа бўлиб қўшиқ куйлаш услуби (неча овоздан куйланишидан қатъи назар) хор деб аталишини тан олмоғимиз лозим. Бунда ўзбек мусиқаси монодияли (бир овозли) Шарқ мусиқасининг ёрқин намунаси сифатида миллий хорларимизнинг ҳам бир овозли бўлганлигини эътироф этишимиз шарт. Энди мавжуд далилларга ўтсак: тўйларда куйланадиган ёр-ёрлар, келин саломлар, келин ва куёвнинг дугоналари ва жўралари ўртасидаги айтишув қўшиқлари; турли мавзулардаги яллалар, марҳумнинг сифатларини баён этиб айтиладиган марсиялар; гўяндалик санъати (бу услуб айниқса, Зарафшон воҳасида кенг тарқалган бўлиб, халфа асосий бандларини айтса, йиғилган аёллар марҳумга ўз дардларини баён этиб, нақорот тарзида бир мусиқий оҳангда жамоа бўлиб йиғлайдилар), шунингдек садр услуби, дарвешларнинг садр-зикрлари, азайимхон ёки фолбинларнинг дойра чертиш билан беморни қоқтиришлари, унда қатнашаётган аёлларнинг чапак чалиб хор билан жўр бўлишлари; рамазон ойида болаларнинг «Ё, рамазон» қўшиғини биргалашиб куйлашлари, болалар томонидан хор бўлиб куйланаётган «Бойчечак», «Оқ теракми, кўк терак», «Ошхўр акам» каби қатор халқ қўшиқларини мисол келтиришимиз мумкин. Бундай усуллардаги қўшиқчилик намуналарининг пайдо бўлиши ва ривожланиши узоқ-узоқ асрларга бориб тақалади. Исломгача амал қилган зардуштийлик динимизнинг муқаддас китоби «Авесто»да ҳам худони мадҳ этувчи мадҳиялар мавжуд бўлиб, улар ҳам жамоа бўлиб куйланганлиги тарихдан маълум. Наврўз байрамларида халқ жамоа бўлиб куйлашини биламиз. Хулоса қилиб айтганда, хор бўлиб куйлаш халқимизнинг жамоавий турмуш тарзи, тўй-ҳашам, ҳашар кабиларнинг бадиий ифодасидир. Хўш, хор услубидаги қўшиқчилик мусиқа маданиятимизда қандай роль ўйнаган? Бундай ижрочилик услуби кишиларни бадиий-маънавий бирлаштирган, мусиқий онгни ривожлантирган, ахлоқан тарбиялаган, маънавий жиҳатдан бойитган. Бундай услуб ижрочилар ва тингловчиларга катта завқ бағишлаш билан бирга мусиқа амалиётимизнинг кенг оммалашган анъанавий жанрларидан ҳисобланган. Шуниси характерлики, уларнинг деярли барчаси чолғу жўрлигисиз, яъни акапелла услубида ижро этилган. Фақатгина Тошкент ва Фарғона «Ёр-ёр»лари хотин-қизлар томонидан дойра усуллари жўрлигида куйланса, Самарқанд «Ёр-ёр»и ўсмир йигитлар томонидан чапак жўрлигида завқли ижро этилади. Шулар билан биргаликда миллий ашулачилик амалиётимизда профессионал хор намудлари мавжудлигини ҳам кўришимиз мумкин. Зеро, миллий мусиқамиз икки жараёнда — оммавий халқ мусиқаси ва оғзаки анъанадаги ўзбек профессионал мусиқаси йўналишида ривожланиб келмоқда.

Умуман олганда миллий мусиқа санъатимизда жамоа бўлиб куйлаш услуби азалдан мавжуд бўлган, у ҳозир ҳам амалда кенг қўлланилмоқда. Аслида бу миллий хордир. Фақат у «хор» деб аталмаган. Биз асрлар давомида ота-боболаримиз яратган миллий мусиқа атамаларимиздан катта қисмини, афсуски, унутганмиз. Балки ўша даврларда хорнинг ҳам шарқона атамаси бўлган бўлса ажаб эмас. Шу боис ҳозирда амал қилаётган атамалар қўмитаси билан мусиқашуносларимиз кўпроқ ҳамкорлик қилиб, Шарқ мусиқа атамаларини тиклаб берсалар, хайрли иш бўларди. Масалан, миллий хор санъатимиз икки ижро услубига бўлинади. Бири оммавий халқ қўшиқчилиги, иккинчиси мақом ашулачилигидаги профессионал хор ижрочилигидир. Бу услублар совет даврида ҳам, мусиқа амалиётимизга оврупо услубидаги хор ижрочилигининг таъсирига қарамай, муваффақият билан ривожланди.

Инқилобдан сўнг Ҳамза, Муҳиддинқори Ёқубов каби алломаларимиз ташкил этган этнографик ансамблларда жамоа бўлиб куйлаш ҳам миллий халқ хори услубига асосланган эди. Бу анъана халқ ва профессионал хор ашулачилигини уйғунлаштирган ўзига хос янги ижро услубини вужудга келтирди.

Шундай қилиб, бугунги кунда хор санъатимиз олти услубга — халқ хорлари, профессионал хорлар, хор-ансамбллари, хотин-қизлар, болалар ва академик хорларга эгалигини эътироф этмоғимиз лозим. Бу мусиқа маданиятимиз ривожи ва истиқболи учун катта ютуқдир.

ШУ ЎРИНДА ЖИДДИЙ САВОЛЛАР ТУҒИЛАДИ: нега ўзбек давлат филармонияси ва жумҳурият радиоси хор жамоаларининг ижрочилари ҳамон халқимиз идрокига оммавий тарзда сингмаётир? Хор маданиятини ривожлантириш учун 1969 йилда Ўзбекистон Компартияси Марказқўми ва Вазирлар кенгашининг қўшма қарорига қарамай, оммавий маданий-маърифий муассасаларда халқнинг мусиқий-бадиий эҳтиёжи билан эмас, балки буйруқ билан тузилган хор жамоалари нега галдаги кўрикдан сўнг тарқаб кетди? Нега хор мусиқаси эшиттирилса, кўпчилик радио ва телевизорларини ўчириб қўяди? Нега Тошкент давлат консерваторияси, Маданият институти ҳамда ўнлаб мусиқа билим юртлари ҳар йили анчагина хор дирижёрлари тайёрлаб бераётганига қарамай, хор жамоалари сони кўпаймаётир? Бу муаммо ва камчиликлар асосан қуйидагилардан иборат: **БИРИНЧИДАН**, кўповозли (оврупо академик ижрочилиги мактаби услубидаги) хорлар ташкил топган даврда анъанавий миллий хор ижрочилиги мактаби жиддий ўрганилмаган ва унга таянмай иш тутилган. **ИККИНЧИДАН**, кўповозли хорларнинг ташкилотчилари ва ижрочилари таркибида ўзбек тили, мусиқаси, миллий хор мактаби ва куйлаш услубини пухта билмайдиган ғализ ижрочиларнинг кўплигидир. Бу, айниқса, опера хорларирида кўпроқ намоён бўлмоқда. Лекин бу масалада жумҳурият радиоси хор жамоасининг ютуқларини қайд этмоқ керак. Мазкур хор жамоаси миллий хонандалардан иборат бўлиб, унга халқ мусиқасининг билимдони, Ўзбекистон халқ артисти Ботир Умиджонов раҳбарлик қилмоқда. Ва бу хорнинг ижро услубида миллий хорнинг бадиий хусусиятлари анча муваффақиятли шаклланаётир. Хор жамоаси ижросидаги «Бухороча мавриги», «Қилпиллама», «Яллама ёрим», «Сегоҳ», «Чоргоҳ» каби қатор халқ ва мақом ашулалари ўз тингловчиларини завқлантиради.

УЧИНЧИДАН, халқ хорлари кўпинча дойра, чапак, қайроқ, ёки ликопчаларда чертиб куйланган. Академик хорларда эса бундай услублар кам ишлатилади. Бундан ташқари халқ хорларидаги нола, қочирим каби бадиий ифодалар кўповозли хорларда ўз ифодасини топмаётир.

ТЎРТИНЧИДАН, халқ ва мақом хорларида кўпроқ ишқ-муҳаббат, вафо, ахлоқ-одоб, меҳнатсеварлик, дўстлик, одамийлик, ҳазил-мутойиба ёки дард-алам, ғам-андуҳ каби ҳаётий мавзулар куйланса, академик хорлар репертуарининг мавзуини кўпроқ сиёсийлаштирилган ҳамду-сано руҳидаги композиторлик асарлари ташкил этади. Устоз композиторларимиз томонидан хор учун мувофиқлаштирилган халқ қўшиқлари ҳамда улар яратган бир қатор бадиий баркамол асарлар бундан мустасно, албатта.

Юқорида баён этганимиздек, хор ва оркестр тузилишида кўповозлилик асосий роль ўйнайди. Хўш, ўзбек мусиқасида кўповозлилик унсурлари мавжудми? Мавжуд, албатта. Уд, афғон рубоби билан қашқар рубоби, ғижжак, най, карнай ва сурнай товушлари орасида ижрода кўпинча регистр жиҳатдан бир октава фарқ қилади. Демак, садоланишда ёндаш октава икки овозлилиги янграйди ва у чолғу ансамблига жозиба бахш этади. Дутор, танбур, сато ижроларида икки овозлилик унсурлари кўп учрайди. Айниқса, кварта ёки кванта икки овозлилигида созланадиган дутор торларини унисонга созлаб чалинса, унинг жозибаси йўқолади. Шу каби халқ хори ижрочилигида айтишув услубида ижро этиладиган қўшиқлар ҳам моҳиятан икки овозлидир. Яна бир муҳим омил шундан иборатки, халқ ва мақом мусиқаларимиз яширин ҳолдаги миллий полифония унсурларидан бойдир.

Бу муҳим омилларга, айниқса, ёш композиторларимиз жиддий эътибор бермас эканлар, чинакам миллий ва халқона кўповозли асарлар яратиш мактабини вужудга келтириш амри маҳолдир.

Зотан, кўповозли хор ва оркестр шакли Шарққа Овруподан кириб келган бўлса-да, аммо Оврупо халқлари мусиқасида ҳам кўповозлилик асосида бир овоздан келиб чиққан. Аслида, Оврупо халқлари тарихда биз каби бир овозда куйлаган ва чалганлар. Кўповозлилик услуби черков хорлари, айниқса, композиторлик мусиқа ижоди услубида вужудга келган. Бу эса ўз навбатида халқ мусиқасига ижобий таъсир кўрсатган. Бу узоқ ривожланиш давомида вужудга келган. Шу боис Россияда халқ хорлари вужудга келган. Бизда эса академик хор ва оркестр услублари «социалистик маданий инқилоб» байроғи остида қисқа тарихий даврда вужудга келтирилди. Аммо халқнинг миллий мусиқий руҳияти ҳисобга олинмади. Бу қандай хунук оқибатларга олиб келгани ҳаммамизга аён. Ваҳоланки, халқнинг мусиқий-бадиий руҳияти диалектик эволюцион ривожланиш даврини талаб этади.

Миллий хор маданиятимизни ривожлантириш йўлида композитор ва бастакорларимиз халқ хорлари услубида кўпроқ асарлар яратишлари лозим. Аммо охирги йилларда улар асосан бир қолипдаги эстрада қўшиқларини яратишга ружу қилганларига ҳайронмиз. Ахир, 50—60-йилларда халқ хорлари услубида қатор халқона хор қўшиқлари яратилиб улар халқимиз орасида оммалашиб кетган эди. Шу йилларда яратилган Набижон Ҳасановнинг «Карвон», «Самарқанд ёр-ёри», М. Насимовнинг «Колхозчи қизлар қўшиғи», С. Юдаковнинг «Давра қўшиғи» кабилар яқингача саҳнадан тушмай келди.

Жумҳурият Композиторлар уюшмасига бастакорлар ҳам қабул қилина бошлади. Улар қўшиқнавис шоирларимиз билан ҳамкорликда замон руҳига мос чинакам халқона асарлар яратсалар, хор маданиятимизнинг оммалашуви ва юксалиши учун муҳим роль ўйнайди. Бундан ташқари хор мутахассислари тайёрлашда миллий халқ хорлари услубларини чуқур ўрганиб иш тутиш зарур.

Шу кунларда Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтида халқ хори кафедрасини очиш ҳаракатлари бор. Мазкур ташаббусни қўллаб-қувватлаш ва шундай кафедра ва бўлимларни барча мусиқа ўқув юртларида ҳам очиш мақсадга мувофиқдир. Шундагина юзлаб ҳаваскорлик халқ хорлари куртак очиши ва миллий хор санъатимиз ривожланиши мумкин. Фақат шу йўл билан миллий академик хор санъати ҳам халқ юрагига йўл топиши аниқ.

БИЗ ЎЗБЕКИСТОН ЖУМҲУРИЯТИНИНГ давлат мадҳияси (гимни)ни қабул этиш арафасида турибмиз. Мазкур мадҳия халқимизнинг олижаноб фазилатлари, она тупроғимиз ва маданиятимизнинг бойлиги, анъаналаримиз ва миллий ифтихоримизни куйловчи санъатимиз гултожи бўлмоғи шарт. Бундай муқаддас қўшиқни фақатгина юксак маҳорат эгаси бўлган хор ва оркестр жамоаларигина бадиий баркамол савияда ижро эта олади. Демак, миллий хор ва оркестрнинг мавжудлиги давр ва ҳаёт тақозосидир.

Хулоса қилиб айтганда, нима учун хор ва оркестрларимиз ижодий фаолиятлари илмий таҳлил этилмаётир? Нега уларнинг миллий бадиий йўналишлари учун жўяли фикр ва тавсияномалар берилмаётир? Миллий хорларимизнинг тарихи ва назарияси қачон ишлаб чиқилади?.. Бу муаммолар ўз ечимини кутмоқда.

**Дарвин ОМОНУЛЛАЕВ,
Т. Н. Қори-Ниёзий номидаги педагогика фанлари илмий тадқиқот институтининг катта илмий ходими, доцент**

СУРАТДА: Қува район «Анор» халқ ансамблининг раққосаси Нигора Бадалова

У. ҚЎШВОҚОВ суратга олган

МАДАНИЙ ҚАДРИЯТЛАР

Маданиятимиз икки катта соҳага — моддий ва маънавий маданиятга бўлинади. Аммо бу бўлиниш нисбийдир. Чунки улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Уларни бир-бирисиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Маданият тушунчаси цивилизация тушунчаси билан узвий боғланиб кетгани учун ҳам кўп пайтларда бу икки тушунча бир маънода ишлатилади. Лекин бу икки тушунчани айнан бир хил деб бўлмайди. Цивилизация маданиятга нисбатан кенгроқ тушунча. У маданият доираси билан чекланиб қолмасдан, бутун ижтимоий тараққиётни ўз ичига олади. Қадимги Миср ўз замонида энг тараққий қилган мамлакатларнинг бири эди. Шунинг учун унинг тараққиёти қадимги Миср цивилизацияси деб ном олган.

Ўрта асрлар даврида цивилизация яқин Шарқ ва Ўрта Осиё мамлакатларида рўй беради. Самарқанд, Бухоро, Ҳирот шаҳарлари Ўрта Осиёнинг сиёсий-иқтисодий ва маданият марказларидан бўлган. Улуғ Ипак йўли Ғарб билан Шарқ ўртасида савдо-сотиқ, маданий алоқаларнинг ўрнатилишида муҳим омил бўлиб, айниқса, Ўрта Осиё равнақига катта ҳисса қўшган.

Маданият нисбий мустақилликка эга. Маданият ривожланишининг қонуниятларидан бири тарихий ворисликдир. Маданият ривожининг ҳар бир янги босқичи ўтмиш маданиятининг давоми бўлади ва шу асосда юксалади.

Ҳозирги ўзбек миллий маданияти ота-боболаримиз маданияти билан чамбарчас боғланиб кетган. Албатта, бир ярим аср давомида турмуш тарзимизга Оврупо маданияти кириб келганини инкор қилолмаймиз. Лекин халқимизнинг қон-қонига сингиб кетган одатларимизнинг сақланиб келинаётганини унутмаслигимиз керак. Маданият ривожланишининг бу қонунияти цивилизацияда ижтимоий-иқтисодий формацияларнинг алмашиб туришига боғлиқдир. Бу жараён маданият ривожига ўзгаришлар, янгиликлар киритиб туради. Шўро фалсафасида маданият соҳасидаги ўзгаришлар ва янгиликлар фақат ижтимоий-иқтисодий формациялар, уларнинг алмашиниб туриши орқали юз беради, деган қараш ҳукмрон эди. Эндиликда бундай қарашни тўлиқ илмий қараш деб бўлмайди. Ваҳоланки, цивилизация халқларнинг қандай формацияда яшашларидан қатъи назар, маданият ривожига ўз таъсирини ўтказади, унинг юксалишини тезлаштиради. Агар маданият ривожланишининг ворислик қонунияти бу ривожланишнинг маданий анъаналар асосида юз беришини таъминласа, цивилизацион ва формацион қонуниятлар анъаналардан (мерослардан), танқидий фойдаланиш йўли билан маданият ривожланишига ўзгаришлар, янгиликлар киритиб туради.

Модомики, сўз маданият ҳақида борар экан, маданиятдаги миллийлик ва байналмилаллик муаммоларига тўхтаб ўтмасдан иложимиз йўқ. Ҳар бир миллатнинг, элатнинг ўзига хос миллий маданияти бор. Миллий хусусият биринчи галда ҳар бир миллатнинг, элатнинг она тилида ифода этилади. Тил қадим-қадимдан миллий маданиятнинг ойнаси ҳисобланиб келган. Тилда миллатнинг бутун тарихи, унинг барча хусусиятлари маълум даражада акс этади. Бирон асарни, айниқса, бадиий асарни иккинчи тилга таржима қилиш жуда мураккаб ишдир. Таржима қилинган асар ўз оригиналига (аслига) тўлиқ мувофиқ келмайди. Таржимон ҳар икки тилни билиш билангина қаноатланмасдан, уларнинг миллий хусусиятларидан хабардор бўлиши зарур.

Ахлоқ маданиятидаги миллийлик ҳар бир халқнинг ҳаётида жиддий ўрин тутади. Ўзбеклар ва Ўрта Осиёнинг бошқа халқларида одоб, каттани, ота-онани, қариндош-уруғ ва қўшниларни ҳурмат қилишга, меҳмондўстликка катта аҳамият берилади. Одоб қоидалари, урф-одатларимиз ислом дини қадриятларида муфассал аксини топган. Лекин ислом динидаги халқларнинг ахлоқ маданиятида миллийлик бир хил бўлади, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Чунки араб маданиятини қабул қилган халқлар уни тўлалигича кўчириб қўймаган. Ҳар бир халқ бу маданиятни ўз одамларига мослаштирган, десак тўғри бўлади.

Бизнинг мулоҳазаларимиздан миллий маданиятлар фақат миллийликдан иборат, деган хулоса чиқаришга шошилманг. Ҳар бир миллат ва элатнинг маданиятида миллийликдан ташқари, байналмилаллик томонлари ҳам мавжуд. Ҳар бир миллатнинг маданияти ҳам миллий, ҳам байналмилаллик томонларнинг юксалиши асосида ривожланади.

Байналмилаллик объектив жараёнда барча миллатлар ва элатлар томонидан яратилган, ўзлаштирилган қадриятлар билан миллий маданиятни бойитади. Ўзбек халқининг миллий маданияти бутун тарихи давомида бошқа халқлар ва мамлакатлар томонидан ижод этилган маданий қадриятлардан фойдаланиш ва ўзлаштириш асосида ривожланиб келди, бундан кейин ҳам шу йўсинда ривожланиши муқаррар.

Ўзбек миллий маданиятига сўнгги икки аср мобайнида Европа цивилизацияси, машиналар асосида ишлаб чиқариш маданияти, опера, балет, симфония, радио, «ойнаи жаҳон», темир йўл каби кўплаб янгиликлар кириб келди. Буларнинг ҳаммаси ўзбек маданиятидаги байналмилаллик хусусиятларидан биридир. Маданиятимизнинг байналмилаллик хусусиятлари миллий хусусиятлар билан қўшилиб кетади, байналмилаллик миллийлик хусусиятларига, миллийлик байналмилаллик хусусиятларига ўтиб туради. Масалан, ўзбек халқининг Алишер Навоий, Бобур, Машраб каби ўнлаб забардаст шоирлари ижоди, Ибн Сино, Хоразмий, Улуғбек сингари фузалолари илмий асарлари нафақат Ўрта Осиё, балки бутун дунё халқларининг қадриятига айланиб кетди, байналмилаллик хусусиятига эга бўлди. Аммо шуни айтиб ўтиш керакки, маъмурий-буйруқбозлик системаси ҳукм сурган вақтда миллий маданиятларнинг эркин ривожланишига тўсиқлар бўлди: кўпгина миллий маросимлар, байрамлар ва анъаналар ман қилинди, уларни ўтказиш миллатчиликка йўйилди, миллий тиллар жумҳуриятларнинг давлат тили даражасига кўтарила олмади. Маҳаллий халқлардан ишчи кадрлар тайёрлашга эътибор берилмади. Кўп миллий жумҳуриятлар, жумладан, Ўрта Осиё жумҳуриятлари марказнинг хомашё базаси доирасидан чиқа олмай қолдилар.

Ҳозирги даврда, ҳақиқий демократик жамиятни барқарор қилиш шароитида маданиятларимизнинг миллийлиги ҳам, умумийлиги ҳам юксалиши табиийдир. Ҳар бир миллат ўз она тилини билиши билан бирга бутун Иттифоқнинг давлат тили бўлиб шаклланган рус тилини билиши маданият ривожланишининг манбаларидан биридир. Бу билан чекланмасдан, биронта хорижий тилни, чунончи, инглиз тилини ўрганиш, билиш маданият тараққиёти учун катта аҳамиятга эга. Хорижий мамлакатларнинг ҳаммасида зиёлиларнинг олдинги қатламлари инглиз тилини биладилар. Ўзбекистонимизнинг олимлари ичида инглиз, араб ва бошқа хорижий тилларни ўрганувчилар кўпаймоқда. Бу ўсиб бораётган маданий жараён талабидир.

**Х. РАСУЛОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби**

«ЭРК» ДЕМОКРАТИК ПАРТИЯСИНИНГ НИЗОМИ

«Эрк» демократик партияси маслакдош кишиларнинг ихтиёрий уюшмаси сифатида шаклланган партиядир.

Мустақил демократик давлат барпо этиш — «Эрк» демократик партиясининг асосий мақсади. «Эрк» демократик партияси бу мақсадни амалга оширишда сайловларда халқ иродасига таяниб, парламент ва ҳокимиятда ўз ўрнини демократик тарзда мустаҳкамлашга интилади. «Эрк» демократик партияси ҳокимиятнинг яратувчиси халқ эканини эътироф этади ҳамда бутун фаолиятини демократик жамият қуришга қаратади, диний ва миллий камситиш, зўравонлик ва зулм, адолатсизлик ва адоватнинг ҳар қандай кўринишларини қатъиян рад этади.

«Эрк» демократик партияси умумбашарий қадриятларнинг синфий ва бошқа манфаатлардан устунлигини тан оладиган, асоси кўппартиялилик ва самарали парламент оппозицияси бўлган чин халқ ҳокимиятчилигини ўрнатишга интилади. ЭДП ҳақ-ҳуқуқлар ҳимояси фаолиятида иштирок этади, эркин жамият тузиш йўлида барча демократик кучлар билан ҳамкорлик ўрнатади.

«Эрк» демократик партияси жамиятда тотувликка, барқарорликка интилишни қўллаб-қувватлайди, конфронтацион курашни хавфли йўл ҳисоблаб, диктатура ва зўравонлик билан яккаҳокимликни тиклашга, миллатчилик, шовинизм, босқинчилик кўринишларининг ҳар қандай турига, у ёки бу томоннинг ўз сиёсий мухолифларини таъқиб ёки йўқ қилиш ҳаракатларига фаол қаршилик кўрсатади.

1. ПАРТИЯГА АЪЗОЛИК

1. «Эрк» демократик партиясининг Дастур ва Низомини эътироф этган, уларга риоя қилиш мажбуриятини олган, 18 ёшга етган ва аъзолик бадалини ўз муддатида тўлайдиган, бошқа сиёсий партия сафида турмаган барча **Ўзбекистон фуқаролари партия аъзоси бўлиши мумкин.**

2. Партиянинг барча аъзолари партия сиёсатига таалluқли масалаларни муҳокамага қўйиш ва муҳокама қилиш, қарорлар ишлаб чиқишда қатнашиш, таклифлар киритиш, партия органларига сайлаш, сайланиш ва номзод кўрсатиш, партиявий тадбирларда қатнашиш ва уларни тайёрлаш, партия нашрларида иштирок этиш, партиянинг юридик ёрдамидан ва унинг хизматидан фойдаланиш ҳуқуқларига эгадирлар.

3. Партиянинг ҳар бир аъзоси унинг жамиятдаги обрўсига ҳисса қўшиш, сиёсатини амалга ошириш, дастурий ғоя ва мақсадларни тарғиб қилиш ва шунингдек сиёсий ҳаётда фаоллик кўрсатишни ўзининг бурчи деб билиши шарт.

4. Партия аъзолигига қабул қилиш жойлардаги партия ташкилотларида якка тартибда ўтказилади. Партияга қабул қилиш тўғрисидаги қарор партия аъзоларидан икки кишининг ёзма тавсияномасига биноан, ташкилот мажлисида муҳокама қилингандан сўнг кўпчилик овоз билан қабул қилинади. Партия сафига кириш ва аъзоликдан чиқиш ихтиёрийдир. Партия аъзолигидан ихтиёрий чиқиш партия аъзосининг аризасига биноан у ҳисобда турувчи бошланғич партия бўлимида ҳал қилинади.

5. Партиянинг жамиятдаги обрўсига путур етказган, Низом қоидаларига зид хатти-ҳаракатлар қилган ташкилот аъзоси партиядан чиқарилади. Бу ҳақда қарор партиянинг жойлардаги ташкилотлар ёки партиянинг раҳбар органлари мажлисида кўпчилик овоз билан қабул қилинади.

6. Партия аъзолигига қабул қилинганларга бир хилдаги партия ҳужжати берилади. Партия аъзоларини рўйхатга олиш ва ҳужжат бериш тартиби партия Марказий Кенгашининг Бошқарув ҳайъати томонидан белгиланади.

2. ПАРТИЯ ТУЗИЛИШИНИНГ ТАШКИЛИЙ ПРИНЦИПЛАРИ

7. Партия ғоявий жиҳатдан фикрлар хилма-хиллигининг дастурий бирлиги, ташкилий жиҳатдан эса якка ҳолда ҳамда биргаликда ўз-ўзини бошқаришдан иборат умумий принципларга асосланиб фаолият кўрсатади. Ўз фаолиятида фикр-мулоҳазалар эркинлигини таъминлайди, ошкоралик, самимийликка амал қилади. Партия Ўзбекистон жумҳурияти ҳудудида фаолият кўрсатади.

8. Партиянинг барча ташкилотлари ва раҳбар органларининг иш услублари демократияга асосланади. Қабул қилинадиган ҳар бир ечим ёки қарор-лойиҳани шакллантириш босқичидан тортиб, то тасдиқлашгача эркин муҳокама, фаоллик, самимият ва ошкоралик асосида қабул қилинади.

9. Партия барча раҳбар органлари сайлов натижасида шаклланади. Партиявий сайлов системасини ишлаб чиқишда, уни амалга оширишда ва ўзгаришлар киритишда партиянинг барча аъзолари фаол қатнашиши таъминланади.

10. Партия раҳбар органларининг асосий вазифаси улар раҳбарлик қиладиган партия аъзоларининг талаблари, эҳтиёжлари, фикрларини мужассамлаштириш ва мужассамланган шаклдаги мулоҳазаларни қарор ёки ечимга айлантириш ҳамда уларнинг ижросини йўлга қўйишдан иборатдир. Қарор ва ечимлар кўпчиликнинг ҳам, озчиликнинг ҳам талабларини ўз ичига олиши керак.

3. ПАРТИЯНИНГ ТАШКИЛИЙ ҚУРИЛИШИ

11. Партиянинг бирламчи ташкилоти партиявий бўлимдир. Камида уч кишидан иборат партия аъзолари бирлашиб партия бўлимини ташкил қилади. Кичик (3 кишидан 30—40 кишигача) бўлимлар котиб, кўп сонли бўлимлар эса котиб ва унинг ёрдамчиларини сайлайдилар. Бўлим котиби ёки котиб ва унинг ёрдамчилари партиявий ишни ташкил қилади. Котиб ва унинг ёрдамчилари бўлим аъзолари олдида келишилган муддатда ҳисобот берадилар ва зарур пайтда қайта сайлов ўтказишни ташкил қиладилар. Туман, шаҳар, вилоят ташкилотлари бошқарув органлари (кенгашлар, ҳайъатлар), уларнинг аъзолари кўпи билан кетма-кет уч марта сайланиш ҳуқуқига эга.

12. Бўлимлар ўзининг мавқеи ва маҳаллий шароитидан келиб чиқиб ўзи қарор топган ҳудуд доирасидаги муассасалар (партия, шўро, ишлаб чиқариш, хўжалик, маданий, маъмурий ва бошқа идоралар) билан алоқа ўрнатади, Дастур ва Низомга ҳамда партиянинг юқори органлари қарорларига асосланиб, маҳаллий муаммолар, зиддиятлар ва вазифаларни ҳал этади. Партия бўлимлари ихтиёрий бирлашиб, партиянинг туман (шаҳар) ташкилотларини тузадилар. Вилоят партия ташкилоти туман (шаҳар)лар партия ташкилотларининг ихтиёрий бирлашишидан ташкил топади.

13. Туман, шаҳар, вилоят партия ташкилотларининг анжуманлари (конференциялари) тегишли бошқарув органлари томонидан йилида бир марта чақирилади.

Туман, шаҳар, вилоят бошқарув органлари қарори тегишли ҳакамликлар ёки юқори партия органининг таклифига ва ушбу ҳудуддаги партия аъзоларининг камида учдан икки қисми талабига биноан навбатдан ташқари партия анжумани чақирилади.

Туман, шаҳар, вилоят анжуманлари тегишли ҳудудий бошқарув органлари: заруратга қараб кенгаш, ҳайъат ва шунингдек, тегишли ҳакамликларини бир йил муддатга сайлайди, уларнинг ҳисоботларини эшитади, фаолиятини баҳолайди, бошланғич партия бўлимлари фикрини ҳисобга олиб, ўз фаолиятларининг асосий йўналишларини белгилайди.

Туман, шаҳар, вилоят кенгашлари ва ҳайъатлари анжуманлар оралиғидаги даврда улар томонидан берилган ваколатлар доирасида туман, шаҳар, вилоят партия ташкилотининг вакили бўлиб, ўзига қарашли органлар ишига раҳбарлик қилади ва партия бўлимлари фаолиятини мувофиқлаштириб туради. Ўз ваколатига кирувчи масалалар, яъни кадрлар, структура, бюжет, молия масалаларини бошланғич партия бўлимлари билан биргаликда ҳал қилади.

Туман, шаҳар, вилоят партия бошқарув органлари (кенгаш, ҳайъатлари) қуйи партия бўлимларининг қарорига далиллар асосида қўшилмаслик ва қуйи бўлимларнинг қарорлари партия Дастури ва Низоми қоидаларига зид бўлса, уни бекор қилиш ҳуқуқига эга. Туман, шаҳар, вилоят партия бошқарув органларида (кенгаш, ҳайъатларида) партия аъзолари ҳисобга олиб борилади.

Туман, шаҳар, вилоят ҳакамликлари ва уларнинг ҳакамлари тегишли ҳудудларнинг партия анжуманларида, бошланғич бўлимларнинг тавсияларига кўра партия аъзоларидан сайланади. Ҳакамликлар партия Дастури ва Низоми, унинг раҳбар органлари қарорлари ижросини ва партия бўлимларидаги молиявий интизом ва партиявий мулкнинг сақланишини назорат қилиб боради.

Ҳар бир янги бўлим партиянинг туман, шаҳар, вилоят ёки жумҳурият ташкилотларининг раҳбар органлари томонидан рўйхатга олинади.

Низом талабларини бузган бўлимлар юқори партиявий орган қарори билан партиядан чиқарилади. Партиянинг бирламчи ташкилоти ҳамда туман, шаҳар, вилоят ташкилотлари улар аъзоларининг камида учдан икки қисмининг розилиги билан, Бошқарув ҳайъати муҳокамасидан сўнг партия таркибидан чиқиш ихтиёрига эгадир

4. ПАРТИЯНИНГ БОШҚАРУВ ОРГАНЛАРИ

14. Партиянинг олий бошқарув органи Қурултойдир. У камида уч йилда бир марта чақирилади.

Фавқулодда Қурултой чақириш зарурати Бошқарув ҳайъати аъзоларининг камида ярми ёки партиянинг бирон-бир вилоят ташкилоти аъзоларининг умумий сонидан энг камида ярмининг розилиги билан ҳамда партия Раиси талаби билан белгиланиб, ўтказиш тўғрисида Бошқарув ҳайъати қароридан сўнг, узоғи билан уч ойлик муддат ичида чақирилади ва унда кўпчилик вилоят партия ташкилотлари вакиллари қатнашган тақдирда ваколатли ҳисобланади.

15. Қурултой қарорлари Қурултойда қатнашаётган вакилларининг ярмидан кўпроғининг розилиги билан қабул қилинади. Розиликни аниқлаш тартибини Қурултой белгилайди. Қурултой қарорлари партиянинг барча органлари, ташкилотлари ва аъзолари учун мажбурийдир.

16. Партия Қурултойи:

— партия Дастури ва Низомини қабул қилади, уларга қўшимча ва ўзгартиришлар киритади;

— партия фаолиятининг асосий йўналишларини белгилайди;

— партия бюжети ва унинг ижросини тасдиқлайди;

— партия Раисини сайлайди, унинг фаолиятини баҳолайди;

— Марказий Кенгашни, Бош котиби ва котибларини сайлайди;

— партиянинг Марказий Кенгаши бошқарув ҳайъатини сайлайди; уларнинг фаолиятини баҳолайди;

— партия бош ҳакамини сайлайди, ҳакамлик фаолиятини баҳолайди;

— партия нашрларининг бош муҳаррири ва таҳрир ҳайъатини сайлайди, улар фаолиятини баҳолайди;

— партиянинг рамзий белгиси ва тамғаларини тасдиқлайди:

17. Партия Раиси кетма-кет 3 марта сайланиш ҳуқуқига эга, у партия Қурултойига Бошқарув ҳайъатига ҳисобот беради, ўз фаолиятида партия Дастури ва Низоми, ҳамда қурултойи қарорларига амал қилади. Партиялараро муносабатда, давлат бошқарув органлари ва ташкилотларида, ахборот воситалари ёрдамида ёки бевосита оммавий чиқишларда партия номидан иш юритиш ва гапириш ҳуқуқига эга.

Партия Раисининг фаолиятига тегишли масалаларни қурултой муҳокамасига қўйиш ва улар тўғрисида қарор қабул қилиш мазкур Низомнинг 15 ва 16-моддаларига биноан амалга оширилади.

18. Марказий Кенгашнинг Бош котиби кетма-кет 3 марта сайланиш ҳуқуқига эга, у партия қурултойига, Марказий Кенгашга, Бошқарув ҳайъати ва партия Раисига ҳисобот беради. Партиялараро муносабатда, давлат бошқарув органлари ва ташкилотларида, ахборот воситалари ёрдамида ёки бевосита оммавий чиқишларда Бошқарув ҳайъати ваколати ёки Раис билан келишган ҳолда партия номидан иш ёритиш ва гапириш ҳуқуқига эга. Марказий кенгашнинг Бош котиби вазият талаб этса Бошқарув ҳайъати қарори билан партия Раиси вазифасини бажариб туради.

19. Марказий кенгаш котиблари кетма-кет 3 марта сайланиш ҳуқуқига эга, улар ўзлари масъул соҳаларда келишилган ҳолда эркин ташаббус кўрсатиш ҳуқуқларига эгадирлар.

20. Партиянинг бош ҳаками кетма-кет 3 марта сайланиши ҳуқуқига эга, у партия Қурултойига ҳисобот беради, ўз фаолиятида партия Дастури ва Низоми ҳамда Қурултой қарорларига амал қилинишини назорат қилади. У партия Раиси, Бош котиби, котиблари барча партиявий бошқарув органлари фаолиятини назорат ва тафтиш қилиш ҳуқуқига эга. У Бошқарув органлари фаолиятларига тегишли масалани кўриб чиқиш ва қарор қабул қилиш учун Марказий кенгашдан партия Қурултойини чақиришни талаб қилиши мумкин.

Партия ҳакамлиги ЭДПнинг Низоми ва Дастурига амал қилади. Ҳакамлик фаолияти учун Қурултойдан сўнг ўтадиган биринчи Марказий кенгаш мажлисида ҳакамликка аъзолар сайланади. Ҳакамлик ўз фаолияти тўғрисида Қурултойга ҳисобот беради.

21. Партия Марказий кенгаши партия Қурултойининг ишчи органи бўлиб, қурултойлар оралиғида фаолият кўрсатади, Қурултой қарорларининг бажарилишини ташкил этади, партия муассасалари ва корхоналарини таъсис этади, улар фаолиятини назорат қилиб боради ва бошқа партиялар, ҳаракатлар билан бўлган алоқаларда партия вакили сифатида иш кўради. У ўз фаолиятида партия Дастури ва Низоми, ҳамда партия Қурултойи қарорларига амал қилади.

Марказий кенгаш ўзининг таркибини ва иш услубларини Қурултой қарорларининг ижросини таъминлашдан келиб чиққан ҳолда ўзи белгилайди. Марказий кенгаш ҳар уч ойда бир марта чақирилади.

22. Бошқарув ҳайъати партия Марказий Кенгашлари мажлислари оралиғида сиёсий ва ташкилий масалаларни ҳал этади, партиянинг Қурултойини ва бошқа умумпартиявий тадбирларни тайёрлайди. Партиянинг қуйи ташкилотлари ва органларининг ишини назорат қилади.

Партия Бошқарув ҳайъатининг қарорлари партия Раиси тасдиқлагандан кейин кучга киради. Қарорлар лойиҳасини тайёрлаш ва тасдиқлаш услубларини мазкур Низомнинг 7, 8, 9, 10-моддаларига амал қилган ҳолда Бошқарув ҳайъатининг ўзи белгилайди.

Партия Бошқарув ҳайъати партия аъзоларининг доимий ёки вақтинчалик партиявий топшириқларини бажаришга жалб қилиши мумкин.

Партия Бошқарув ҳайъатининг мажлислари заруратга қараб, лекин ҳар ойда камида икки марта ўтказилади. Мажлисларда Қурултой қарорларининг ижросига тааллуқли барча масалалар муҳокама қилиниб, улар бўйича қарор қабул қилиниши мумкин.

23. Партиянинг маҳаллий ташкилотлари ўзларининг бошқарув органларини тузишлари мумкин. Маҳаллий ташкилотлар ўзларининг бошқарув органларининг структурасини мазкур Низомнинг 7, 9, 10, 11, 12, 13-моддаларига риоя қилган ҳолда ўзлари белгилайди. Бунда ўз-ўзини бошқариш ва демократия принципларига, Партия Низоми ва Дастурига амал қилиши шарт. Партиянинг Марказий Кенгаши, унинг Бошқарув ҳайъати қуйи бўлимлар билан уларнинг сайлаб қўйилган бошқарув органлари (кенгаш, ҳайъатлар) орқали алоқа қилади.

5. ПАРТИЯНИНГ МОЛИЯВИЙ МАБЛАҒЛАРИ ВА МУЛКИ

24. Партиянинг маблағлари аъзолик бадаллари, Низом доирасида ўтказиладиган маданий-маърифий ва бошқа тадбирлардан ва шунингдек, партия нашрларидан, ишлаб чиқариш, хўжалик ва соҳибкорликдан тушган даромадларидан, фуқаролар, корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларнинг ихтиёрий, қонунга зид келмайдиган хайр-эҳсонларидан таркиб топади.

Партиянинг ўз мулки бўлади. Унинг тасарруфидаги бинолар, нашриётлар, ускуналар, корхона ва хўжаликлар, пул маблағлари, партия маблағлари ҳисобидан сотиб олинган ёки вужудга келтирилган бошқа мол-мулк партия мулки ҳисобланади ва партия улардан мустақил фойдаланади. Партия маблағларини давлат банкидаги ўз ҳисобида сақлайди. Бу жамғармалар партиянинг Дастур ва Низомидан келиб чиқадиган вазифаларни амалга ошириш мақсадида ишлатилади. Партияга кириш бадали 5 сўм. Аъзолик бадалини тўлаш қуйидаги тартибда олиб борилади.

Ойлик маоши (миқдори)	Бадал ҳақи
0—50 сум	20 тийин
51—70 сўм	30 тийин
71—100 сўм	50 тийин
101—200 сўм	1 сўм
201—300 сўм	2 сўм
301—400	3 сўм
401—500 сўм	4 сўм
501 ва ундан юқори бўлган барчасига 5 сўм	

Аъзолик бадалининг 50 фоизи марказий бошқарув органи ҳисобига ўтказилади, қолган қисми эса вилоят партия ташкилотининг ихтиёрида қолади.

Партиянинг пул-маблағ ҳужжатларига ва бошқалар билан тузиладиган шартномаларига Қурултой ёки Бошқарув ҳайъати тасдиқлаган кишиларгина имзо чекиш ҳуқуқига эга.

25. Партия Раиси, Марказий Кенгашнинг Бош котиби, котиблари, Бошқарув ҳайъати аъзолари, Бош ҳаками, ҳакамлик аъзолари ва маҳаллий органлари аъзолари ўз ишларини жамоатчилик асосида бажарадилар. Зарурат бўлганда, Бошқарув ҳайъати қарори билан партия раиси, Марказий кенгаш Бош котиби, котиблари, бўлим бошлиқларига ва партиянинг жойлардаги муҳим вазифаларида ишлаётган аъзоларига маош тайин қилиниши мумкин.

26. Партия ташкилий вазифаларни ва кундалик юмушларни бажарадиган ходимларга эга бўлади. Уларнинг ишини партия Раиси, Марказий кенгашнинг Бош котиби бошқаради.

6. ПАРТИЯНИНГ ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИ

27. «Эрк» демократик партияси ва унинг Қорақалпоғистон Мухтор Социалистик Жумҳурияти ва пойтахт, вилоятлардаги ташкилотлари рўйхатдан ўтган кундан бошлаб юридик шахс мақомига эга, унинг банкларда ўз ҳисоби, ўзининг тўла атамаси ва бошқа зарур белгилари акс эттирилган тамға ва муҳри бўлади.

28. Партия ўз газета ва журналларини чиқаради. Партия нашрларининг Бош муҳаррирлари кетма-кет 3 марта сайланиш ҳуқуқига эга. Улар ўз фаолиятида матбуот ҳақидаги қонунга асосан, нашрнинг таҳрир ҳайъати фикрига таянган ҳолда ошкоралик ва плюрализм асосида иш кўрадилар.

7. «ЭРК» ДЕМОКРАТИК ПАРТИЯСИНИНГ ЎЗ ФАОЛИЯТИНИ ТЎХТАТИШ ТАРТИБИ

29. «Эрк» Демократик Партияси ўз фаолиятини:

— Ўзбекистон ССРнинг «Жамоат ташкилотлари ҳақида» қонунида белгиланган қоидалар асосида;

— «Эрк» Демократик Партияси аъзолари ўртасида ўтказиладиган референдумда жаъми аъзоларининг 4/3 қисмининг розилиги билан;

— «Эрк» Демократик Партиясининг Низоми тартиблари асосида;

— «Эрк» Демократик Партияси раҳбар органларининг Низом бўйича чақирадиган фавқулодда Қурултойи қарори асосида ўз фаолиятини тўхтатиши мумкин.

«Эрк» Демократик Партиясининг Марказий Кенгаши, унинг Бошқарув ҳайъати Тошкент шаҳрида жойлашгандир.

Низом «Эрк» Демократик Партиясининг 1991 йил 3 февралида, Тошкентда бўлиб ўтган қурултойида ўзгартиришлар билан қабул қилинди.

«Эрк» демократик партияси ҳисоби: **Тошкент шаҳри, жумҳурият саноат-қурилиш банки қошидаги амалиёт бошқармаси, расчётний счёт — 609836 ОПУ, Узпромстройбанк, МФО 729027.**

Маблағлар МФО 830 бошлиғи орқали ўтказилади.

ОБУНА—92

БАЪЗАН ЎКИНАМАН

Оиламиз билан кўп йиллардан буён адабиёт ҳафталигига обуна бўлиб келамиз. Мен Советободдаги бир кичик корхонада бошлиқ бўлиб ишлайман. Ишхонамиздаги 90 фоиз киши «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га ёзилишди. Сизлардан илтимос, қишлоқ ҳаёти ва муаммоларини ҳам тез-тез ёритиб борсангизлар.

М. МАМАЖОНОВ.
Советобод шаҳри

●

«Юракдаги чандиқлар» мақоласи мени ҳайратга солди. Наҳотки, ўзимиз-ўзимизни оёғимизга болта урсак? Келгуси йилда ҳам шундай таъсирли чиқишлар билан муштарийларни хурсанд қилишингизга ишонаман.

Шарифа СОЛИҲОВА.
Тошкент

●

Ҳафталикка бир неча йиллардан буён обуна бўлиб келаман. Тахламларини ардоқлаб сақлайман. Қўшниларимга ҳам обуна бўлишларини маслаҳат бердим. Рози бўлишди. Ўзим эса нархидан қатъий назар ёзилдим. Кейинги сонларда вилоятларда ижод қилаётган ёшларнинг асарларидан ҳам бериб боришингизни сўрардим.

Юсуфжон СОБИРОВ.
Фарғона

●

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг доимий мухлисиман. Лекин у баъзан иқтисодий рўзномалардан кам фарқ қиладиган бўлиб қолди. Менимча, адабиётга кенгроқ ўрин ажратилиши керак.

КИМЁ.
Фарғона

●

Ҳафталик замон билан бирга одим ташлаяпти. Уни қизиқиш билан ўқиб бораман. Хайрли ишлар қилишингизга тилакдошман.

Роҳила РАЖАБОВА
Навоий

●

Уч йилдан бери обунаман. Баъзан «Нега олдинроқ ёзилмаганман, эссиз, кетган йигирма йилим», деб қаттиқ ўкинаман. Бу йил 15 сўм 60 тийин экан. Гарчи 50 сўм бўлса-да, обуна бўлар эдим. Чунки гап нархида эмас. Бироқ эътирозларим ҳам бор. Сўнгги вақтларда расмий чиқишлар кўпайиб кетди. Ахир, бу адабиёт ва санъат ҳафталиги-ку. Уларнинг ўрнига қизиқарли долзарб мақолалар бериб борсангизлар...

Қ. МУЛЛАЕВ.
Қўшкўпир

БИРЛАШМА ҚАДАМЛАРИ

Улуғбек номидаги Ўзбекистон жумҳурият жамғармаси ташкил этилганидан буён кўплаб савобли ишларни амалга оширмоқда. Ихтисослаштирилган мактаблар очиб физика, математика ҳамда ижтимоий фанларни чуқур ўрганиш, истеъдодли ёшларни қўллаб-қувватлаш жамғарма фаолиятининг бир қиррасидир. Мактаблардаги иқтидорли ўқувчиларга ва яхши ўзлаштираётган талабаларга қўшимча стипендиялар таъсис этилди. Фан ва техниканинг устивор йўналишлари бўйича мусобақалар ўтказилмоқда.

Шунингдек, жамғарма қошида «Улуғбекфильм» ижодий ишлаб-чиқариш бирлашмаси ташкил этилган. Бу бирлашма ўз олдига юқори савиядаги бадиий, ҳужжатли, илмий-оммабоп ва мусиқий фильмлар яратишни мақсад қилиб қўйган. Юртимизнинг ўтмиши ва бугунги куни, тарихи, маданияти ва илму фанининг қай даражада эканлигини кўрсатиб бериш асосий вазифадир.

Шу кунларда «Мирариқлик масхарабоз» деб номланган мусиқий кинокомедия суратга олинмоқда. Унда қишлоқ ёшларининг муаммолари ва инсоннинг табиат билан муносабати ҳақида ҳикоя қилинади. «Орол фожиаси» номли ҳужжатли фильм ҳам Оролни қутқариш фонди ва ЮНЕСКОнинг буюртмаси асосида яратилмоқда.

1991—1994 йиллар мобайнида эса «Улуғбек меросларi» деб аталган уч қисмли ҳужжатли-публицистик фильм, Амир Темурнинг Ҳиндистон, Эрон ва бошқа жойларга қилган юришлари тўғрисида ҳужжатли оммабоп фильм суратга олиш режалаштирилган. Бунда Англия телерадикомпанияси иштирок этади.

ЮНЕСКОнинг «Буюк ипак йўли» акциясида ҳам «Улуғбекфильм» фаол иштирок этмоқда. Ўзбекистон Фанлар Академияси ва «Сайёҳинтур» бирлашма базасида «Маънавият» номли маданий-оқартув маркази ташкил этмоқдалар. Булар— чет эл сайёҳларини қабул қиладиган, уч қаватли, 60 ўринли меҳмонхона, 600 томошабинга мўлжалланган кинотеатр ва Шарқ пазандачилигини меҳмонларга ўргатишни ҳам ўз бўйнига олган «Сўғдиёна» ресторанини ишга туширишдир.

«Улуғбекфильм»нинг бош режиссёри, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, Ҳамза номидаги давлат мукофоти лауреати Хожимурод Иброҳимов, оператори Элдор Мамедовдир. Ҳамза номидаги Давлат мукофоти соҳиби Шароф Бошбеков бирлашманинг бош муҳаррири. Янги асарларни суратга олишда Бутуниттифоқ Ленин комсомоли мукофотининг совриндори, бастакор Мирхалил Маҳмудов ижодига ёндошилмоқда. Қўшиқлар эса шоир Азим Суюн шеърлари асосида ёзилган. Мирзо Улуғбекнинг 1994 йилда нишонланадиган 600 йиллигига ва Амир Темурнинг 1996 йилда бўладиган 660 йиллигига бағишлаб ҳужжатли фильмлар ишланади. Мазкур фильмларни олишда Туркия ва Буюк Британия кино усталари билан ҳамкорлик қилиш келишиб олинган. Чунки Амир Темур ҳаётига оид ҳужжатлар Англия музейида сақланмоқда. Ушбу фильмларнинг сценарийсини ёзиш тарихчи олимлар Бўрибой Аҳмедов, Шавкат Воҳидов ва шоир Муҳаммад Алига топширилган. Орол муаммоларига бағишланган сценарийни эса ёзувчи Пирмат Шермуҳаммедов ёзган.

А. ОЛИМОВ

ШАРОФ РАШИДОВ ЖАМҒАРМАСИ ТАШКИЛ ЭТИЛДИ

Ўтган йили жумҳурият ёзувчилари уюшмасининг Жиззах вилояти бўлими қошида Ш. Рашидов қадриятини тиклаш комиссияси иш бошлаган эди. Комиссия номига жумҳуриятимизнинг турли бурчакларидан 40 мингга яқин хат келди. Унда одамлар Ш. Рашидов қадриятини тезроқ тиклаш ҳақида фикр билдиришган эди.

Комиссия ташаббуси билан бир қатор ишлар амалга оширилди. Жиззахдаги хўжаликлардан бири, шаҳардаги шоҳкўча, кўча, ўрта мактаб, ип йигирув корхонаси эндиликда Ш. Рашидов номи билан юритилмоқда.

Яқинда яна бир катта ишга қўл урилди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси хатига ҳамда мазкур комиссиянинг таклифига мувофиқ Жиззах шаҳар ижроия қўмитаси 1991 йил 21 августдаги қарори билан Шароф Рашидов жамғармасини очди ва унинг Уставини тасдиқлади. Жамғарма ўзини-ўзи бошқарувчи ташкилот бўлиб, фаолиятини жумҳурият қонунлари ва ўз Уставига мувофиқ олиб боради.

Жамғармага ўтказилган маблағ ҳисобига Жиззах шаҳрида Шароф Рашидов номидаги «Дўстлик» ижод боғи ва ижод уйи барпо этилади. Боғ ёзувчининг 75 йиллик таваллуд кунига тикланади.

Жамғарма маблағлари ҳисобига шаҳардаги «Дўстлик» майдонида, ижод боғида, Тошкент шаҳрининг «Чиғатой» қабристонидаги қабрига унинг бюсти ўрнатилади. Жумҳурият ижодкорларининг энг яхши асари учун Шароф Рашидов номидаги йиллик мукофот таъсис этилади.

Мустақил жумҳуриятимиз ва қўшни жумҳуриятларнинг фуқаролари, давлат ҳамда меҳнат жамоалари, ижодий уюшмалар истаган жойларидаги банклар, омонат кассалари, алоқа бўлимлари орқали жамғарманинг қуйидаги ҳисобига маблағ ўтказишлари мумкин. **Жиззах саноат қурилиш банкининг Ҳ. Олимжон бўлими. Ҳисоб рақами: 700500018. Жамғарма коди: 737663, Жиззах шаҳри, Ленин кўчаси.**

Жамғарманинг раҳбар органи манзилгоҳи: **Жиззах шаҳри, Наримонов кўчаси, 4, Матбуот уйи, 4-қават, Телефон рақами: 3-36-96, 3-49-09, Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмасининг Жиззах вилояти бўлими.**

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР ХОТИРАСИ

Адабиётнинг бағри қай даражада кенг бўлмасин, бу «гулшан ичра» қоладиган адиблар саноқли бўлар экан. Абдулла Қаҳҳор адабиётимизнинг ўшандай саноқли адибларидан. Унинг халқимиз маънавий ҳаётида чуқур из қолдирган кўпдан-кўп асарларини мутолаа қилар экансиз ва адибни хотирлаш учун уй-музейида, унинг содиқ рафиқаси, ёзувчи ва таржимон Кибриё Қаҳҳорова ҳузурида бўлар экансиз ҳар сафар бунга имон келтирасиз.

17 сентябрь куни А. Қаҳҳор уй-музейига адибнинг таваллуд топган кунини нишонлаш учун унинг дўстлари, шогирдлари ва адабиёт ихлосмандлари йиғилдилар. Бир пиёла чой устида адибнинг асарлари, унинг инсоний фазилатлари хусусида қизғин суҳбат бўлди. Бугун Ўзбекистон мустақил республика деб эълон қилинган экан, бунга эришишда, халқ қалбида озодлик, эрк туйғуларини уйғотишда адибнинг хизматлари катта экани таъкидланди.

ҲУРМАТЛИ МУШТАРИЙЛАР!
ОБУНА ВАРАҚАСИНИ БЕХАТО ТЎЛҒАЗИШГА ҲАРАКАТ ҚИЛИНГ!

Агар обуна «Матбуот уюшмаси» агентлигида расмийлаштирилган бўлса, касса аппаратининг муҳри, алоқа бўлимларида расмийлаштирилганда эса тақвим штемпели, албатта, бўлиши керак.

Бу ҳолда обуначиларга абонемент билан бирга пул қабул қилинганлиги ҳақида квитанция берилади.

АЗИЗ ОБУНАЧИ ЎРТОҚЛАР!

Рўзнома ва ойномаларга обуна варақчасини сиёҳли ручкаларда хатосиз, сўзларни қисқартирмасдан ва тушунарли қилиб тўлғазинг.

Обуначи ўз турар жой манзилгоҳи, насаби, исми ва отасининг исмини аниқ ёзиши талаб этилади.

Обуна варақчасидаги «ПВ-Жойи» деган ёзувли катакларни алоқа бўлинмалари ва «Матбуот уюшмаси» агентликлари ходимлари тўлғазади.

БИЛДИРИШ

26 СЕНТЯБРЬ СОАТ 15.00 да ОРОЛ МУАММОЛАРИГА БАҒИШЛАНГАН ЙИҒИЛИШ БЎЛАДИ.

Йиғилишда олимлардан М. Муҳаммаджонов, С. Мирзаев, А. Рачинский, О. Маҳмудов маъруза қиладилар.

Йиғилишга барча қизиққан ўртоқлар таклиф қилинади.

ОРОЛ ВА ОРОЛБЎЙИНИ АСРАШ ҚЎМИТАСИ.

Бизнинг манзилгоҳимиз: Пушкин кўчаси, 1-уй.

Ўзбекистон Жумҳурияти Ёзувчилари уюшмаси Бошқаруви ҳайъати ва Ўзбекистон Жумҳурияти бадиий адабиёт Жамғармаси СССР Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, «Йилдиз» журналининг бош муҳаррири Айдер Османовга

укаси ЁҚУБ ва сингилиси ЛИНЕРА

вафот этганлари муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдирадилар.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» муҳарририяти жамоаси ҳафталик ходими Мирзараҳим Мамажоновга отаси

Тўйчибой МАМАЖОНОВ

вафот этганлиги муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилади.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ШОИРИ МИРТЕМИР ТАВАЛЛУДИНИНГ 80 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

ЛАТИФАНАМО ХАНГОМАЛАР

БИР ҚИЙИҚ АҚЧА

Устоз Миртемир олтмиш ёшга кирганларида катта зиёфат берганлар. Ўшанда биринчи бўлиб Асқад Мухтор сўзга чиқиб:

— Миртемир домланинг қўли очиқлигини ҳамма билади. У киши «Манас» эпосини қирғиз тилидан ўзбек тилига таржима қилиб нашриётдан бир қийиқча қалам ҳақи олганлар. У пайтлар мен, Саид Аҳмад Ғайратий, Ҳабибий, Туроб Тўла, Носир Фозилов ва бошқа биз қатори қаламкашлар камхаражат эдик. Домла бизни қийиқча бўшагунча, ярим йилдан ошиқроқ меҳмон қилганлар, — дедилар.

Унинг гапини эшитиб ҳамма ўтирганлар кулишди, қарсак чалишди. Билмадим, бу олқиш Асқад Мухторгамиди ёхуд устоз Миртемирнинг қўли очиқлиги учунми? Ҳарқалай зиёфат жуда зўр ўтди.

БИР ТОМЧИ КОНЯК

Шундан кейин сўз Саид Аҳмадга берилди-

— Мен Миртемир акага қўшниман, — деб гапини бошлади у. — Бир куни уйларига кирсам домланинг тоби қочиб, эшик олдида «Тез ёрдам» машинаси турибди. Тинчликми, деб, сабабини суриштирсам, у киши ўзининг жуда камқувватлигидан бундан олдин келган шифокорга шикоят қилган экан. Даволовчи шифокор, домлага бир пиёла чойга бир-икки томчи коняк томизиб ичинг, деб маслаҳат берибди. Домла шифокор аёлнинг сўзини яхши эшитмаган чоғи, унинг аксини қилиб бир неча кун, бир пиёла конякка бир-икки томчи чой томизиб ичаверибди...

МАЗЗА, МАЗЗА...

— Устоз билан биз Москвада бўлганимизда, — деб гап бошлади Носир Фозилов, — иккаламиз меҳмонхонада бирга турардик. Ҳар куни эрталаб шаҳарга чиқиб кетиб, ҳар ким ўз юмушини битириб, кечқурун меҳмонхонада учрашардик. Бир куни одатдагидек кириб келсам, Миртемир домла ваннага тушиб ётган экан. У киши ётган жойида, «Мазза, мазза!», — деб такрорларди.

— Сув жуда яхши эканми? —сўрадим овозимни баландроқ кўтариб, «Мазза»лаб қолдингиз.

— Э, Носиржон, тамом бўлди, мазза! — дедилар.

Ҳеч нарсага тушунмадим, лекин қайта сўрашга ҳам иймандим.

Кийиниб чиққанларидан кейин билсам, пуллари тамом бўлгани учун «мазза» деяётган экан. Чунки пули бор одам Москвада бир жойда ўтиролмайди-да.

ҚАЙТИБ ҚЎНГАН ТАЙЁРА

Тожикистонда ўзбек адабиёти ва санъати ҳафталиги ўтказиладиган бўлиб, унга Миртемир домла ҳам бориши керак экан. Негадир тайёрагоҳга устоз кечикиб қолиб, у ерда ногаҳон Юсуфжон Ҳамдамга дуч келибди.

— Э устоз салгина кечикдингиз, тайёра ҳозиргина ҳавога кўтарилди, хоҳласангиз қайтариб тушираман — дебди Юсуфжон ака.

— Учган тайёрани қайтариб бўлармишми? — ҳайратланиб Юсуфжон Ҳамдамга қарабди устоз. Юсуфжон ака эса:

— Бўлмасам-чи, ахир, сиз бормасангиз бўладими, — дебди-да тайёрагоҳнинг каттакони ёнига кириб кетибди. Орадан бир неча дақиқа ўтгач Юсуфжон ака у ердан хурсанд бўлиб чиқибди. Устоз савол назари билан қараган экан:

— Ҳозир тайёра ерга қайтиб қўнади, — дея устознинг қўлидаги портфелини олиб, йўловчилар чиқариладиган жойга йўл олибди. Ҳақиқатдан ҳам йўлидан қайтган тайёра стюардессаси уларни имлаб чақирибди. Шунда устоз Юсуфжон Ҳамдамга юзланиб:

— Қандай қилиб қайтардингиз, жуда уятли иш бўлибдида, — дебди куйиниб.

— Э, домла, ахир сиз бу ерда қолсангиз у ерда ўзбек адабиёти ва санъати ҳафталиги анжуманини ким очади-ю, ким ёпади. Шундай деб, тайёрагоҳ каттаконига тушунтиргандим у киши тайёранинг тез изига қайтишига буйруқ берди.

— Ҳа майли, қани энди бирга чиқамиз, — дея устоз билан Юсуфжон Ҳамдам олдинма-кетин тайёра салонига чиқишибди. Шунда салонда ўтирган Ғафур Ғулом, Абдулла Қаҳҳор, Туроб Тўла ва бошқа ижодкорлар хандон отиб кулиб юборишибди. Уларнинг нега кулишганини Миртемир домла Ғафур Ғуломнинг сўзидан кейин тушунибди.

— Қойил, Юсуф, тайёрани қайтариб қўндирдинг-а, яхшиям Миртемирнинг бахтига сен бор экансан — дебди Ғафур Ғулом. Салонда кулги кўтарилибди. Шунда гапга Абдулла Қаҳҳор аралашибди:

— Юсуфжон бир савоб иш қилди-да. Энди унинг ўзини ҳам бирга олиб кетмасак бўлмайди.

Яна кулги бошланибди.

— Аслида мени кутиб олиш учун Юсуфжонни қолдирган экансизлар-да, — дебди, гап нимадалигини тушуниб қолган Миртемир домла. Улар шундай кулиша-кулиша Душанба шаҳрига қандай етиб боришганларини ҳам билмай қолишибди.

Барот ИСРОИЛ
нашрга тайёрлади.

«ЧАҚИРТИКАНАК» — ЧОЙХОНАМИЗ МЕҲМОНИ

Меҳмон «тугуни» билан чиройли, дейишади. Мана, бугунги чойхонамиз меҳмони — «Гулистон» ойномасининг «Чақиртиканак» бўлими мезбонлари ҳам қуруқ келишмабди. Буқанинг қорнидай келадиган сўмкаларида бир дунё хомоши. Биз ҳам дарров уларни чойхонанинг тўрига ўтқазиб қўйиб, чой-пойга уннаб кетдик. «Меҳмон келар эшикдан, ризқи келар тешикдан» деб, сўмканинг оғзини бир зумда «ширт» этқизиб очдик-да, масаллиқларни бирин-кетин устолга териб чиқдик. Войбў, ана харажату мана харажат! Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, саккиз кило суяксиз кулги гўшти, саккиз кило ханда гуруч, саккиз кило бир қайнови ичида сабзи, бир пақир ҳажвиядори, ярим пақир донаси ҳандалакдай-ҳандалакдай юморпиёз, даструмолчада латифасаримсоқпиёз ва бошқа хилма-хил масаллиқлар... Айтсак, адоғи йўқ.

Ҳа, дарвоқе, олдиндан айтиб қўйганнинг айби йўқ — кимёвий «зиравор»лар қўшиб ўтирмадик. Қандоқ бўлса, шундоқлигича қозонга урдик.

Энди ошни дамлаш биздану, тузини кўриб, тановвул қилиш сиздан, азизлар!

Қани, ошга қаранг!

ШУ ДЕСАНГ...

Шу десанг, ҳозирги қайта қуриш давридан нолиб юрганларни кўрсам, тепа сочим тикка бўп кетади. Сен ҳам ўшанақаларга ўхшайсан-ов.

Ҳой валломат, бу ҳукумат бино бўлибдики, отанг қилмаган яхшиликларни кўриб келяпсан.

Кимга қанақаю, аммо-лекин шу десангиз, камина учун ҳозирги қайта қуришдек яхши давр бўлмаган. Ҳа, мен ҳам аввалги бошлиқлардан унча хурсанд эмасман. Нега дейсанми? Ҳозир тушунтириб бераман. Аввал бир нарсани сўрай: ҳеч ҳожатбарорлик қилганмисан? Э, ўлма! Аввалги бошлиқлар даврида ичкилик қурғур тўлиб ётарди. Биз ҳожатбарорлар уни атиги икки сўм ортиғига топиб берардик. Бир кечада 5—6 дона сотсак ҳам хурсанд бўлардик.

Ҳозир-чи, «оқсоқол» — ўн сўм, биз эса, ўн бешдан топиб берамиз. Яна сўраб келувчиларнинг кети узилмайди. Шу десанг, асли бу ҳунар қурут-писта сотишдан бошланган — ота касби. Лекин биз йиллар давомида ўз устимизда тинимсиз ишладик, изландик. Шу десанг, бувангтирилиб келади десалар ишонардиму, аммо шакар, қанд топилмай қоладиган замон келишига ишонмасдим. Қулинг ўргилсин, ҳукуматдан айланай, шу десанг, ажрашиб кетган хотинимдаги олти боланинг митрикасини қопиялатиб, ҳар ойда ўн икки кило шакар оламан. Қўшнилар илтимос қилишади, кўнглим бўш. Ҳар килосига тўрт сўмдан олиб топиб бераман. Совун билан кир ювиш порошогини ҳам ўша митрика қопияси билан оламан. Шунча совуну кукуннинг бир ўзимга нима кераги бор, уни ҳам қўшниларимга «топиб» бераман.

Шу десанг, «Прима», «Астра», «Кўсмўс», «Купола» деган ўтмас сигаретлар бўларди. Мингта-мингтадан олиб қўювдим. Сарғайиб кетибди кўпи. Аммо-лекин барака топгур ҳукумат сал сиқиб қўювди, булғорчасини чакиб юрган олипталар ҳам чопқиллаб қолишди. Ҳозир ўша сарғайганларини ҳам кўзга суриб олишяпти. Умуман, шу десанг, бўйнингдаги бўйинбоғингга қараганда, олий маълумотли бўлсанг керак. Косам оқарсин десанг, менинг ёнимга кел, ўзим ўқитаман сени. Шу кетиш бўлса, кўчадан тош териб сақлаб қўйсанг ҳам вақти келиб пул бўлиши аниқ...

Ҳой, бола, нега мени мутаҳам дейсан. Шу десанг, ҳа капаратипчи деган қоғозим бўлса, «ғиқ» этмасдинг, қизил дафтарчангни рўкач қилиб, дўқ урмасдинг-а. Шошмай тур, эртагаёқ ижроқўмингга бориб битта патта олмасаммми капаратип «Ҳожатбарор» деб, кейин сен билан гаплашаман. Нима, бериб бўпти, дейсанми? Нега бермаскан? Шу десанг, ўша кабоб, лағмончиларингу сомсапаз капаратипларинг ҳам ҳукуматнинг гўштидан овқат қилади, қўй сўймайди, баққолларинг ҳам ҳукуматнинг шакарини ишлатади. Ўшаларга теккан қоғоз менга тегмас эканми, Шу десанг, ижроқўм ҳам молинг кимники деб сўрамайди, йиллик даромадингни сўрайди, замон шунақа!

Ҳой-ҳой, кўрнамак, замонни сўкма-ей, бунақа замон инқилобдан кейин энди бўлиши, ҳе, бетинг қурғур экстремис...

Дилмурод САИДОВ

Рассом Ҳусанбой СОДИҚОВ

Рассом Ҳусанбой СОДИҚОВ

КОИНОТДАГИ «КОММУНИЗМ»

Пешона-да, тоғда ўтин териб юрган Ҳошим қайсар фалакнинг гардиши билан бирдан ўзга сайёраликларга рўпара келиб қолибди. Қайсарнинг улар билан биринчи учрашуви эмасми, ҳайбатларини кўриб шайтонлаб қолаёзибди. Дағ-дағ титраб, қўрққан олдин мушт кўтарар қабилида уларга дўқ урибди:

— Кимсанлар? Қани, туёқларингни шиқиллатиб қоларинг-чи бу ердан, ўтин ўзимга ҳам керак. Саид қоровул ушлаб олса, нақ эналарингни учқўрғондан кўрсатади. Пешоналарингдан дарча очи-иб уч юз сўлкавой жарима солади.

— Бизга ўтин эмас, сиз кераксиз жанобим одам, — дебди келгиндилардан бири.

— Ме-ен... — қурбақадай бақрайиб қотиб қолибди Қайсар.

— Ҳа, сиз, хоҳласангиз олиб кетмоқчимиз.

— Қа-ёқ-қа?

— Осмонга.

— Ие, ие, эси борми анавиларни ўзи? Осмонга дейсанларми? Нима, у ерда катта момомнинг ўтмас тешаси қолибдими?

— Ихтиёрингиз.

— Тўхта, тўхта, ўв олакўз биродар, сандан бир гап сўрай. Хўш, у ерда ароқ масаласи қалай? Тозасидан борми?!. Лойи қанча?

— Бизда ароқ ичишмайди.

— Сигаретнинг қайсиларидан бор? Балки чайқовчиларинг болгар табакнинг пачкасини бешдан пуллаб ётишгандир-а?

— Сигарет чекмаймиз.

— Қизиқ, қизиқ... Хўш қани айтинглар-чи, у ерда озиқ-овқат масаласи қалай, етарлими? Ёки сизлар ҳам Америкадан олиб келаяпсизларми? Тушундим, тушундим. Бу ҳамма жойда бор гап, талон!

— Талонларингиз нимаси, бизда овқат ейишмайди.

— Ҳеч бўлмаса ювинишга совунларинг, ўт ёқишга гугуртларинг бордир, қанду шакарга сув чечак чиқмагандир.

— Бизда униси ҳам, буниси ҳам йўқ.

— Ҳўв энағарлар, ўзи сизларда нима бор? Сигарет чекмасанг, ароқ ичмасанг, мундоқ овқат-повқат емасанг. Ёпирай, яна шу ҳолларингга ўлмай юрганларингга доғман.

— Бизда ўлим ҳам йўқ.

Ҳошим қайсар тиззаларини ушлаб қолди.

— Ундай бўлса, сизлар қанақа жамиятда яшаяпсизлар?

— Сизларнинг тилда «коммунизм» деса ҳам бўлади.

— Ия, ҳали кўмминизм деганлари шунақамикан... Ҳошимжон бошқа ҳеч нарса демай, ҳушидан кетиб йиқилибди.

Мамадали
БОБОРАҲМАТОВ

Рассом М. ЙЎЛДОШЕВ

Рассом И. ЗОИИРОВ

ҲИЙЛА ЎТМАДИ

— Қани бажарган
Мисолинг, Рақиб?
— Ёзган дафтарим
Уйда қолибди
Эсимдан чиқиб.

— Нега расмни
Келмадинг чизиб?
— Чизган эдим, во-ой,
Уйда қолибди
Эсимдан чиқиб.

— Кечаги шеърни
Ёддан айт, Рақиб?
— Ёд олган эдим,
Уйда қолибди
Эсдимдан чиқиб...

Қизариб Рақиб,
Кетди бўшашиб.
Ҳийла ўтмади
Бу гал адашиб.

СИЧҚОНЛАР ИЛТИМОСИ

Биз учун ҳам
Китоб ёзинг!
Имилламай
Шитоб ёзинг.

Қўяверинг
Билимини,
Ширин қилинг
Елимини.

Мой шимдиринг
Бўёғига,
Қўйиб беринг
Бу ёғига...

ТАРЖИМОН

Гарчанд чет тилидан
Баҳоим «ёмон»,
Аммо уйимизда
Ўзим таржимон.
Дадам дер: — Ойингга
Айтиб қўй, Омон,
Тарғил сигирга
Ташласин сомон.
Ойим дер: — Дадангдан
Сўраб кўр, Омон,
Кечқурун не қилай,
Шўрвами, лағмон?

Бир ҳафта бўлдики
Тилмочман ҳамон,
Бу гал «таржимонлик»
Чўзилди ёмон.

ТАНБАЛВОЙНИНГ ОРЗУСИ

Эҳ, шундай бир мактаб
бўлса,
Ўқиганда қилсанг роҳат.
Ухласангу уйқу келса,
Қорин очса, есанг овқат.

Парталарнинг ўрнига ҳам
Караватлар ўрнатилса.
Ўқувчилар олганда дам
Мультфильм кўрсатилса.

Жим-жит бўлса синфхона
Айни уйқу келар палла.
Муаллимлар бўлиб она
Бошимизда айтса алла.

Ухласангу роса пишиб,
Ширин-ширин тушлар
кўрсанг.
Дарс тугагач бир керишиб
Қушдек енгил бўлиб
турсанг.

Қатнар эдим унга кунда
Ухлар эдим «беш»га доим,
Мени ўйлаб ҳар кун шунда
Куйинмасди шўрлик ойим.

Худойберди КОМИЛОВ

Ф. СП—1

ССЖИ Алоқа вазирлиги «Матбуот уюшмаси»

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» 64593
(нашр номи) (нашр кўрсаткичи)

ҲАФТАЛИГИГА ОБУНА

обуна сони

1992 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қаерга
(почта кўрсаткичи) (манзил)

Кимга
(насаби; исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари)

ЕТКАЗИШ ВАРАҚАСИ

п.в. жойи

64593
(нашр кўрсаткичи)

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»
(нашр номи)

обуна	баҳоси	сўм	обуна сони
янги манзилга юбориш	баҳоси	сўм	

1992 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қаерга
(почта кўрсаткичи) (манзил)

Кимга
(насаби; исми ва отаси исмининг бош ҳарфлари)

ОБУНА—92

ҲУРМАТЛИ МУШТАРИЙЛАР!

1992 йил учун барча рўзнома ва ойномаларга обуна давом этмоқда. Улар орасида яқин суҳбатдошингиз «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҳафталиги ҳам бор. Ҳафталик янги обуна йилида ҳам сизни адабиёт ва санъат, ижтимоий ҳаёт масалалари, жумҳурият мустақиллиги, тарих ва замон муаммолари, халқимизнинг дарду ташвишлари билан таништириб боради.

ОБУНА БАРЧА АЛОҚА БЎЛИМЛАРИДА ҚАБУЛ ҚИЛИНМОҚДА.

ҲАФТАЛИГИМИЗНИНГ БИР ЙИЛЛИК ОБУНА БАҲОСИ 15 СЎМ 60 ТИЙИН. ҲАР СОНИ ОБУНАЧИ УЧУН 30 ТИЙИН, СОТУВДА ЭСА 40 ТИЙИН.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»га обуна бўлишни унутманг!

ЭЪЛОН

ОРОЛ ВА ОРОЛБЎЙИНИ АСРАШ ҚЎМИТАСИ

«ОРОЛ» ҲАЙРИЯ ТИЖОРАТ МАРКАЗИ

1991 ЙИЛ 1—9 ОКТЯБРЬ КУНЛАРИ ОРОЛБЎЙИ НОҲИЯ ВА ВИЛОЯТЛАРИДА ХАЛҚАРО ХАЙРИЯ КУНЛАРИ БЎЛИБ ЎТАДИ

2—7 октаябрь — ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ЖУМҲУРИЯТИ (Мўйноқ, Қўнғирот, Нукус, Кегайли, Чимбой, Тахтакўприк, Қораўзак, Амударё) НОҲИЯЛАРИДА

7—8 октябрь — ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ Хива НОҲИЯСИДА

8—9 октябрь — БУХОРО ВИЛОЯТИ (Учқудуқ, Томди) НОҲИЯЛАРИДА

9 октябрь — ТОШКЕНТ ШАҲРИДА ЎЗ ИШИНИ ЯКУНЛАЙДИ.

Орол халқаро хайрия кунларига Орол ва Оролбўйини асраш Қўмитаси раиси, профессор, республика халқ депутати — Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ раҳбарлик қилади.

Оролбўйи аҳолисига хайрия кўрсатиш иштиёқида яшаётган ҳиммати баланд инсонларни қуйидаги манзилга мурожаат этишларини илтимос қиламиз:

ТОШКЕНТ ШАҲРИ, ПУШКИН КЎЧАСИ, 1-УЙ, ҚЎНҒИРОҚ: 32-07-48.

ФАРДЛАР

Баҳо бермагил тинглаб сўзини,
Ким сувда кўрибди оёқ изини.

Ҳақ сўз ёқа йиртмайди,
Лекин изсиз кетмайди.

Томчи тешади тошни,
Қинғир иш ейди бошни.

Тўтининг мардлигин улуғлар ғуррак:
«Эгасин сўкдими мақтамоқ керак!»

Ҳабиб РАҲМАТ

БЎЛУР

Бир ширин сўз бирла ағёр ёр бўлур,
Бир қабиҳ сўз бирла ёр ағёр бўлур.

Яхши сўздан мор чиқармиш ғоридан
Ҳар ёмон сўз бошга охир дор бўлур.

Бад даҳанлар жойлари дўзахдадир,
Яхши сўз айтмаслик номус, ор бўлур.

Сесканур этлар бойўғли қилса сас,
Сайраса булбул кўнгил хуштор бўлур.

Хушхабар етказ элингга доимо,
Шум хабар элтгувчи охир хор бўлур.

Бўлса тил шакар кўнгилни яшнатур,
Эрса ул талх соч оқаргай — қор бўлур.

Бўлса суҳбатдош ширин сўз яйрагум,
Эрса носоз кўзга дунё тор бўлур.

Тилларингдан бол томиб турсин, Мурод,
Билсанг инсон яхши сўзга зор бўлур.

Мурод КАЛОНХОНОВ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ ВА ЖУМҲУРИЯТ МАДАНИЯТ ВАЗИРЛИГИ

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН КП МҚ НАШРИЁТИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлаперган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ, Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; котибот — 32-58-49, БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; назм ва наср — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56, хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; шум боланинг чойхонаси — 32-54-71.

Навбатчи муҳаррир — Ашурали ЖЎРАЕВ
Босишга топшириш вақти — 20.00 Босишга топширилди — 20.55

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

БАҲОСИ 25 ТИЙИН

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри.

индекс 64593 Буюртма 5829 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12